

iktisat dergisi

IFMC

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

**ŞUBAT 335
MART 336
1993 336**

15.000 TL.

**Türkiye Ekonomisi
Şubat 1993**

Dr. Osman Çetinkaya

**İ.Ü. İktisat Fakültesi
Yüksek Lisans ve
Doktora Tezleri
1982-1992**

**"24 Ocak 1980 Ekonomik
Kararları'ndan
Sonra Uygulanan Vergi
Politikasının,
Özel Sektörün ve Kamu
Sektörünün Yatırım,
Tasarruf ve
Harcamaları Üzerindeki
Etkileri"**

Pınar Altıok

Ulusçuluk, Toplum ve Sistem

Emin Gürses

**Gizli Ekonomi
Tanım-Sebepleri-
Türkiye'deki Boyutları**

Yrd.Doç. Dr. Ahmet Fazıl Özsoylu

**Türk Özel Sektörünün
Liderlik Davranışları**

Doç. Dr. Alev Ergenç Katrinli
Doç. Dr. Ömür Timurcanday Özmen
Ars. Gör. Yasemin Arbak

ADRIYATİK DENİZİ 1989

ANKARA 1992

ERZİNCAN 1992

AKSİGORTA FARKLIDIR

İnsanları derinden sarsan olaylar yaşandığında

sigorta kavramının önemi büyür. Aksigorta ise

bu kavramı en çağdaş boyutlarıyla yaşatır.

"Zaman" ve "Güç" Aksigorta'da "Hız" ve

"İmkan" demektir... Bu anlamda halkın yanında

olup, onlara güvencede olduklarını hissettirmek

Aksigorta'nın insana duyduğu saygının ifadesidir.

Yılların kazandırdığı deneyim, sağlam temellere

oturmanın verdiği güven ve çağa uymanın

getirdiği dinamizm ile sigortacılığı en gelişmiş

boyutlarda yaşatan Aksigorta'ya gelin,

güçlü bir kuruluş tarafından sigortalanmanın

ayrıcalığını yaşayın.

GERÇEK HASARI TAM OLARAK HEMEN ÖDER.

AKSİGORTA

"Canınıza, Malınıza Güvence"

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

1982-1992

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Tez başlığı : Türk Banka Sistemi'nde bilanço yapısı ve bilanço analizi (1981-1984)

Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.

Tezi hazırlayan: Ekrem Keskin. Ens. no: Tarih 1986.

Tez başlığı : Döviz kuru sistemleri ve Türkiye.

Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu.

Tezi hazırlayan: Zeren Meray, Ens. no: 324. Tarih: 1986

Tez başlığı : Eş anlı, iç ve dış denge ve devalüasyon

Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu

Tezi hazırlayan: H. Hüseyin Uyar, Ens. no: 330. Tarih 1986

Tez başlığı : Planlı Dönemde (1963-1983) Türkiye Taşkömürü Kurumu (İstihdam- üretim- yatırım).

Danışman

Tezi hazırlayan: Selçuk Ünsal, Ens. no: 505. Tarih: 1986

Tez başlığı : Türk Tekstil Sektörü.

Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan.

Tezi hazırlayan: Hasan Başoğlu. Ens. no: 85/705. Tarih: 1987

Tez başlığı : Kamu iç borçlanmasında hazine bonosu ve devlet tahvili ve bunların sirkülasyonu.

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.

Tezi hazırlayan: Emel Besni. Ens. no: Tarih: 1987

Tez başlığı : Dış Borçlar ve ekonomik kalkınma.

Danışman: Prof. Dr. Ömer Gökay.

Tezi hazırlayan: Levent Karaosmanoğlu. Ens. no: 615. Tarih: 1987

Tez başlığı : Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüsleri - gelişim - hukuki yapısı - özelleştirme çalışmaları.

Danışman : Prof. Türkan Öncel.

Tezi hazırlayan: Mine Özaydınlık. Ens. no: Tarih: 1987

Tez başlığı : Deri-Deri mamulleri sanayii, ham-deri mamul deri ve deri konfeksiyon.

Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.

Tezi hazırlayan: Sultan Özel. Ens. no: 414. Tarih 1987

Tez başlığı : Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisi.

Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.

Tezi hazırlayan: Hasan Parıltı. Ens. no: Tarih 1987.

Tez başlığı : Faiz politikası ve Türkiye uygulaması.

Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan

Tezi hazırlayan: Nurhan Serim. Ens. no: Tarih: 1987

Tez başlığı : Yeni Sanayi Devrimi ve Azgelişmiş Ülkelere Etkisi.

Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan.

Tezi hazırlayan: Murat Tuna. Ens. no: 917. Tarih 1987

Tez başlığı : Sosyolojik açıdan teokratik devlet yapısı ve bu yapının Cumhuriyet öncesi Türk Devlet yapılarıyla karşılaştırılması.

Danışman : Doç. Dr. Enis Öksüz

Tezi Hazırlayan: Ali Ürey, Ens. no: 1985-902 Tarih: 1987

Tez başlığı : Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası (1930-1946)
Danışman : Prof. Dr. Ali Özgüven
Tezi hazırlayan: Sevil Yıldırım. Ens. no: Tarih: 1987

Tez başlığı : Türkiye'de son değişikliklere göre vergi yargısının değerlendirilmesi.
Danışman : Prof. Dr. Şerafettin Aksoy.
Tezi hazırlayan: Hülya Yıldız. Ens. no: 715. Tarih: 1987

Tez başlığı : Nüfus artışı ve emek piyasası üzerindeki etkisi.
Danışman : Doç. Dr. Şerafettin Aksoy.
Tezi hazırlayan: Ali Yılmaz. Ens. no: Tarih: 1987

Tez başlığı : Neo-Keynesyen iktisatta iki sınıflı Kaldor-Pasinetti gelir dağılımı ve ekonomi büyüme modeli ve bu modele yönelen eleştiriler.
Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan.
Tezi hazırlayan: Dilek Yöndemli. Ens. no: Tarih: 1987.

Tez başlığı : Konya'nın iktisadi yapısı.
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yörük.
Tezi hazırlayan: Zekai Özdemir. Ens. no: Tarih: 1987

Tez başlığı : Türkiye'deki çokuluslu şirket yatırımları ve ekonomi üzerindeki etkileri.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Mustafa Akay. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : Stagflasyon.
Danışman : Prof. Dr. Ali Özgüven.
Tezi hazırlayan: Kerem Alkin Ens. no: 1694. Tarih: 1988.

Tez başlığı : Azgelişmiş ülkelerde tüketim eğilimi ve Türkiye
Danışman :
Tezi hazırlayan: A. Burak Atamtürk. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : Dış ticaretin finanse edilmesi usulleri.
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil
Tezi hazırlayan: Kamil Çeliker Ens. no: Tarih: 1988.

DOKTORA TEZLERİ

Tez başlığı : Türkiye ekonomisi için bir hesaplanabilir genel denge modeli denemesi.
Danışman :
Tezi Hazırlayan: Bilge Okay. Ens. no: Tarih: 1984.

Tez başlığı : Yatırımların gölge fiyatlarla değerlendirilmesi "Türk Otomotiv Sanayii Örneği."
Danışman :
Tezi hazırlayan: Reşit Ergener. Ens. no: Tarih 1985.

Tez başlığı : Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte iktisat politikalarının rolü (Türkiye: 1945-1967).
Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan.
Tezi Hazırlayan: Nihal Tuncer. ens. no: 1263. Tarih : 1986.

Tez başlığı : İktisadi düşüncenin gelişimi içinde belirsizlik faktörünün yeri.
Danışman : Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu.
Tezi hazırlayan: A. Dinç Alada. Ens. no: 14. Tarih : 1987.

Tez başlığı : Türkiye'de ticaret bankalarının sermaye yapısı ve yeterliliği üzerine bir inceleme.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Muammer Şimşek. Ens. no: Tarih: 1987.

Tez başlığı : F.A. Hayek İktisadi üzerine bir inceleme: Hayek/Keynesciler tartışması.
Danışman : Prof. Dr. İzzettin Önder.
Tezi hazırlayan: Turan Yay. Ens. no: Tarih: 1987.

Tez başlığı : Türkiye tarım sektörü ekonometrik bir model denemesi.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Işıl Akgül. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : Doğrusal olmayan modellerde çözüm yöntemleri ve uygulamaları.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Fahamet Akin. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinin gelişimi (1973-85).
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yörük.
Tezi Hazırlayan: Yadollah Redjai Ghazio. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : İran'da sosyal güvenlik harcamaları.
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yörük.
Tezi hazırlayan: Kudratullah Keşavarz N., Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : Ekonomide yabancı sermayenin yeri ve Türkiye'de yabancı sermaye.
Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Gülden Marangoz. Ens. no: 956 Tarih: 1988.

Tez başlığı : Mahalli İdareler
Danışman : Prof. Dr. Akın İlkin.
Tezi hazırlayan: Ahmet Hamdi Orhan. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : Türkiye'de ihracata yönelik sanayileşme sürecinde tarım sektöründeki gelişmeler
Danışman : Doç. Dr. Cemal Sanlı.
Tezi hazırlayan: Yusuf Tuna. Ens. no: Tarih: 1988.

Tez başlığı : İktisadi düşüncede monetarizm ve Milton Friedman'ın yeri.
Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan.
Tezi hazırlayan : Gülsün Gürkan Yay. Ens. no: 237. Tarih: 1988

Tez başlığı : Kamusal karar alma süreci içinde borçlanma ve açık bütçe tercihleri
Danışman : Prof. Dr. İzzettin Önder.
Tezi hazırlayan: Hülya Kirmanoğlu. Ens.no: Tarih: 1989.

Tez başlığı : Türkiye'de "pigment boyer maddeleri" üretimi, dış ticareti ve dünya ile karşılaştırmalı iktisadi analizi.
Danışman : Prof. Dr. Ali Özgüven
Tezi hazırlayan: Aziz Kutlar, Ens. no: Tarih:1989

Tez başlığı : İhracat finansmanı yöntemlerindeki gelişmeler ve Türkiye'de ihracat finansmanı uygulaması
Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu.
Tezi hazırlayan: Kerim Özdemir. Ens. no: Tarih: 1989.

Tez başlığı : Türkiye'de konvertibilite sorunu.
Danışman : Prof. Dr. Akın İlkin.
Tezi hazırlayan: Ahmet Peker. Ens. no: 161. Tarih: 1989.

Tez başlığı : Sosyal hesaplama matrisi (SHM) ve Türkiye 1979 Input-Output tablosu ile bir uygulama.
Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu
Tezi hazırlayan: Mehmet Şimşek. Ens. no: Tarih: 1989.

Demokrasi ve insan
haklarının onurlu savaşcısı
gazeteci-yazar

UĞUR MUMCU'nun

katlini şiddetle kınıyor, tüm
demokratik güçleri duyarlılığa ve
ortak tavır almaya çağırıyoruz.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI
CEMİYETİ GENEL MERKEZİ
YÖNETİM KURULU

Garanti'nin 1992 bilançosu bankacılıkta "hedef"
kavramına yeni bir boyut getiriyor...

BUNDAN İYİSİ GARANTİ

İşte bankacılıktaki "hedef-sonuç" ilişkisinde Garanti'ye ayrıcalık kazandıran üç önemli unsur:

- Kaynakları bankacılığa, "kaliteli hizmet"e yönlertmek: Yüksek verimlilik.
- Koşulların dinamiğine uygun esneklik: Üstün performans.
- Ulaşılan başarıyla yetinmemek: Kendini aşma yeteneği.

Garanti'nin 1992 yıl sonu bilançosunu dikkatle inceleyin! Bankacılık sektörü için "hedef" sayılan noktanın, Garanti için "sonuç" olduğunu hemen göreceksiniz.

1992 YILI GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU*

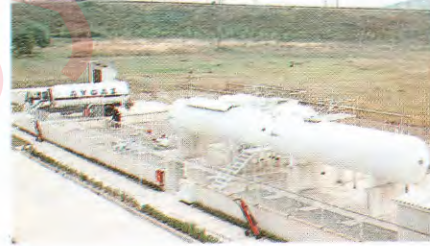
Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)			Özet Kâr-Zarar (Karşılaştırmalı)		
31.12.1992 - 31.12.1991 (Milyar TL)			31.12.1992 - 31.12.1991 (Milyar TL)		
AKTİF	1992	1991		1992	1991
KASA VE BANKALAR	4.773,0	3.027,4	FAİZ GELİRLERİ	4.634,8	2.531,3
MENKUL DEĞERLER	3.188,8	1.139,2	FAİZ GİDERLERİ	(1.873,6)	(1.325,7)
MEVDUAT MUNZAM KARŞILIKLARI	1.284,4	796,3	TAKİPTEKİ ALACAKLAR		
KREDİLER	7.463,4	4.857,5	KARŞILIĞI	(100,3)	(26,6)
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-	KARŞILIK SONRASI		
İŞTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	525,6	333,8	NET FAİZ GELİRİ	2.660,9	1.179,0
SABİT KIYMETLER (NET)	1.089,9	576,9	FAİZ DIŞI GELİRLER	1.102,6	734,0
PASİF			FAİZ DIŞI GİDERLER	(2.516,6)	(1.381,0)
MEVDUAT	10.706,3	7.269,9	DİĞER KARŞILIKLAR	(48,3)	(41,7)
KULLANILAN KREDİLER	3.599,1	1.418,0	DÖNEM KÂRI	1.198,6	490,3
ÖZKAYNAKLAR	1.611,3	916,9	GELİR VERGİSİ KARŞILIĞI	(123,0)	(38,2)
DIŞ İŞLEM HACMİ (Milyar \$)	6,8	5,4	KURUMLAR VERGİSİ		
			KARŞILIĞI	(67,7)	-
			DÖNEM NET KÂRI	1.007,9	452,1

*Bağımsız denetlemeden geçmemiş.

30 Yıllık Kalite ve Güven: Aygaz

LPG temin, depolama, dolum ve dağıtımının yanı sıra, modern yaşamın gerektirdiği tüm dayanıklı tüketim ürünlerini, Türkiye çapında 1000'i aşkın bayii ile hizmetinize sunan

Aygaz; 30 yıldır kalite ve güveni evinize getiriyor, A'dan Z'ye tüm ürünleriyle rahatı ve kolaylığı yaşıyor.

Aygaz

HASARIN "GERÇEK DEĞER" ÜZERİNDEN ÖDENMESİNİ İSTEYENLERE..

Gelin Başak Sigorta'ya... Otomobiliniz
yerli ise; değerinin her bir milyon lirası sadece
53 bin liraya, yabancı ise 55 bin liraya sigortalansın.

SİGORTADAN ALACAĞINIZ TAZMİNAT, GERÇEK HASARI KARŞILASIN.

"ENFLASYONA ENDEKSLİ"
BAŞAK
KASKO SİGORTASI

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

GENEL MÜDÜRLÜK
Halaskargazi Caddesi 15
80225 Şişli - İSTANBUL
Tel: (1) 231 60 00 / 40 Hat
Fax: (1) 230 76 04 - 05

**İÇ ANADOLU BÖLGE
MÜDÜRLÜĞÜ**
İzmir Cad. 28/A
06440 Yenışehir/ANKARA
Tel: (4) 417 23 19/4 hat

**EGE BÖLGE
MÜDÜRLÜĞÜ**
Gazi Bulvarı 57/2
35210 İZMİR
Tel: (51) 83 20 50 - 83 83 11

**GÜNEY ANADOLU BÖLGE
MÜDÜRLÜĞÜ**
Atatürk Cad. Ertuna Apt. 56/1
01120 ADANA
Tel: (71) 58 11 29 - 53 52 40

**BURSA BÖLGE
MÜDÜRLÜĞÜ**
İskender Paşa Caddesi 43/4
BURSA

Başkaları için, aşağıda okuyacaklarınız 6 sayfa ilanı doldururdu. Oysa lider Ziraat için bu başarılar olağan.

Ziraat yurt içinde ve yurt dışında Türk Bankacılığı'nın lideri olmanın sorumluluğuyla atılımlarını sürdürüyor. Dünyanın önemli merkezlerindeki Ziraat'lerin yanına yenileri ekleniyor.* Türkiye'nin Bankası Ziraat Türkiye'yi dünyaya, dünyayı Türkiye'ye daha da yakınlaştırmak için şimdi Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya'da.

1. Rusya'da	Türk - Rus Bankası
2. Azerbaycan'da	Türk - Azeri Bankası
3. Kazakistan'da	Türk - Kazak Bankası
4. Özbekistan'da	Türk - Özbek Bankası
5. Türkmenistan'da	Türk-Türkmen Bankası

Yurt içinde de Ziraat'e ait mevduat rekorunu gene ancak Ziraat aşıyor...

6. Türk Milleti'nin 1992'de Ziraat'e emanet ettiği mevduat

60 Trilyonu aştı

1991'de rekor kırarak 31.6 Trilyon olan mevduatımız bir yılda % 100 arttı. Bu, Türk Milleti'nin artan güveni demek. Verdiğiniz bu destek Ziraat'in yurt içinde ve yurt dışında devam edecek başarıları demek. Teşekkür ederiz.

Bazıları konuşur, Ziraat başarır.

T.C. ZİRAAT BANKASI

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı : 335-336

Sahibi

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Ufuk URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR
AYHAN BERMEK, NATIK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENCİL,
ORHAN SOFUOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Koordinatörü:

ESER KARAKAŞ

Yayın Kurulu:

TARİK AYGÜN, OSMAN ÇETİNKAYA, BERRAK
GÖKMEN, MUHAMMET KÖYMEN, KUVVET
LORDOĞLU, ÇİĞDEM ŞAHİN, EMİNE TAHSİN,
ZEKİ YILDIRIM, ŞULE YÜCEBİYİK

Reklam Sorumlusu: REMZİYE ÖZCAN

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6

Taksim - İSTANBUL

Tel.: 250 50 34 - 250 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 150.000 TL. (Öğrenci: 100.000 TL.)

Yurt Dışı: Yıllık 250.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Talimhane Şb. (7097)

T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Basıldığı yer: Eldim 511 55 85

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

Dr. Osman ÇETİNKAYA

Türkiye Ekonomisi - Şubat 1993..... 3

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri 11

Pınar ALTIOK

24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları'ndan sonra
Uygulanan Vergi Politikasının, Özel Sektörün ve
Kamu Sektörünün Yatırım, Tasarruf ve
Harcamaları Üzerindeki Etkileri..... 17

Emin GÜRSES

Ulusçuluk, Toplum ve Sistem 23

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU

Gizli Ekonomi

(Tanımı-Sebepleri-Türkiye'deki Boyutları) 35

Doç. Dr. Alev Ergenç KATRİNLİ

Doç. Dr. Ömür Timurcanday ÖZMEN

Arş. Gör. Yasemin ARBAK

Türk Özel Sektörünün Liderlik Davranışları 59

TÜRKİYE EKONOMİSİ - ŞUBAT 1993

Hazırlayan: Dr. Osman Çetinkaya

		DİE SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	İMKB ENDEKSİ AYSONU	GE	TEF	TARIM	MADEN	İMALAT	ENERJİ	İÇ TİCARET HADLERİ	
										TÜKETİCİ/ TOPTAN	TARIM/ SANAYİ
1992	1	135	4,926	1,047	894	916	861	872	1,097	117.1	105.0
	2	128	3,664	1,099	941	1,064	872	889	1,120	116.9	119.7
	3	139	4,129	1,153	981	1,169	890	910	1,148	117.5	128.5
	4	128	3,686	1,196	1,003	1,160	901	941	1,174	119.3	123.2
	5	140	3,297	1,207	1,010	1,050	961	983	1,212	119.5	106.8
	6	128	4,407	1,213	1,012	935	1,017	1,020	1,255	119.8	91.7
	7	142	5,287	1,229	1,031	855	1,111	1,066	1,306	119.2	80.2
	8	137	4,157	1,276	1,080	903	1,135	1,117	1,346	118.1	80.8
	9	151	3,976	1,371	1,148	994	1,155	1,180	1,396	119.4	84.2
	10	156	3,642	1,474	1,212	1,069	1,201	1,242	1,438	121.6	86.1
	11	149	3,843	1,546	1,254	1,125	1,249	1,280	1,481	123.3	87.9
	12	149	3,956	1,588	1,299	1,187	1,287	1,320	1,527	122.2	89.9
1993	1		4,280	1,672	1,365	1,280	1,297	1,366	1,792	122.5	93.7

YILLIK ORTALAMALAR (*)

1989	118	2,218	284	280	247	271	293	238	101	84
1990	130	3,256	455	426	422	403	431	373	106	99
1991	134	4,369	754	661	636	657	669	653	114	95
1992	140	3,956	1,283	1,072	1,036	1,053	1,068	1,292	119	99

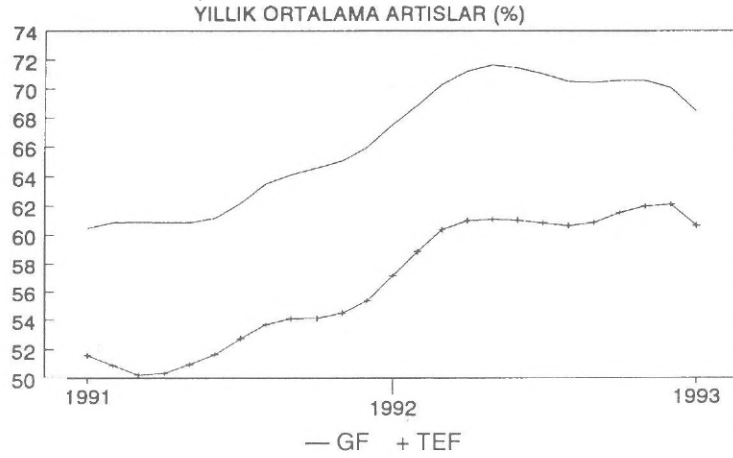
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	10.0	46.8	60.3	52.3	70.6	48.7	46.9	56.5	5.1	17.4
1991	3.2	34.2	66.0	55.3	50.8	63.3	55.3	75.1	6.8	-3.5
1992	4.3	-9.5	70.1	62.1	62.7	60.3	59.7	97.7	5.0	3.5

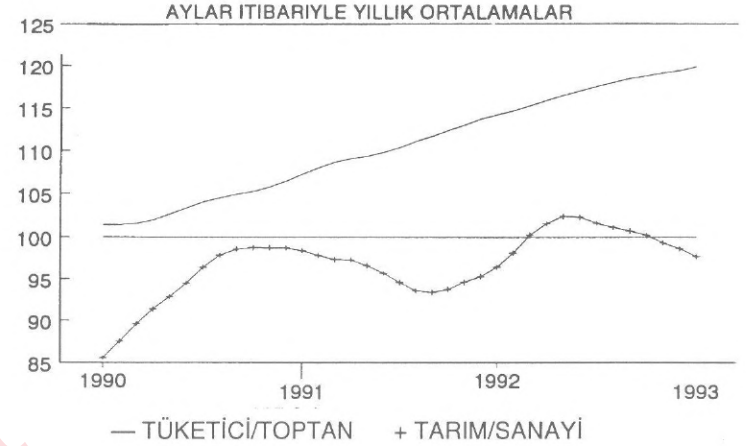
YILLIK ORTALAMA ARTIŞLAR (%)

1992	1	5.2	-6.2	67.5	57.2	54.6	64.5	56.3	79.8	6.6	-2.0
	2	5.2	-12.0	68.9	58.9	59.4	65.5	57.0	84.1	6.2	0.3
	3	4.9	-14.9	70.3	60.4	64.4	64.5	57.2	88.5	6.1	3.0
	4	5.3	-15.0	71.2	61.0	66.7	62.6	57.2	93.3	6.3	4.4
	5	4.0	-15.3	71.6	61.1	68.4	61.1	56.7	96.2	6.5	6.0
	6	5.5	-12.8	71.5	61.0	68.6	60.4	56.4	98.2	6.6	6.9
	7	4.6	-4.0	71.1	60.8	68.1	60.4	56.2	100.4	6.4	7.4
	8	4.2	1.2	70.5	60.6	68.0	59.9	56.1	99.5	6.2	8.1
	9	4.5	8.3	70.4	60.9	67.4	60.1	56.6	98.6	6.1	7.8
	10	4.5	15.0	70.6	61.5	66.6	60.5	57.7	97.9	5.7	6.9
	11	4.4	12.4	70.6	62.0	64.6	60.4	59.0	97.3	5.4	5.0
	12	4.3	8.7	70.1	62.1	62.7	60.3	59.7	97.7	5.0	3.5
1993	1		5.6	68.4	60.6	58.7	58.8	59.2	92.4	5.0	1.3

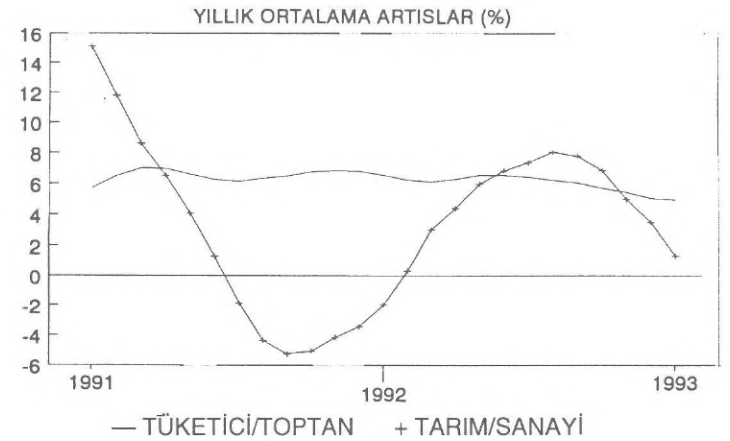
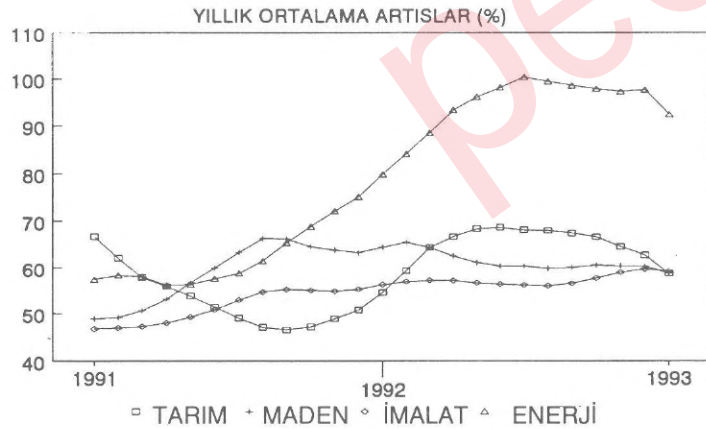
ENFLASYON

İÇ TİCARET HADLERİ

TOPTAN EŞYA FİYATLARI (TEF)

		AY ORTALAMALARI		AY SONU DEĞERLERİ						\$ PARİTELERİ						
		\$	DM	\$	DM	STG	00 LIT	YEN	FF	SF	DM/\$	\$/STG	00LIT/\$	YEN/\$	FF/\$	SF/\$
1992	1	5,312	3,379	5,486	3,434	9,880	457	4,377	1,007	3,856	1.60	1.80	12.0	1.25	5.45	1.42
	2	5,663	3,504	5,849	3,575	10,318	477	4,533	1,052	3,936	1.64	1.76	12.3	1.29	5.56	1.49
	3	6,088	3,667	6,241	3,788	10,820	502	4,675	1,117	4,156	1.65	1.73	12.4	1.34	5.59	1.50
	4	6,431	3,887	6,594	3,985	11,701	530	4,938	1,181	4,332	1.65	1.77	12.4	1.34	5.58	1.52
	5	6,707	4,122	6,854	4,208	12,358	559	5,287	1,254	4,644	1.63	1.80	12.3	1.30	5.47	1.48
	6	6,882	4,375	6,868	4,513	13,084	597	5,501	1,342	5,013	1.52	1.90	11.5	1.25	5.12	1.37
	7	6,938	4,655	7,059	4,745	13,514	628	5,523	1,406	5,321	1.49	1.91	11.2	1.28	5.02	1.33
	8	7,087	4,877	7,051	5,015	13,989	655	5,720	1,469	5,607	1.41	1.98	10.8	1.23	4.80	1.26
	9	7,266	5,024	7,317	5,110	12,948	605	6,121	1,511	5,847	1.43	1.77	12.1	1.20	4.84	1.25
	10	7,538	5,134	7,838	5,111	12,349	591	6,409	1,507	5,734	1.53	1.58	13.3	1.22	5.20	1.37
	11	8,107	5,119	8,281	5,161	12,487	591	6,656	1,522	5,725	1.60	1.51	14.0	1.24	5.44	1.45
	12	8,343	5,275	8,556	5,303	12,958	583	6,869	1,556	5,862	1.61	0.66	14.7	1.25	5.50	1.46
1993	1	8,694	5,384	8,719	5,509	13,182	588	7,026	1,625	5,994	1.58	0.66	14.8	1.24	5.36	1.45

YILLIK ORTALAMALAR

YIL SONU DEĞERLERİ(*)

1989	2.118	1,128	2,304	1,370	3,724	183	1,618	401	1,501	1.68	1.62	12.6	1.42	5.75	1.54
1990	2,606	1,619	2,951	1,929	5,579	256	2,161	568	2,260	1.53	1.89	11.5	1.37	5.20	1.31
1991	4,167	2,508	5,075	3,340	9,482	441	4,034	978	3,748	1.52	1.87	11.5	.26	5.19	1.35
1992	6,864	4,418	8,556	5,303	12,958	583	6,869	1,556	5,862	1.61	1.51	14.7	1.25	5.50	1.46

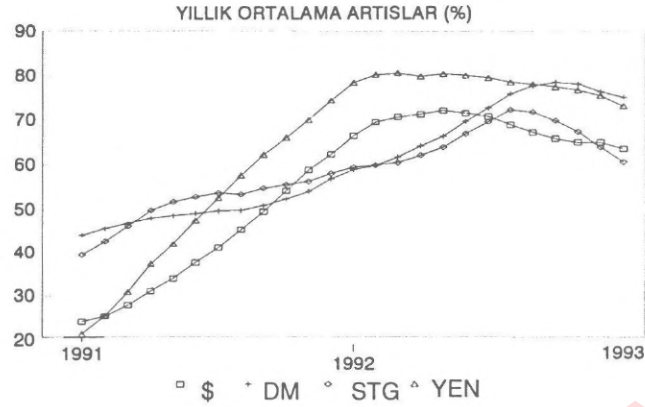
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	23.0	43.5	21.9	46.0	53.4	43.4	33.5	47.7	53.0	-16.4	25.8	-15.0	-8.7	-17.4	-20.3
1991	59.9	54.9	78.9	64.8	61.0	64.3	80.3	62.8	58.8	8.5	-10.0	8.9	-0.8	9.9	12.7
1992	64.7	76.2	64.6	65.7	40.3	43.0	71.6	66.9	62.4	-0.6	-14.8	15.1	-4.0	-1.4	1.4

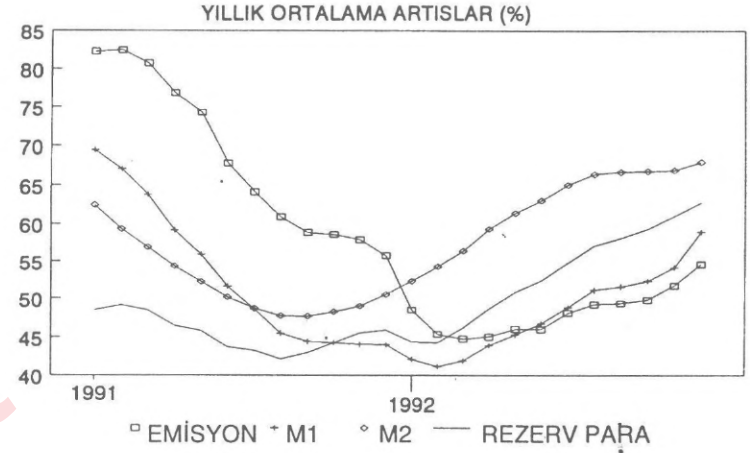
YILLIK ORTALAMA ARTIŞLAR (%)

1992	1	63.9	57.2	65.8	58.3	58.8	56.9	77.7	56.6	54.8
	2	67.8	58.6	68.8	59.2	59.3	57.9	79.5	57.6	54.8
	3	70.0	59.7	69.9	61.1	59.8	60.1	79.9	59.6	55.3
	4	71.2	61.9	70.5	63.5	61.5	62.3	79.1	62.2	56.0
	5	71.9	64.3	71.4	65.6	63.2	64.4	79.6	64.6	57.5
	6	71.8	67.1	70.7	68.8	66.2	67.5	79.3	68.1	60.3
	7	70.8	70.5	70.0	71.9	68.8	70.7	78.7	71.5	63.5
	8	69.6	73.6	68.1	75.1	71.4	73.5	77.7	74.7	67.0
	9	68.1	75.7	66.5	76.9	70.9	73.1	77.3	76.8	69.5
	10	66.3	77.1	65.1	77.6	69.0	71.6	76.6	77.9	70.6
	11	65.3	77.1	64.2	77.2	66.5	69.1	75.8	77.8	70.5
	12	64.7	76.2	64.2	75.5	63.2	64.9	74.6	76.1	69.3
1993	1	63.9	74.7	62.7	74.3	59.8	60.8	72.2	75.0	68.4

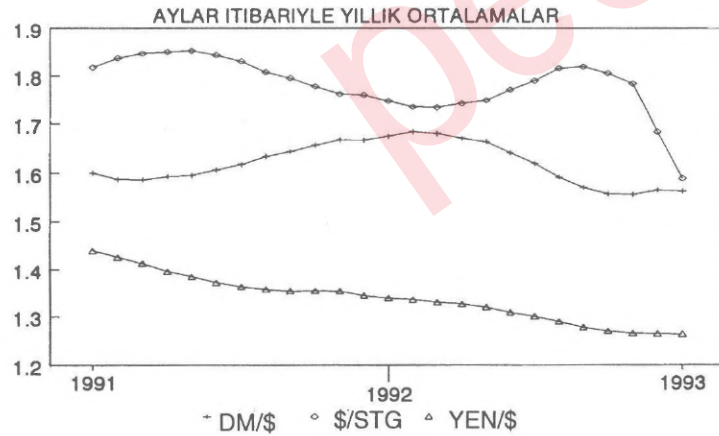
DEVALÜASYON

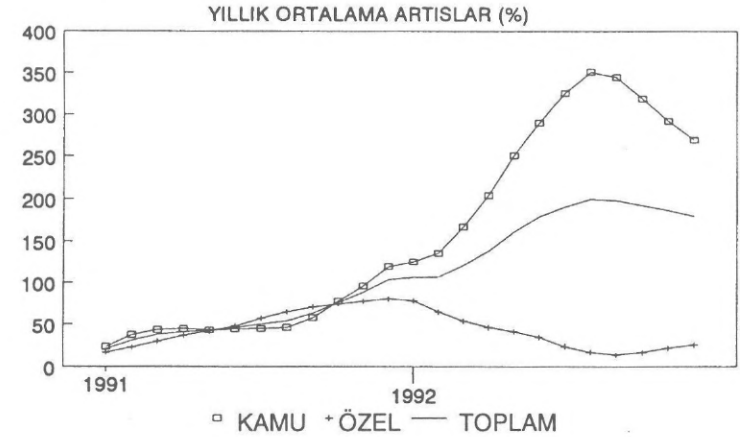
PARA PİYASALARI

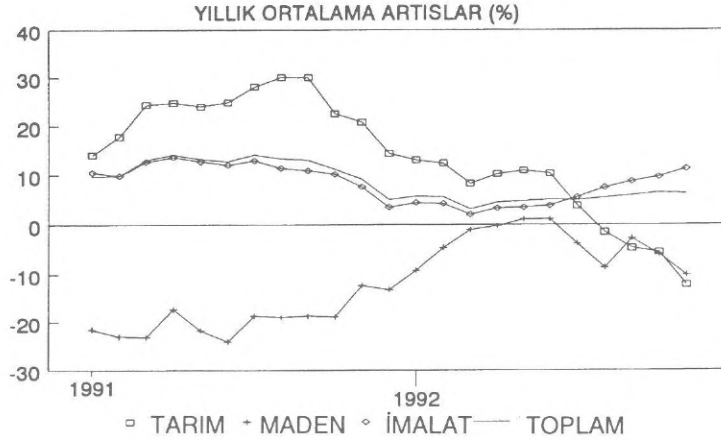
\$ PARİTELERİ

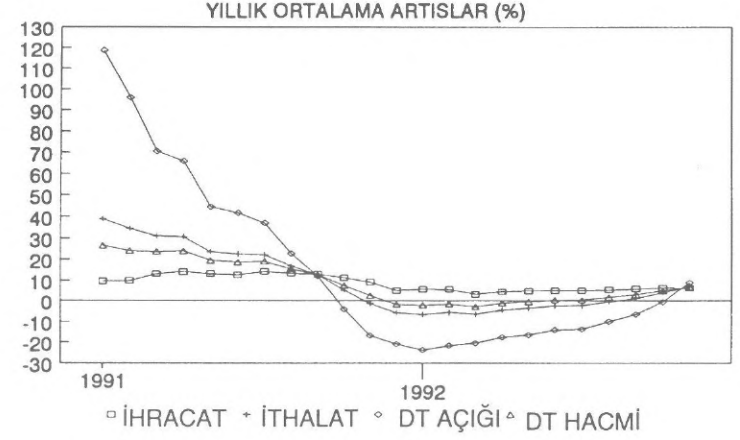
MERKEZ BANKASI KREDİLERİ

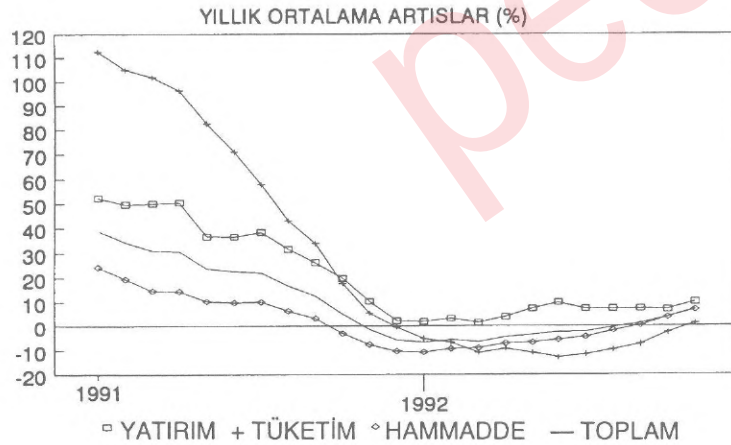
İHRACAT

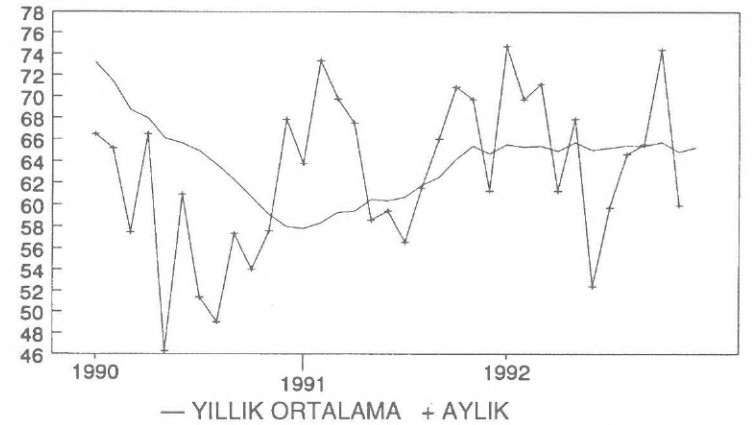
DIŞ TİCARET

İTHALAT

İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI

		AY SONU DEĞERLERİ				MİLYAR TL. REZERV			REZERV PARAYA ORANLAR (%)			MİLYAR TL. MB KREDİLERİ			MİLYAR TL.		
		EMİSYON	M1	M2	PARA	EMİSYON	M1	M2	EMİSYON	M1	M2	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KREDİ STOKU	MEVDUAT	VADELİ MEVDUAT
1992	1	20,836	39,675	117.631	37,318	55.8	106.3	315.2	18,982	4,997	23,979	119,143	103,303	83,126			
	2	22,680	41,902	123.307	39,083	58.0	107.2	315.5	22,630	5,196	27,826	126,363	107,123	86,464			
	3	22,761	43,716	127.958	40,333	56.4	108.4	317.3	29,356	5,462	34,818	136,779	114,524	89,085			
	4	23,771	46,888	134.896	41,916	56.7	111.9	321.8	32,888	5,699	38,587	149,989	119,677	83,481			
	5	25,351	46,807	137.922	43,478	58.3	107.7	317.2	33,431	5,687	39,118	150,755	121,450	86,006			
	6	26,883	50,955	143.453	46,225	58.2	110.2	310.3	34,700	5,774	40,474	154,260	126,315	87,777			
	7	29,498	53,933	150.093	49,902	59.1	108.1	300.8	33,120	5,878	38,998	162,118	131,031	87,474			
	8	30,592	57,935	157.224	51,984	58.8	111.4	302.4	32,455	5,761	38,216	158,214	138,227	94,642			
	9	31,653	60,084	162.071	53,871	58.8	111.5	300.9	30,646	6,057	36,703	160,193	141,454	97,107			
	10	33,887	64,226	169.427	58,017	58.4	110.7	292.0	35,718	7,799	43,517	177,632	147,962	100,317			
	11	34,780	65,636	174.715	59,769	58.2	109.8	292.3	38,054	9,095	47,149	185,643	152,598	103,700			
	12	36,838	81,499	196.502	61,195	60.2	133.2	321.1	41,860	8,674	50,534	192,081	160,244	107,046			

YIL SONU DEĞERLERİ(*)

1989	8.252	20,358	49,153	17,035	48.4	119.5	288.5	3,887	2,813	6,699	34,256	43,889	27,146
1990	14,265	29,326	70,707	24,423	58.4	120.1	289.5	4,526	3,115	7,641	61,746	61,395	45,759
1991	20,707	42,116	113,566	36,069	57.4	116.8	314.9	17,008	4,624	21,632	106,605	100,161	76,146
1992	36,838	81,499	196,502	61,195	60.2	133.2	321.1	41,860	8,674	50,534	192,081	160,244	107,046

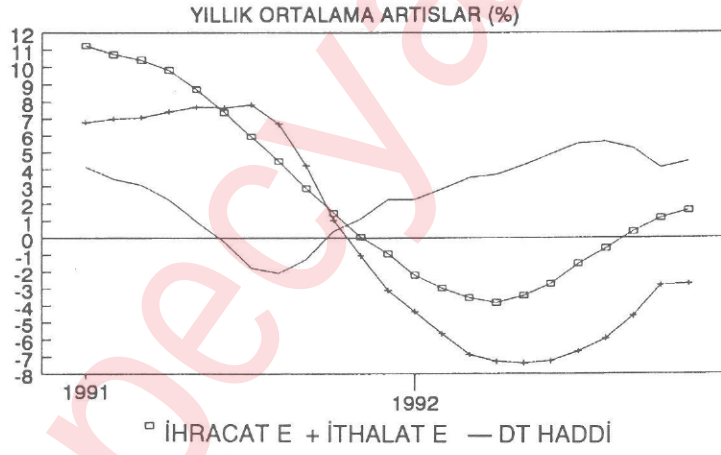
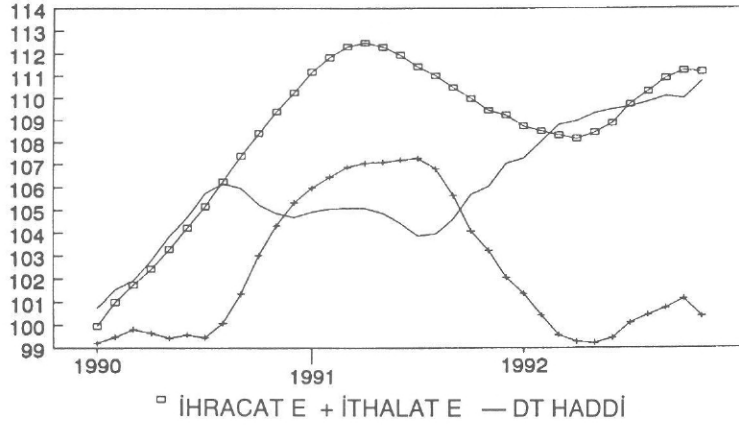
YILLIK ARTIŞLAR (%)

1990	72.9	44.0	43.8	43.4	20.6	0.5	0.3	16.5	10.8	14.1	80.2	39.9	68.6
1991	45.2	43.6	60.6	47.7	-1.7	-2.8	8.8	275.8	48.4	183.1	72.7	63.1	68.2
1992	77.9	93.5	73.0	69.7	4.9	14.1	2.0	146.1	87.6	133.6	80.2	60.0	39.1

YILLIK ORTALAMA ARTIŞ ORANLARI (%)

1992	1	48.5	42.1	52.3	44.4	4.0	-1.4	5.0	125.3	78.2	106.3	70.5	51.8	73.9
	2	45.3	41.1	54.3	44.3	1.7	-2.0	6.5	135.7	64.6	107.2	70.5	54.8	79.9
	3	44.7	41.9	56.4	46.2	-0.2	-2.7	6.6	167.1	53.7	120.8	71.8	58.0	84.4
	4	45.0	43.9	59.3	48.7	-1.8	-3.1	6.7	204.2	46.2	138.6	74.6	61.2	82.9
	5	46.0	45.3	61.4	50.8	-2.7	-3.6	6.7	250.6	41.2	161.5	77.3	63.8	80.3
	6	46.0	46.7	63.0	52.4	-3.7	-3.7	6.7	289.5	34.6	179.2	79.1	65.8	78.0
	7	48.1	48.8	65.0	54.8	-4.0	-3.8	6.5	325.5	23.9	190.8	81.3	67.8	74.7
	8	49.2	51.1	66.4	57.2	-4.8	-3.8	5.9	350.5	17.1	199.8	83.3	69.7	71.2
	9	49.4	51.6	66.7	58.2	-5.4	-4.1	5.6	344.3	13.5	198.0	84.4	70.4	67.3
	10	49.8	52.3	66.8	59.3	-6.0	-4.4	5.1	318.4	16.7	192.5	85.3	70.6	67.1
	11	51.7	54.2	66.9	61.0	-6.0	-4.3	4.4	291.8	22.1	186.2	85.9	71.2	644.4
	12	54.6	59.0	68.0	62.8	-5.4	-2.8	3.8	268.7	25.8	179.4	86.1	70.6	61.3

DIŐTİCARET ENDEKSLERİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

1982-1992

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

Tez başlığı : Özelleştirme

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Targan Ünal

Tezi hazırlayan: Cemil Cenk Çiftçi. Ens. no: 2097. Tarih:1988

Tez başlığı : Planla kalkınma dönemi. Türk dış ticaretinde yapısal değişme (1963-1986)

Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken.

Tezi hazırlayan: Safa Demirbaş. Ens.no: Tarih: 1988

Tez başlığı : Malatya ilinin iktisadi yapısı

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yörük.

Tezi hazırlayan: Ömer Eroğlu. Ens. no: 1877. Tarih:1988

Tez başlığı : 1980 sonrasında ihracatın teşviki ve gelişimi

Danışman : Prof. Dr. Gül G. Turan.

Tezi hazırlayan: Yılmaz Ertürk. Ens. no: Tarih:1988

Tez başlığı : Neoklasik üretim fonksiyonları

Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan

Tezi hazırlayan: Alpaslan İsağiller. Ens.no:905. Tarih:1988

Tez başlığı : Azgelişmiş ülkelerde sanayileşme politikaları.

Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu.

Tezi hazırlayan: Mamdouh Kayalı. Ens. no: Tarih:1988.

Tez başlığı : İktisat kuramında faktörel dağılım ve Türkiye'de faktör paylarının değişimi.

Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan

Tezi hazırlayan: Bahattin Kimiran. Ens.no: Tarih:1988.

Tez başlığı : Uluslararası ekonomik entegrasyon

Danışman : Prof. Dr. Fuat Çelebioğlu

Tezi hazırlayan: Şafak Korkut. Ens. no: 981 Tarih:1988

Tez başlığı : Türkiye'de fiyat indeksleri

Danışman : Yard. Doç.Dr. Kayıhan Özoğuz

Tezi hazırlayan: Ar. Gör. Erkan Yalçın. Ens.no:259. Tarih:1988

Tez başlığı : Türkiye'de ihracata yönelik dış ticaret politikası ve ihracatın yapısal analizi.

Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan

Tezi hazırlayan: Taner Biçer. Ens.no: Tarih:1988

Tez başlığı : Siyasal-toplumsal bir muhalefet hareketi olan islamcı akımlar içinde Girişim ve Öğüt Dergilerinin siyasal toplumsal çözümlemeleri

Danışman : Doç.Dr.M.Şükrü Hanioglu

Tezi hazırlayan: Tayfun Altıntaş. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Yapılabilirlik etüdlерinin hazırlanması ve değerlendirilmesi.

Danışman : Prof. Dr. İ. Doğan Kargül.

Tezi hazırlayan: Ünal Çağlar. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Dünya'da ve Türkiye'de altın fiyatları

Danışman : Doç.Dr. Mehmet Altan.

Tezi Hazırlayan: Elif Çalışkan Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Klasik ve Keynesgil talep enflasyonu teorileri.
Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Ekrem Dönek. Ens.no.:87/1889. Tarih: 1989

Tez başlığı : Makroekonomik politikaların uluslararası koordinasyonu
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil.
Tezi hazırlayan: Aydemir Güler. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : İktisadi hayatta kadın ve sorunları
Danışman : Prof. Dr. İzzettin Önder
Tezi hazırlayan: Hülya Karataş. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Serbest bölgeler: Dünyadaki uygulamalar ve Türkiye ekonomisi üzerine olası etkiler.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Bayram Koçer. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Türkiye'de tekelleşme
Danışman : Doç.Dr. Tülay Arın
Tezi hazırlayan: Muhammet Köymen. Ens.no: 85/593 Tarih:1989

Tez başlığı : Kalkınmada ara insan gücü
Danışman : Prof. Dr. Mustafa Erkal.
Tezi hazırlayan: Hacer Nuhoğlu. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Türkiye'de Cam Sanayii
Danışman : Doç.Dr.Mehmet Altan
Tezi hazırlayan: Nursen Özbey Ens.no: Tarih: 1989

Tez başlığı : Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları sonuçları (1980-1984)
Danışman : Prof. Dr. Bener Karakartal
Tezi hazırlayan: Ayşe Özcan Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Türkiye'de altın ticareti
Danışman :
Tezi hazırlayan: Salih Özmen Ens.no: 86/488 Tarih:1989

Tez başlığı : İşletmelerde bir dış finanslama yöntemi: Leasing (finansal Virdema)
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Targan Ünal.
Tezi Hazırlayan: Bergüzar Sancız. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Japonya'nın iktisadi gelişimi ve Türk-Japon dış ticaret ilişkileri
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil
Tezi hazırlayan: Nuray Şentürk Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı :Dünya'da ve Türkiye'de Demir Çelik Sanayii
Danışman : Doç.Dr. Mehmet Altan
Tezi Hazırlayan: Halûk Zırlılı. Ens.no:1086 Tarih:1989

Tez başlığı : İşsizlik teorileri ve iktisat politikaları
Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan
Tezi hazırlayan: Bülent Yanık. Ens.no: Tarih:1989

Tez başlığı : Türkiye ekonomisinde Demir-Çelik Boru Endüstrisinin yeri.
Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu
Tezi hazırlayan: Ahmet Alim. Ens.no: 88/4030. Tarih:1990

Tez başlığı : Tarımın vergilendirilmesinin bir biçimi olarak aşar ve kalkındırma sebepleri
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil
Tezi hazırlayan: Arş. Gör. Hacer Aydın. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Klasikler (IS-LM) karşıtlığından, rasyonel beklentiler - Walrasyon olmayan dengeler karşıtlığına...

Danışman : Prof.Dr. Işıl Akbaygil

Tezi hazırlayan: Adem Aydın. Ens.no: 1247 Tarih:1990

Tez başlığı : İhracata dönük sanayileşme ve Türkiye

Danışman : Prof. Dr. Sevgi Güran

Tezi hazırlayan: Ali Osman Balkanlı. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Türkiye-AT ilişkilerinin iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel açıdan incelenmesi

Danışman : Prof.Dr. Mustafa E. Erkal

Tezi Hazırlayan: Nazif Çetin. Ens.no: 87/2085 Tarih:1990

Tez başlığı : Azgelişmişlik, gelişme stratejileri ve Türkiye (1980-1990)

Danışman : Doç.Dr. Tülay Arın.

Tezi hazırlayan: Aysun Güler. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Yatırımların çevrimlere etkisi.

Danışman : Yard. Doç. D. Nihal Tuncer

Tezi hazırlayan: Türkân Güney. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik yapı ve bürokrasi (15. yy. ve 20. yy. başı).

Danışman : Doç.Dr. Mehmet Altan

Tezi hazırlayan: Müberra Hocaoglu. Ens.no:2395. Tarih:1990

Tez başlığı : Sermaye Piyasası

Danışman : Prof. Dr. Yüksel Ülken

Tezi hazırlayan: Şinasi Kara. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Avrupa Topluluğu'nda Radyo-Televizyon sistemleri

Danışman : Dr. Şermin Tekinalp.

Tezi hazırlayan : Ali İhsan Özeroğlu. Ens.no:4474. Tarih:1990.

Tez başlığı : Konvertibilite uygulamasında bir örnek.

Danışman : Doç.Dr. Mehmet Altan.

Tezi hazırlayan: Feray Türker. Ens.no:3103. Tarih:1990

Tez başlığı : Ekonomi politığın eleştirisinde kriz kategorisinin yeri

Danışman : Doç.Dr. Türkel Minibaş.

Tezi hazırlayan: Kemal Ülker, Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Türkiye ekonomisinde ithal ikame sanayileşmeden dışa açılmaya geçiş.

Danışman : Prof. Dr. Mükerrrem Hiç.

Tezi hazırlayan: Kazım Yılmaz. Ens.no:3007 Tarih:1990

Tez başlığı : Para politikası ve gelişmekte olan ülkelerdeki uygulaması (Türkiye örneği)

Danışman : Doç.Dr. Targan Ünal.

Tezi hazırlayan: Z. Aslı Akgüç Ens.no: 6049 Tarih:1991

Tez başlığı : Türk örme eşya sanayiinin Avrupa Topluluğu pazarı açısından değerlendirilmesi

Danışman : Prof. Dr. Çelik Kuraloğlu.

Tezi hazırlayan: Günnur Balkan Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Ahmet Hamdi Başar ve iktisadi devletçilik

Danışman : Doç.Dr. Eser Karakaş

Tezi hazırlayan: Ar.Gör.Atif Evren. Ens.no:88/3539 Tarih:1991

Tez başlığı : Türk imalat sanayinin yapısı ve verimlilik düzeyi ihracat-verimlilik ilişkisi.

Danışman : Prof. Dr. Ömer Gökay

Tezi hazırlayan: Bülent Işık. Ens.no: 4026 Tarih:1991

Tez başlığı : Mahalli İdareler
Danışman : Prof. Dr. İzzettin Önder
Tezi hazırlayan: Vildan Kutay. Ens.no:3032. Tarih:1991

Tez başlığı : Merkezi planlı ekonomilerin krizine alternatif açıklamalar
Danışman : Doç.Dr. Tülay Arın
Tezi hazırlayan: R. Rengin Küce-Akıncılar. Ens.no: Tarih:1991.

Tez başlığı : Stok yönetimi ve temel stok modelleri.
Danışman : Prof.Dr. Işıl Akbaygil
Tezi hazırlayan: M. Cimeli Özden. Ens.no:3383 Tarih:1991

Tez başlığı : Türkiye'de tarımsal yapının genel özellikleri
Danışman : Prof.Dr. Ali Özgüven
Tezi hazırlayan: Yasemin Öztürk. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Sinai sermaye-finansal sermaye ilişkisi bağlamında 1970'lerin krizi.
Danışman : Doç.Dr. Tülay Arın.
Tezi hazırlayan: Kaan Tunceli. Ens.no:2991 Tarih:1991

Tez başlığı : Güneydoğu Anadolu projesi ve tarım.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Gülay Umur Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : T.C. Merkez Bankası'nın kuruluşu ve para politikasında etkinliği
Danışman : Doç.Dr. Ömer Gökay
Tezi hazırlayan: P. Sadakat Güner. Ens.no: Tarih:

Tez başlığı : Türkiye enflasyonu üzerinde parasal ve yapısal faktörlerin rolü.
Danışman :
Tezi hazırlayan: Gencay Sümer. Ens.no:361. Tarih:

Tez başlığı : İktisat politikası (Dünyada, Türkiye'de)
Danışman : Prof.Dr. Ali Özgüven
Tezi hazırlayan: Metin Toprak. Ens.no: Tarih:

DOKTORA TEZLERİ

Tez başlığı : Türkiye'nin AT'la parasal entegrasyonu ve dış denklik açısından sorunları.
Danışman : Prof.Dr. Necati Mumcu.
Tezi hazırlayan: Mehmet Yiğit. Ens.no:86/1107 Tarih:1989

Tez başlığı : İşletmelerde üretimin planlanması ve kontrolü
Danışman : Prof.Dr. İ. Doğan Kargül.
Tezi hazırlayan: Osman Demir. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Aktivite analizi ve Türkiye ekonomisinde tarım ve ulaştırma sektörlerine uygulanması.
Danışman : Doç.Dr. Erol Uçdal.
Tezi hazırlayan: Arif Kubat. Ens.no: Tarih:1990.

Tez başlığı : Türkiye'de traktör endüstrisinin iktisadi analizi.
Danışman : Doç.Dr. Ahmet Yörük.
Tezi hazırlayan: Zekai Özdemir. Ens.no: tarih:1990.

Tez başlığı : İran'da bütçe sisteminin yapısı ve gelişimi (1964-1988).
Danışman : Prof.Dr. Nihat Falay.
Tezi hazırlayan: Saeed Karimi Petanlar. Ens.no: Tarih:1990

Tez başlığı : Fon ekonomisi ve kamu ortaklığı fonu.
Danışman : Prof. Dr. Bedi N. Feyzioğlu
Tezi hazırlayan: Pınar Akkoyunlu. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Endüstri-içi dış ticaret.
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil
Tezi hazırlayan: Engin Civan Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Gelişen ülkelerde uygulanan istikrar politikaları, Türkiye 1980-1989
Danışman : Prof. Dr. Gülten Kazgan.
Tezi hazırlayan: Çiğdem Çelik. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Türkiye'de yatırım ve ihracatı teşvik politikaları
Danışman : Prof. Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Avni K. Demirci. Ens.no:2029. Tarih:1991

Tez başlığı : Dışa açılmada ihracatın teşvike aracı olarak döviz kuru politikası ve dış ticaret stratejisi
Danışman : Prof. Dr. Enis Öksüz
Tezi hazırlayan: İhsan Gülay. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Serbest bölgeler
Danışman : Prof. Dr. i. Doğan Kargül.
Tezi hazırlayan: Resmiye Hacıbekiroğlu. Ens.no:7087 Tarih:1991

Tez başlığı : Sigorta işletmelerinde fon akım tablosu analizi ve uygulaması
Danışman : Prof.Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Yavuz Ilgaz. Ens.no:1181 Tarih:1991

Tez başlığı : Gelişim ekonomisi, tarım ekonomisi, sanayi ekonomisi bilgi toplumu.
Danışman : Prof.Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Şinasi Kara. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Yatırımlarda teşvik ve uygulama
Danışman :
Tezi hazırlayan: Gülgün Karahalil Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Bankacılıkta risk ve sermaye yeterliliğinin ölçülmesinde bir model denemesi "performans analizi".
Danışman : Prof. Dr. Işıl Akbaygil
Tezi hazırlayan: Ekrem Keskin. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Sıfır-esaslı bütçeleme
Danışman : Prof.Dr. Nihat Falay.
Tezi hazırlayan: Salim Ateş Oktar. Ens.no: Tarih:1991

Tez başlığı : Türkiye'de tütün endüstrisi
Danışman : Prof. Dr. Necati Mumcu
Tezi hazırlayan: Atilla Tanrıverdi. Ens.no:999 Tarih:1991

Tez başlığı : Türkiye'de 1980 sonrası ihracatın gelişimi ve sorunları
Danışman : Prof.Dr. Erdoğan Alkin.
Tezi hazırlayan: Nalan Gürel. Ens.no:506 Tarih:

İdeolojilerin Sonu mu?

Ufuk Uras

"...nasıl oluyor da insanlar sahip olduklarından daha fazlasını hak etmediklerine inandırılabilir ve birilerinin başkalarının emeği üzerinde tasarruf yetkisi olabileceği düşüncesini onaylayabiliyorlar? 'Erken yat, erken kalk' İdeolojisiyle yaşamlarını programlayıp, özgürce davrandıklarını düşünüp, hep kendilerinden beklendiği gibi yaşıyorlar? Gelecek ütopyalarının bile parçellenip parçellenip satıldığı bir dünya pazarının müşterisi olabiliyorlar. Kısacası pembe rüyalar piyasası nasıl kuruluyor? Acaba inandığımız şeylere neden inanıyor, inanmaya neden olan ar-gümanlar hakkındaki inanışlarımıza neden inanıyoruz?"

Elinizdeki kitabın yazarı Ufuk Uras araştırmasında işte bu ve benzeri soruların yanıtlarını arıyor. Bu soruların sorulmasının doğrudan hayatın sorgulanması anlamına geldiği ortada; sadece bunları sormak bile yaşamda, kafalarımızın içinde ve ruhlarımızda şok dalgaları yaratmak aynı zamanda; dolayısıyla da, beyinlere akıtılıp orada taşlaşmış çimentoları, yaşamı donduran betonarme kalıpları ve ilişkileri buzlaştıran mermerleri çatlatıp kıran işlevleri var bu soruları sormanın. Özgür düşünce ve giderek de bilim, kardelen çiçekleri gibi çatlaklardan gün yüzüne çıkabilmekte, gökyüzüne yükselip dünyayı aydınlatabilmekte...

Umuyorum ki, bu önemli çalışmanın ortaya koyduğu gerçekler ve sorunlar yeterince tartışılır. Böylece de 12 Eylül'den sonra üniversitelerden ve akademik yaşamdan silinmek istenen konuların ve yöntemlerin yeniden gündeme sokulması sadece kimi araştırmacıların bireysel uğraşı olmaktan çıkar. Yeni Dünya Düzeni aldatmacasının yoğun ideolojik saldırılarına maruz kaldığımız bugünlerde Ufuk Uras'ın bu çalışmasının basılması, "tarihin sonu"nun gelmediğini ve bilimin YÖK'e kurban verilmeyeceğini göstermesi açısından gerçekten umut vericidir.

Haluk Gerger.

İDEOLOJİLERİN SONU MU?

Ufuk Uras
Sarmal Yayınevi
Siyasal Kültür Dizisi
Birinci Baskı Mart 1993

1992 Marksist Araştırmaları
Destek Ödülü

Hayallerinizin gerçeğe dönüşmesi için Akkredi yeterli...

...Çünkü Akkredi çok

kapsamlı, çok seçenekli.

Bir otomobil, minibüs ya da bir kamyonet...

Markası, modeli hiç farketmez... Akkredi

ile hayalini kurduğunuz her tür taşıtın

sahibi olmak şimdi çok kolay. Siz de

Akbank'a gelin, Akkredi/Taşıt Kredisi'nin

cazip seçenekleri ve uygun koşullarından

yararlanın.

Hayalleriniz, "hayal" olarak kalmasın.

AKKREDİ İLE ÜÇ KREDİYİ

AYNI ZAMANDA KULLANIN.

Ödemeleriniz devam ederken, Akbank'ın

diğer tüketici kredilerinden de yararlan-

abilirsiniz. Çünkü konut ve diğer ihtiyaç-

larınızı karşılamak için ödemelerinizin

bitmesini beklemek

zorunda değilsiniz.

Akkredi'yi aldığınız Akbank

şubesine uğrayın, Akkredi'nin kapsa-

dığı diğer kredilerden de aynı zamanda

yararlanın. Talebiniz, en kısa zamanda

cevaplanacaktır.

Kredi Miktarı (Milyon TL)	Aylık Taksit Tutarı				
	3 Ay Vadeli	6 Ay Vadeli	12 Ay Vadeli	18 Ay Vadeli	24 Ay Vadeli
20	7.535.206.-	4.116.260.-	2.435.817.-	1.900.542.-	1.650.343.-
75	28.257.023.-	15.435.975.-	9.134.316.-	7.127.034.-	6.188.787.-
150	56.514.046.-	30.871.951.-	18.268.633.-	14.254.068.-	12.377.575.-
250	94.190.077.-	51.453.252.-	30.447.721.-	23.756.780.-	20.629.292.-
350	131.866.108.-	72.034.553.-	42.626.810.-	33.259.492.-	28.881.009.-

"0" kilometre ve 5 yıla kadar kullanılmış

her tür taşıt için Akkredi alabilirsiniz.

Vade : 3-24 ay arası 3 aylık devreler ha-

lindedir. Faiz : % 5,75 (Vergi ve fonlar

ilave edilince % 6,3825 olmaktadır.)

GEDİK HOLDİNG

29.'uncu yılında bünyesindeki 24 şirketi, 700 çalışanı, 1000'den fazla bayi ile Türk Ekonomi'sine ışık tutmaya devam ediyor.

GEDİK HOLDİNG
GEDİK PAZARLAMA
GEDİK DIŞ TİCARET
GEDİK MENKUL DEĞERLER
BÖHLER
TERMO
SIRMETAL
SAMTAŞ
FRONIUS
SILOKS
GEDİK-HALSAN KIBRIS
GEPAS
ÖZGÜR REKLAMCILIK
HALSAN KİMYA
HALTUR
HALTAŞ
KARTAL KAYNAK

TEMSİLCİLİKLER
CASTOLIN + EUTECTIC
DRESSEN PUMP
PLYMOVENT
BINZEL KAYNAK TORÇLARI
FURTENBACH GMBH
ÖGUSSA İNO SİLOX

GEDİK HOLDİNG A.Ş.
Yakacık Cad. No: 134 81430 Kartal - İ

HAVA DURUMU

Aralıklı yağışlar bekleniyor.
Gökyüzü parçalı bulutlu...
Güzel günler yakın!

MİLLİ
PIYANGO

“Şansınız açık!”

Çağdaş, atılımcı Bankacılık

Dev projelerin finansmanı

Menkul değerler ve portfoy yönetimi

En düşük faizli

En kolay ödeme koşullu

Yuva kredisiyle halkımıza büyük destek

Konut yapımında titizlik

Konut pazarlamasında uzmanlık

İnşaat sektöründe güçlü öncülük

Köklü geçmiş, tecrübe, gelenek

Geleceğin dünyasına bugünden hazırlık

Hizmette uzmanlığın ve güvenin ayrıcalığı

RENK DEVRİMİ

Dünyada Bankacılık, cari hesap cüzdanı sınırlarını aşan... Kompüterize ve evrensel bir kavramdır bugün... Türkiye'de Emlak Bankası, Bankacılık boyutlarını yeni ufuklara taşıyan... Yeni ve genç bir kadroyla güvenli bir geleceğe yatırım yapan kurumdur bugün...

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

"24 OCAK 1980 EKONOMİK
KARARLARI'NDAN SONRA
UYGULANAN VERGİ POLİTİKASININ,
ÖZEL SEKTÖRÜN VE KAMU
SEKTÖRÜNÜN YATIRIM, TASARRUF
VE HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ."

Pınar ALTIOK*

a- Özel Sektör Üzerinde : (Yatırım, Tasarruf ve Harcamalar):

24 OCAK 1980 kararları çerçevesinde alınan vergi tedbirlerinin; faiz, fiyat, sıkı para, kredi politikalarında olduğu gibi, öncelikle iç talepte büt yük ölçüde daralma meydana getirme amacına yönelik olduğunu hatırlatarak konuya başlamakta yarar var. Vergi politikası her zaman, ekonominin yatırım, istihdam, kapasite kullanımı ve ihracatın teşviki gibi sorunların çözümünde güncelliğini ve ağırlığını koruyan bir unsurdur.

Ancak, 1980'den sonra, özel sektör yatırımlarının reel olarak gerilediği, istihdamın düştüğü, Türk sanayiinin düşük kapasite ile çalıştığı görüldü. Bunun üzerine, yatırımların özendirilmesine ilişkin vergisel tedbirler almaya yönelindi. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür.

* Mevzuatta, yatırım indiriminin ancak yatırım malının aktive girmesinden sonra kazançtan indirilebilmesi öngörülmekteyken, yatırımlara kolaylık sağlamak amacıyla, yatırımın fiilen gerçekleştirilmesi sırasında teşvikini sağlamak ve yatırımcının finansmanına yardımcı olmak için, yatırımın yapılmasında sarfedilen masrafların, yatırım indiriminin hesabında dikkate alınarak, o yılın kazancından indirilebilmesi prensibi getirilmiştir.

* Yatırım indiriminde, sadece yatırımın özsermaye ile finanse edilmesi şartı aranırken, bu şart kaldırılmış ve borçlanma yolu ile gerçekleştirilen yatırımların da indirimden faydalanması sağlanmasına amaçlanmıştır.

* Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımları teşvik etmek amacıyla, bu yörelerde yatırım yapanlar için indirim oranı artırılmıştır.

"Yatırım indirimi müessesesinde yapılan bu değişikliklerin dışında, müteşebbislerin yatırımlarına yöneltilebilecekleri fonlar teşkil etmelerini sağlamak amacı ile finansman fonu müessesesi getirilmiş ve bu fonlar alınarak yatırımlarda kullanılan kazancın "Kurumlar Vergisi"nden istisnâ edilmesi kabul edilmiştir."¹

1983 senesinde, yeniden değerlendirme müessesesi, sanayi kesiminde yeni fonların oluşmasına olanak vereceği gerekçesiyle uygulamaya konmuştur. Bunun nasıl sağlanacağı da özet olarak şöyle belirtilmiştir:

Yeniden değerlendirme müessesesi, kurumlar vergisi mükellefi olan işletmelerde, yeni fonlar oluşturarak, işletmelerin özkaynak olanaklarını genişletecektir. Böylece, sanayi kesimi, dış kaynaklar yerine, tasarrufları ikame edebilecek, bu da bir ölçüde, işletmeleri pahalı faiz yükünden kurtaracaktır.

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Maliye Anabilim Dalı Doktora Programı

İhracat kazançlarındaki vergi istisnâsının Kurumlar Vergisi mükelleflerine sağlanması sonucunda, yeni kurulan anonim ve limited şirketlerin sayısını artırmıştır.

"Yeniden değerlendirme ile fon yaratılması, bunun vergisiz olarak sermayeye ilâve edilmesi, yeni değerler üzerinden amortisman ayrılması imkânları, özellikle anonim ve limited şirketlere tanınmıştır."²

Yeniden değerlendirme ile; şirketlerde sermaye artışları olacağı, bunun karşılığında, hissedarlara, bedelsiz hisse senedinin verileceği, verilen bu hisse senetlerinin hem hisse senedi piyasasının canlanmasında hem de sınıai mülkiyetin tabana yayılmasında etkili olacağı da ileri sürülmüştür.

Mevzuatta sözkonusu bu konuların yanında, gerçekte uzun yıllar süren yüksek oranlı enflasyonun ve talep kısıcıcı anti-enflasyonist politikaların, maliyet artışlarını hızlandırması ve bunun da fiyat artışlarını körüklemesi zaten beklenen bir gelişmeydi. Geniş kitlelerin satın alma gücü sürekli aşağıya çekildikçe, talep iyice durgunlaşarak, sanayiye yeni yatırımlarla ek kapasite artışları sağlamamıştır.

Bu arada, üreticiler tarafından tüketicilere yansıtılabilen (Kurumlar Vergisi gibi) vergiler de, ürünlerin maliyetine ilâve edildiklerinden, fiyatları arttırmış, bu da dar gelirli kesimin ufak tasarruflarını bile gerçekleştiremez hale getirmiştir.

Sermaye kesiminin, zaten vergilendirilirken de kayırıldığı görüyoruz. 1980'den itibaren, anonim ortaklıklar gibi sermaye şirketlerinin her türlü vergi (ve vergi dışı) özendirme araçlarıyla kayırmaları genel bir kural olagelmıştır. Teşvik ve vergisel bağışıklık uygulamalarına sürekli yenilikler getirilmiştir. Büyük sermaye şirketlerine, özellikle bunların ihracata yönelmiş olanlarına, büyük destekler sağlanmıştır.

Böyle, ücretliyi ezen sermaye kesimini kayıran bir vergi politikası, gelir dağılımını çalışan kesimler ve küçük üreticiler aleyhine, büyük tekelci sermaye lehine daha da bozarak, hem tasarrufları kısmış, hem de yatırımların azalmasına neden olmuştur. Zaten 24 Ocak programı, ücretleri düşürmesinden, faizleri serbest bırakmasına kadar uzanan çeşitli şekillerde, eşitsizliği artırıcı mekanizmalarla doludur. Bu programın kayırdığı sermaye gruplarının da, daha yüksek bir yatırım eğilimi gösterdiği konusunda bir kanıt da yoktur.

Vergi politikası, kalkınmanın mihenk taşı olan sermaye birikiminin sağlanmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Kamu kesimi yatırımlarının önemli ölçüde kısılması da bu olumsuzluğu pekiştirmiştir.

"Malî piyasalarda getirisi yüksek plasman olanakları; düşük talep dolayısıyla yüksek âtil kapasiteler özel kesimin yatırım yapma güdüsünü ö-

nemli ölçüde sınırlamaktadır."³

Bu dönemde, tarım kesimi ile ücretler ve maaşların gelirden aldığı pay azalırken, tarım dışı ve ücret dışı gelirlerin başka bir değişle kârların ve rantların önemli sıçramalar yaptığını görüyoruz. Ama buna rağmen, 1980'den sonra izlenen vergi politikasında vergi düzenlemelerinin hemen hepsi gelir azaltıcı. Örneğin; Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nin azaltılması, bankalara ve kredi kullananlara bir armağan niteliğindedir.

Mevduat faizi üzerinden alınan gelir vergisi stopajının düşürülmesi ve gayrimenkul sermaye iratları istisnâsından arttırılması da rantiyeleri koruyan bir faktör olmuştur.

Yani, zaten gelirden daha büyük pay alan kârlar ve rantlar, vergi politikalarıyla iyice kayırılmıştır. Bunun bedelini ödeyen dar gelirli grup ise, bu dönemde hiçbir tasarruf artışına gidememiştir.

Her ne pahasına olursa olsun, ihracatı artırma amacına; iç talebi kısıcıcı politikalarla, dış pazarlara yönelmeyi ödülleriinden vergi politikaları da eşlik ediyordu. Kitlelerin satın alma gücünün kısılası amacına yönelik vergi politikası, bir yandan ücretlilerin hemen hemen tamamının ortalama gelir vergisi oranının yükseltilmesi, diğer yandan ücret dışı gelir sahiplerinin vergi yüklerini çeşitli vergi afları, muafiyet ve indirimlerle aşağıya çekerek gelir dağılımının daha da bozulması şeklinde hizmet etmiştir.

İçerideki fiili talebin düzeyini düşüren bütün önlemler gibi (bunlara fiyat, ücret, kur, faiz politikaları örnek örnek verilebilir) vergi politikası da, iç piyasaya yönelmek amacıyla kurulmuş olan sanayi için, iç pazarın cazibesini azaltmış ve dış pazarlara yönelmeyi zorunlu kılmıştır.

Bu yönelişin ne kadar sağlıklı olduğu açıktır. Belirli bir yapısal olgunluğa ulaşmadan, zorunluluk karşısındaki bu yöneliş, iç piyasadaki başasızlığın ardından, dış piyasalardaki başarısızlığı da getirmiştir.

İç tüketimi daraltan bütün politikalar gibi, vergi politikası da, ekonomide enflasyon şoku meydana getirerek, piyasaları altüst etmiştir. Böyle bir enflasyonist ortam, büyük ölçüde firma dışı finansman kaynaklarıyla çalışan sanayinin maliyetini ve fiyatlarını arttırmıştır. Bu da, yatırım eğilimini geriletici rol oynamıştır. Daraltılan iç pazar, dış pazara büyük ölçekli satışlar yapamayan firmaların, stok miktarlarının hızla artması demektir.

Yani, vergi politikalarıyla iç talebin daraltılması politikasının sonucunda, sanayi kesiminin küçük işletmeleri de son derecede yıpranmıştır. Üretim seviyesi düşmüş, verimlilik artışları sağlanamamıştır. Özsermaye oranlarını arttıramamışlardır. Bunun bir kanıtı, maliyet enflasyonunun artmasında ve yatırıma harcanmayan kredi taleplerinin sürekli genişlemesinde bulunabilir. İflâsın eşiğine ge-

len firmalar, daha büyük holdinglerin, tekelci firmaların satın almasıyla yaşamlarına devam etmekle beraber, bu sayede tekelci firmalar, tekelci güçlerini daha da pekiştirmişlerdir. Tekelci hareketlerin güçlü olduğu piyasalarda, serbest piyasa ekonomisinden bahsedilemez.

24 Ocak Kararları'nın getirdiği vergi politikası yapısı içinde düşük birikim sorunu aşılamamıştır.

Türkiye'de 1980'lerde, dışa açılma ve ihracat politikasını sağlıklı bir sanayileşme, prodüktif yatırımlar, üretim, istihdam, yüksek teknoloji düzeyi refakatinde götüremediğini görüyoruz. Elbette ki, Türkiye'de bunların sağlanabilmesi, sermaye birikiminin ve iç tasarrufların önemli ölçüde artmasına bağlıdır. Türk vergi politikası ile; ücretlilerden ve sabit gelirlilerden yüksek vergiler alınırken, sanayi kesiminde önemli boyuttaki vergi kayıplarına gözyumulması sonucu, bu vergi kayıplarının bedelini, yine sabit gelirlilerin ödemesi neticesinde arzulanan sermaye birikimi, iç tasarrufların artışı sağlanamıyor. Sermaye grubundan alınan vergilerin de umulan aksine, yatırımlara yönelmeyip, çoğu kez lüks tüketime gittiğine ve bunun da hem gelir dağılımına olumsuz etkide bulunduğu, hem de ithal talebini kamçılıyarak, ödemeler dengesinin daha da bozulmasına yol açtığını, burada belirtmeiyim.

Bütün bunlar 24 Ocak 1980'den sonra uygulanan iç talebi daraltıcı vergi politikalarının (ve tabii bu amaca hizmet eden kur, faiz, v.b. gibi diğer politikaların) sonucudur.

Özel kesim yatırımlarındaki azalmalar, beraberinde istihdamın arttırılamayışı gibi bir sorunu da beraberinde getiriyor. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, istihdamın vergi politikasıyla teşvikine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Özellikle genç nüfusun işsizliğini azaltmak amacıyla, gençlere iş imkanı sağlayan işverenlerin vergi (ve diğer yollar) ile teşvik edilmesi uygulamasına başlanacağı belirtilmiştir.

"Planın 479. maddesinde amaçlanan somut vergisel teşvikler iki çeşittir. İlki, istihdam sağlayan işverenlerin ödeyecekleri verginin azaltılmasına yöneliktir. İkincisi ise, gençlerin istihdam edilebilir hale gelmesini sağlamaya yardımcı olan işverenlere vergi iadesi uygulamasını, bu yolla nitelikli işgücü arzının oluşturulmasını teşvik etmektedir." 4

1980 modelinde, vergi politikası, iki temel işlevi yerine getirmeye ayarlanmış görünüyor: Geniş tüketici kesimin satınalma gücünü kısmak suretiyle iç talebi daraltmak ve iç üretim maliyetlerini verimlilik artırıcı yöntemleri kullanmadan aşağıya çekerek, ihracat mallarının dış piyasalarda rekabet avantajı elde etmesini sağlamak.

Ücretlilerin vergi yükünün azalmadığı, hatta yükseldiği bir dönemde, ücret dışı gelirlerin vergi

yükünün azalması (veya azaltılması) yapının ne kadar bozuk olduğunu anlatmaya yetiyor.

Ancak, 1980'den bu tarafa, uygulamalara baktığımızda;

"Sabit sermaye yatırımlarının G.S.M.H.'ya oranı 1975/1979 ortalaması olarak %21,83 iken, bu oran 1980/84 aralığında, % 18,45'e gerilemiş, üstelik 1984'te sadece %16,1 olmuştur. Bunca teşvik edilen özel sektörün toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı ise, 1978'de %51,2 düzeyinden 1980'de %43,9'a ve 1984'te %39,7'ye gerilemiştir. 1980-1984 arasında özel yatırımlar sabit fiyatlarla 1976-1977 yıllarına kıyasla %33 oranında gerilemiştir. İmalât sanayii açısından alırsak, 1979-84 arasında özel yatırımlar 1977 yılı düzeyinin %55'ine inmiş durumdadır." 5

Görüldüğü gibi, serbest piyasanın öne çıkarıldığı, özel girişimin pekçok teşviklerle desteklendiği, buna karşılık kamu yatırımcılığının gözden düşürülmeye çalışıldığı politikaların uygulandığı 24 Ocak 1980'den sonraki dönemde, özel sektör yatırımları, böylesine bir yapı arz etmektedir.

Ancak, akla şu soru geliyor. Yeni yatırım kararlarının oluşturulması için uygun bir konjonktürün olmadığı, kredi maliyetlerinin yüksek olduğu, iç talebin daraltıldığı bir yapıda, özel yatırımları teşvik etmek amacıyla uygulanan mali teşviklerin etkinliği ve anlamı nerede kalıyor? Teşvikler, böyle olumsuz bir konjonktürün yaşandığı bir ortamda yatırımların artışına hizmet etmiyor. Şirket kurtarmaya, işletme zararlarını kapatmaya, v.b. gibi, amacından çok uzak alanlara hizmet veriyor.

Sonuçta, tasarrufları teşvik edici olarak öne sürülen bu politikalar, ekonominin toplam tasarruf kapasitesini aşağılara çekiyor. Tabii böyle olunca, yeni politikaların birikim modeli de tıkanmış oluyor.

Artık, iç talebin daraltılmasıyla ve yoğun teşviklerle ihracat edilebilir ürün fazlası ortaya çıkarma politikasının sınırlarına gelinmiştir. Günlük devalüasyonlar, ihracatı ucuzlatırken, ithalatı pahalılaştırmaktadır. İç sanayinin dışa bağımlı niteliği değişmediği için daha fazla ihracat, beraberinde daha fazla ithalatı getirmektedir. Dış ekonomik entegrasyonu hedefleyen yönetim, ithalatın liberalleşmesi politikasını ısrarla sürdürmekte, dış ticaret açığı, kaygı verici bir hızla artmaktadır. Bütün bunlar, vergi gelirlerinden vazgeçmenin bedeli olarak bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmamıza, ödemeler dengesini üzerindeki olumsuz etkilerin artmasına neden olmaktadır.

b- Kamu Sektörü Üzerinde: (Yatırım, Tasarruf ve Harcamalar):

Vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanamaması, kamu yatırımlarını sağlıklı kaynaklara dayandırmak yerine, emisyon ile iç ve dış borçlanmalara bağımlı kılmış, ülkede yapay bir talep artışına yol açmış ve bu olgu da enflasyonun önemli bir kay-

nağı durumuna gelmiştir.

Türkiye'de hüküm süren enflasyon baskısının en ağırlıklı nedenlerinden birisi, kamu açıklarıdır. İşte, bu açık ya iç ve dış borçlanma ile karşılanmaya ya da Hazineden alınan avanslarla, yani emisyonla başvurularak kapatılmaya çalışılıyor. Üstelik, borç taksitleri ile faiz ödemeleri kamu gelirlerinin büyük bölümünü oluşturmaktadır.

Bütün bu olumsuz sonuçların cezasını, hatalı vergi politikaları ve yüksek oranlı enflasyonla dar gelirli kesim çekmektedir. Vergilemede, sermaye yanlısı bir tutum izleyerek, yeterli miktarda vergi geliri toplayamayan devlet, yine belirli kesimlere yönelik olması beklenen sosyal amaçlı ve ekonomik amaçlı yatırımları yapamamaktadır. Hem, belirli bir kesim vergi ödeyerek fedâkârlığa katlanmakta, hem de bunun karşılığını alamamaktadır.

Üstelik, yapılan yatırımlar da, kısa sürede verimi artırıcı, kaliteyi yükseltici olmaktan çok uzaktır. Örneğin, ileri teknolojiye dayalı sanayilerde yeni yatırımlar son derecede sınırlı kalmıştır.

Yönetimin, aşırı lüks harcama alışkanlığı da, kamu masraflarının büyümesinde rol oynamıştır. Üstelik bu harcamalar, dengesiz vergi politikasıyla, sermaye grubuna göre daha fazla vergi veren sabit gelir grubundan alınan vergilerle karşılanmaktadır.

Yatırım politikasında işlenen en büyük hata, yapılan yatırımların sektörel dağılımına önem verilmeyip; keyfî değerlendirmelerle, göstermelik yatırımlar yapılmış olmasıdır. Doğal olarak da, bu tutum, ekonominin üretim gücüne katkı sağlamaktan çok uzak kalmıştır.

Bütün bu verimsiz yatırımlar yanında, uzun sürede yararlı olabilecek bir GAP projesi gibi yatırımların varlığından da söz etmek gerekir. Bunun yanında, ulaştırma ve haberleşme alanlarında da olumlu gelişmeler olmuştur. Ancak, bütün bunlara rağmen, yatırımlarda önemli olan, bunların kaynağının ne olduğudur. Gerçekleştirilen yatırım girişimlerinin kaynağını, vergiyle beslenen devlet bütçesi yerine; emisyon, borçlanma ve bir ölçüde fon gelirleri teşkil etmiştir. Bu nedenle devlet bütçesi trilyonları bulan açıklar vermiş, iç ve dış borçlanmalar gitgide büyümüştür.

Üstelik, bu bütçe açıkları; 1980'lerde, maaş ve ücret artışları önemli ölçüde sınırlandırıldığı, K.İ.T. zararları ve sübvansiyonlarının en alt düzeye indirildiği, tarım ürünleri destekleme politikalarının 1980'den evveline kıyasla bütçeye daha fazla bir yük getirmedeği, kamu yatırımlarının azaldığı, kamu harcamalarının kısıldığı halde bu derece büyük boyuttadır.

Bütçe denkliliğini sağlamak, buna bağlı olarak enflasyonu azaltmak amacıyla, vergi gelirleri artırılmalıdır.

1987'de "... vergi gelirlerinin G.S.M.H.'ya o-

ranı sadece %13'dür. Bu oran daha önceleri, örneğin 1976-1978 döneminde %19 ve 1981'de %18 idi; ve bugün en az %20 olmalıdır. Artacak kamu gelirleri sayesinde, bütçe açığını ortadan kaldırmakla birlikte, kamu tasarruflarını arttırmak ve kamu iç borçlarını azaltmak mümkün olacaktır." 6

Vergi gelirlerinin daraltıldığı bir ortamda, kamu kesiminin tasarruf açığı vereceği belirtilmiştir.

"Nitekim sürekli olan bu açık 1983'ten 1984'e ikiye katlanarak 1 trilyona yaklaşmıştır. Bu açığın kapatılması için özellikle iç ve dış borçlanmaya ve Merkez Bankası kaynaklarına başvuran hükümet, çıkardığı ve özel sektörün gerek sermaye piyasasından, gerekse de Merkez Bankası kaynaklarından finansman olanaklarını daralttığı için bu sektörün temsilcilerince eleştirilmekte ve bütçe açığını sağlam kaynaklarla (vergi gelirleri) kapatmaya çağrılmaktadır." 7

En büyük amaç olan, ihracat artışını, burada tekrar hatırlatırsak, en küçük bir ihracat artışı için bile içeride üretim düzeyinin artışına dolayısıyla yeni yatırımlara bağlı olduğunu söylemek gerekir. Sermaye kesiminden az vergi alarak özel tasarrufları teşvik politikası, özel yatırımları arttırmak şöyle dursun, kamu kesimini de finansman kaynaklarından mahrum bıraktığı ve dolayısıyla kamu yatırımlarını geriletmediği için, yatırım artışı değil, azalışı getirmektedir. Kamu sektörü üzerinde zaten şu anda büyük bir borç yükü vardır. Dolayısıyla, kaynak sorununa dış kaynakları zorlayarak çözüm bulmak pek rasyonel bir yol değildir. Yeni borçlanmalar, daha büyük sorunları beraberinde getirecektir.

"Bu koşullarda, yatırım artışı sağlamanın ve yeni bir sınaî yapılanmaya gitmenin tek yolu, iç tasarruf hacminin artırılması ve bunun önemli bir bölümünün -tasarruf ve yatırım eğilimi özel kesime kıyasla çok yüksek olan- kamu kesimi elinde yatırımlara dönüştürülmesidir. Başka bir deyişle, yatırım artışı sağlamanın yolu vergi gelirlerinin hızla artırılmasından ve bu arada ciddi bir K.İ.T. reformundan geçmektedir.

Oysa, bu tür bir yöneliş 24 Ocak hükümetlerinin şimdiye kadarki politikalarına sırt çevirmesi anlamına gelecektir. Düşümlenme buradadır."

Bu olumsuzluklara eklenebilecek bir durum da, kamu finansmanında bütçe dışı fonların son derecede artmasıdır. Fonlarla yeni iç kaynakların oluşmasına yardımcı olduğu söylenmektedir. Fonların kaynağı çoğunlukla, geleneksel bütçe gelirlerinden ayrılan veya kaldırılan vergiler yerine konulan fon kesintilerinden oluşmasına rağmen, bunların ek kaynaklar oluşturduğu söylenemez.

1980'lerde, sermaye kesimini kayıran bilinçsiz vergi politikaları sonucunda vergi gelirlerinin yetersiz kalması nedeniyle, kamu kesiminde kalkınmaya dayanak olacak sınaî yatırımlar yapıla-

mamıştır. Ayrıca, 1980 modelinin, kamu kesimine pek sıcak bakmadığı gerçeği de biliniyor. Sınai yatırımlar, bilinçli bir şekilde geriletilmiştir. Tasarruf ve yatırım eğilimi özel kesime görece olarak daha yüksek olan kamu kesiminin, vergi gelirlerinden yoksun kalmasını sağlayan bir gönüllü tasarrufları teşvik politikasının bugün vardığı nokta, toplam tasarruf hacminin çok ciddi olarak gerilemesi olmuştur. Dolayısıyla, yatırım artışını sağlamanın tek yolu, vergi gelirlerinin hızla artırılmasından geçmektedir.

KİTAPLAR:

* OYAN, Oğuz, **Dışa Açılma ve Mali Politikalar; Türkiye: 1980-1989**, 2.B. Ankara, Verso Matbaacılık Sanayii, 1989

* Tekeli, İlhan, et.al., **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayıncılık, 1984.

MAKÂLELER:

* Doğan, Aykon., "1980 Sonrası Türk Vergi Politikası," **Maliye Dergisi**, Mayıs-Haziran 1983, Sayı:63.

* Kızılyallı, Hüsnü., "1987 Yılında Türk Eko-

nomisinin Reform İhtiyaçları" **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Mayıs 1987, Yıl:24, Sayı:5.

* Kuşoğlu, Bülent, "V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İstihdamın Vergi Politikalarıyla Teşviki," **Vergi Dünyası**, 1985 (Aralık), Sayı:4

DİPNOTLAR:

- 1 Aykon Doğan., "1980 Sonrası Vergi Politikası," **Maliye Dergisi**, Mayıs-Haziran 1983, Sayı:63, s.15.
- 2 Ibid., s.17.
- 3 İlhan Tekeli., et.al. **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayıncılık, 1984, s.92.
- 4 Bülent Kuşoğlu., "V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İstihdamın Vergi Politikalarıyla Teşviki," **Vergi Dünyası**, 1985 (Aralık), Sayı: 40, s.36.
- 5 Oğuz, Oyan., **Dışa Açılma ve Mali Politikalar, Türkiye: 1980-1989**. 2.B., Ankara, Verso Matbaacılık Sanayii, 1989, s.70; TÜSİAD, 1985 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, İstanbul, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını'ndan Naklen.
- 6 Hüsnü Kızılyallı, "1987 Yılında Türk Ekonomisinin Reform İhtiyaçları," **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Mayıs 1987, Yıl:24, Sayı:5, s.47.
- 7 Oyan., op.cit. s.70.

**"Solo" uçuş özgürlüğünü
yolcu uçağında tadamazsınız.**

Gökyüzüne tırmanan uçagınızda tek başınıza...

Yerçekimini yenmenin coşkusu, özgürlüğün, kendini aşmanın olağanüstü keyfi.

İnsanoğlunun binlerce yıllık uçma isteğini bir kez daha gerçekleştiriyor olmanın dayanılmaz keyfi.

Bankanız da sunduğu bireysel bankacılık hizmetleriyle göklere çıkarmalı sizi. **Esbank**, kredi kartı, Express 24 kartı, Express taşıt kredisi, Express konut kredisi, Express ferdi kredi, sigortalı mevduat, menkul kıymet danışmanlığı gibi "bireysel bankacılık" hizmetleriyle sıradanlığı aşmanıza yardımcı olur, sizi özgür kılar. Kural fırtınasız bir gökyüzü kadar açık:

Bireye saygı duyanlar kazanır, kazandırır.

"TE D B İ R İ V E K A R A R L İ"

ULUSÇULUK, TOPLUM VE SİSTEM

Emin GÜRSES*

Bu yazıda, ulusçuluğun, ulusal/uluslararası toplum/sistemdeki yerini ve etkisini inceleyeceğiz. Öncelikle ulusçuluğun doğuşunun nedenlerini ve aldığı formları detaylı olarak incelemeye ve sonra da bu formların yarattığı etkiyi -olumlu veya olumsuz yönleriyle- tartışmaya çalışacağız.

Gerçi akademisyenler ulusçuluğun 19. ve 20. yüzyılda temel siyasi ideolojilerden biri olduğu konusunda anlaşmaktadırlar, fakat tanımı, anlamı, kökeni ve sonuçları konusunda ayrılmaktadırlar. Bazıları için ulusçuluk dünya politikasında pozitif bir güçtür çünkü değişik gruplar arasında eşitlik konusunda bir temel oluşturur. Bir diğer grup ulusçuluğu devlet için birleştirici bir güç olarak görmektedirler. Diğer bazı akademisyenler ise ne haklılık kazandıran bir yaklaşımı ne de yeren diğerini savunurlar fakat ulusçuluğun 20. yüzyılda uluslararası ilişkilerdeki önemini kabul etmekle işe başlarlar. Gerçi modern devlet klasik olarak ulus-devlet olarak alınmış ve ulusal self-determinasyon genel kabul görmüştür, fakat ulusçuluk bir siyasi güç olarak çelişkili-çatışmalı tepkilere yol açmıştır. Bunun nedeni de ulusçuluğun hem birleştirici hem de yıkıcı güç olmasından, ve insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisinin düzensiz ve değişken olmasındandır.

Bu yüzyılda devletlerin sayıca artmasına ve sadakatın temel gücünün ulus olduğu düşüncesine tanık olduk. Böylece ayrılıkçı gruplar otonomi taleplerini ulusçuluk kavramına dayandırdılar, yani talepler kendilerini bu şekilde ifade ettiler. Yaklaşımlar çoğunlukla ulusçuluğun uluslararası uzantısı olduğunu kabul ederler ve bu konuda ortak tutum içindedirler. Diğer bir deyişle, akademisyenler uluslararası sistemin ulusçuluğu ne biçimde üretmiş olduğu ve sürdürdüğünü, bunun deneyimlerin değişik biçimlerinden ne yönde etkilendiğini, tarihin ulusçuluğu anlamaktaki önemini ve bunun uluslararası ilişkilere tesirini tartışmalarında odak noktası olarak almışlardır.

Ulus Kavramı Üzerine

Bu aşamada ulus, devlet, ve ulusçuluk kavramları üzerinde durmamız gerekecek. Ulusu bir an için genel anlamda kendi ortak tarihi ve kültürü olan (genellikle büyük oranda mitsel) yine genellikle belirtilmiş bir toprağa sahip bir etnik grup olarak tanımlayabiliriz. Bu ulusun bir devleti olabilir veya olmayabilir. Devlet ise siyasi ve bölgesel (territorial) bir yapıdır.

Modern devlet kavramı, bir dizi bağımsız ve soyut kurumların belli bir bölgedeki varlığını belir-

* Boğaziçi Üniversitesi

tir. Ulusçuluk, belli bir etnik grubun veya topluluğun kendi devletini kurmak ya da varolan bir ulus-devleti savunmak olan bir hareketin ideolojisidir. Ulusçuluk, ulus ve devleti birbirine bağlamanın yollarını araştırır, ulusu politize etmeye çalışır, kültür ve siyasi olanı birleştirecek olan ulus-devlet potasını yaratmaya çabalar. Yurttaşlık ise yasalarla bir ulusal kimliğe bağlı olmak anlamında kullanılır. Etnik kimlik ise bir tarihi süreçtir ve bu süreç içinde şekillenir. Bir etnik topluluk şöyle tanımlanabilir. Toplumsal bağlılık veya dayanışma şuuruна sahip olan bir sosyal grup. Ulusçuluğun farkı belirli bir devlet amaçlayan belirli bir siyasi programı bulunmasıdır¹. Ulusçuluk genel rahatsızlıklara neden olan konuları siyasi hareketin merkezine koyar ve insanları bir ulusal kimlik temelinde mobilize etmeyi amaçlar. Ulus kavramı modern bir olgudur, türetilmiştir ve bir 'baskı' veya 'tehdit' gibi durumlarda gündeme getirilmiştir. Ve böylece orta sınıf burjuva siyasi liderler mitleştirilmiş bir tarih ve kültür ile tamamlanmış bağımsız bir devlet isteklerini haklı göstermek için popülist bir koalisyon oluştururlar.

Ulus, araştırmacılar tarafından keşfedilip meydana çıkarılacak bir olgu değildir. Ulus düşüncesi, B. Anderson'un belirttiği gibi toplumsal olarak yaratılış bir kavramdır. Bir çeşit kültürel oluşumdur². Bunun anlamı şudur: Ulus, toplumsal olarak bir işbirliği sonucu yaratılmıştır, günlük ilişkiler ve sayısız bireylerin çektiği sıkıntılar, sancılar vb. araştırmacılar tarafından teşhis edilmesidir, fakat yaratılmaz. "Ulus tahayyül edilen bir siyasi topluluktur",..., çünkü üyeler "hiçbir zaman kendi toplumlarının tüm üyelerini bilemezler, onlarla yüzyüze gelemezler, bununla beraber her birinin düşüncesinde kendileriyle ortak yanları olan ve/veya aynı inancı paylaşan insanların ve toplumun hayali mevcuttur"³. A. Smith'e göre "kendileriyle aynı inancı paylaşan insanların varlığı düşüncesinden başka derin heyecan veren hisler/bağlar da toplumun üyelerini birleştirir ve onları bir maksat etrafında birleştirir"⁴. H. Seton-Watson'a göre bir ulusun üyeleri bir dayanışma duygusuyla birbirlerine bağlı hissetmelidirler, bir ortak kültüre ve bir ulusal bilince sahip olmalıdırlar. Fakat yine Seton-Watson'a göre tam anlamıyla bilimsel bir ulus tanıımı yapmak imkansızdır⁵.

Ne zaman ki bir topluluk; sınıf, ideoloji veya din bakımından var olan farklılıkları da aşan birtakım ortak yönlerinin olduğuna inanırlar (semboller, inançlar vs) bir ulusun varlığından söz edilebilir. Toplumun bir bölümü kendini bir ulus olarak görürse, kimliğini statüsünü vs. (birçok durumda daha eşit bir milli gelir dağılımı sağlamak için) devam ettirmek veya güçlendirmek için kendi ulus-devletlerini oluşturma yoluna giderler. Bu arada şunu belirtmek de gerekir ki; gerçi dilsel birliğin bir dereceye kadar kültürel birlik ile ilişkilendirilmiş olması klasik ulus-devletlerin ayrıcalıklı bir karakteristiği

olarak görülse de, İsviçre gibi birkaç dilin ortak ağırlıkta olduğu ülkeler de önemlidir. Smith'in de belirttiği gibi "belki de tam bir endüstrileşme ve eğitim ulusal saldırganlığın gücünü kırabilir... Ortak siyasi kurumlar bir zaman dilimi süreci içerisinde bir ortak siyasi kültür ve ortak gayeler yaratacak-tır"⁶.

Ulusçuluk konusuna yaklaşımlar: İdeolojilerin çatışması.

E.J. Hobsbawn "1870'den bu yana uluslar ve ulusçuluk" adlı eserinde şöyle diyor: Tarihçilerce ve diğerlerince uluslar ve ulusçuluk üzerine yapılan araştırmalar ve analizler konusunda sağlanan gelişmeler gösteriyor ki ulusçuluk kavramı çok güçlü olduğu dönemi geçmiştir⁷. Ulusçuluğun dünya politikasındaki önemini koruduğunu yadsımayan Hobsbawn'ın iddia ettiği şu: "20. yüzyılın sonları 21. yüzyılın başlarında ulus-devletler ve uluslar veya etnik/dilsel gruplar esasen yeni uluslarüstü yapılanmaya bir direniş gösteriyor, buna uyum sağlıyor, bunun içine absorbe ediliyor veya yön değiştiriyor... uluslar ve ulusçuluk varlığını sürdürecektir fakat ikincil ve çoğunlukla önemsiz bir düzeyde"⁸.

Ulus-devletin kendi yurttaşları için iç/dış düzeni ve güvenliği sağlayan, tam olmasa da, bağımsız bir kurum olarak sona erdiği düşüncesi de vardır. Ulusçuluğun ve ulus-devletin ikincil derecede önemi olduğu düşüncesini savunanlar Avrupa Topluluğu'ndaki gelişmeleri, uluslarüstü kurumların ve ulusal bağımsızlığın, uluslararası aktörlerin arasındaki bağımlı ilişkilerin lehine gelişmesini göstermektedirler. Çağdaş dünyada ulusal bağımsızlığın sınırsız olmadığı kesindir⁹. Fakat bu, ulus-devletin içinde ekonomik-siyasal haklar için savaşılan bir siyasi birim olarak görünür gelecekte önemini yitireceğini garanti edeceği anlamına gelmez. En azından bugün ulus-devletin hala demokratik ve sosyal hakların kazanılması için mücadele edilebilecek bir yapı olduğu açıktır. Ulusun kültürel bir yapı olarak öneminin de süpra-ulusçuluğa doğru (Avrupa'da ve diğerlerinde) gitmekle sona erdiği söylenemez.

Ulusçuluk modern dünyada değişik biçimler almıştır. Gellner'in belirttiği gibi "ulusçuluk tekil değil çoğuldur"¹⁰. Ulusçuluk konusunda değişik yaklaşımları gözden geçirmemizde yarar var. Kuramsal (veya ideolojik) yaklaşım ulusçuluğun bir siyasi kuram olarak tarihini ve gelişimini ve aldığı değişik formları araştırır. Bu yaklaşıma göre, "insanlık doğal olarak uluslara ayrılmıştır"¹¹. Bu ifadeden şunu çıkarabiliriz. Her ulus kendi devletine sahip olmalı. Bu durumda ulusun gerçekte ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği konusu yanıtızsız bırakılmıştır.

Ulusun demokratik tanımı (halkın egemenliği olarak tanımlanması) ulusun organik veya kültü-

rel tanımı ile karşı karşıya gelmektedir. Bazı ulusçuluk araştırmaları organik veya kültürel ulusçuluğun liberal olmayan, potansiyel olarak totaliter eğilimini vurgularlar. Kedourie'ye göre ulusçu politikalar ve dünyayı ulusal çizgilerle ayırmak yeni çatışmalar doğurmuş, gerilimleri arttırmış, ve politikayla ilgilenmeyen masum insanlar için felaket getirmiştir¹². Ona göre, ulusçuluk bireyden, ulusa tabi olmasını istemekle, politikada ölçünün kaçmasına yol açma tehlikesi taşımaktadır. Ulus tapılacak, hayran olunacak bir nesne haline gelir ve diğer toplumsal/bireysel unsurlar ikincil duruma düşerler.

Sosyolojik yaklaşıma bakacak olursak, siyasi veya kuramsal alanda yoğunlaşmamış olan görüşlerin varlığıyla karşılaşırız. Siyasi alanın öneminin küçümsendiğini görürüz. Gellner "Uluslar ve Ulusçuluk" adlı çalışmasında siyasi ve kuramsal yaklaşımlar için "ulusçuluğun peygamberleri" der ve bunların kuramlarını incelemeyi fazla önemsemez¹³. Bu yaklaşım onu ulusçuluğun incelenmeye değer olmadığına tabii ki götürmez. Ona göre doğru olan ulusçuluğu tarımsal bir toplumdan sanayi toplumuna geçiş sürecinin gerekli bir parçası/dilimi olarak görmektedir. Burada ulusçuluk önemlidir, çünkü ortak dilin ve paylaşılan kültürün yayılmasının gereğine inanır. Bunlar değişken bir sanayi toplumu için gerekli önceliklerdir. Ortak bir dil ve eğitim sistemi genellikle bir ulus tarafından kurulmuş bir devlet tarafından geliştirilmiştir. Aydınlar böyle bir ulus-devletin kültürünü yayarak yaşamlarını sağlama ayrıcalığına sahiptirler. Gellner'e göre bu grup aydınlar ulusçuluk hareketlerinde önemli bir rol oynarlar. Gellner'in yaklaşımı merkezdeki (core) ulusçulukla başlar. Sanayileşmenin, ulusçuluğun oluşmasındaki önemini vurgular. Gerçi bu durum sanayileşmede eşitsiz gelişmeyi ulusal farklılıkların siyasi örgütlenmesi sonucu olarak görür ve sanayileşmenin, ulusçuluğun oluşmasında çok önemli olduğundan iddiasındadır. Bu bir anlamda Tom Nairn'in 'The break-up of Britain' adlı araştırmasındaki önerilerle karşılaştırılabilir¹⁴. Nairn, ulusçuluğu iktisadi ve sosyal olarak gelişmiş bölge devletlerini yetiştirmek isteginin bir ifadesi olarak sunulmuştur.

Eğer ulusçuluk eşitsiz gelişmeye karşı gelişen bir hareket olarak görülürse, gücünün ve dayanıklılığının tarihin belli geçiş dönemlerinde çok güçlü olması bir gereklilik olarak çıkar karşımıza. Bazı dönemlerde ise bu güç azalmaya yüz tutar. Gellner'in belirttiği gibi bugünün sanayi toplumunda ulusçuluk etkinliğini sürdürmektedir fakat daha yumuşak ve daha az tehlikeli olarak¹⁵.

Ulusçuluk geçmişe-geleneklere ve geleceğe bakar, ve gelişmiş ülkelerle gelişmemişlerin arasındaki mesafenin kapatılabileceği bir hamlenin yapılmasını arzular. Gellner ulusçuluğu bir genel iktisadi kalkınma alanı içinde görür. Gellner burada Marksist gelenekten ayrılmak için tartışmayı

'kapitalizm'den 'sanayileşme'ye yöneltir (ulusçuluğun sınıf savaşına üstün geldiğini vurgulayarak). Gellner'in analizi ulusal bağımsızlık istemini ve devletler sistemi içinde bağımsız bir ses olma istegini tartışmaz. Nairn'e bakacak olursak ulusçuluk ve ulusal düşmanlıklar, uluslararası eşitsizliklerin azalmasıyla birlikte azalacaktır.

Sosyolojik yaklaşım ulusçuluğa bir doktrin olarak, özellikle değişik formlardaki ulusçuluğun organize edici gücüne çok az dikkat çekmektedir. Fakat ilk adımda ulusçuluğa yol açan durumları belirtmekle ve grupların ve sınıfların ulusçu hareketle nasıl/ne anlamda bağlantı kurduklarını yani ulusçuluğa verilen toplumsal desteğin doğasını göstermek açısından çok önemlidir. Gellner ulusçuluk konusundaki Marksist görüşleri 'yanlış adres teorisi' olarak belirtiyor; "Şii Müslümanların düşüncükleri gibi Cebrail bir hata yaparak vahiyi Hazreti Ali yerine Hazreti Muhammed'e göndermiştir. Marksistler de tarihin ve insan bilincinin bir hata yaptığını düşünme eğilimindedirler. Marksistlere göre vahiyin asıl adresi sınıflardaki fakat postadaki bir hata yüzünden uluslara gönderilmiştir"¹⁶ diyor Gellner. Marksizme göre ulus tarihsel olarak geçici bir olgudur. Yani ulus-devlet temelde burjuvazinin gereksinimlerinin tarihsel bir ifadesiydi. Marx ulusçuluğun doğasına ve etkisine pek az önem vermiştir yazılarında¹⁷. Marks'da birbirinden bağımsız ifadeler dışında ulusçuluğun sistematik bir şekilde tartışıldığına tanık olamıyoruz. Marks'daki "İşçi sınıfının ülkesi yoktur" düşüncesi aslında sosyalist devrimden sonra proletarya tarafından bir dünya kültürü yaratılacaktır ve yöresel gelenekler vs. kaybolacağı anlamına gelir. Burada sosyalist hareketin kozmopolitan karakterini görüyoruz. Eğer Marks'daki kozmopolitanizm bir sosyalist dünya düzenine denk düşüyorsa, ki öyledir, o zaman bağımsız bir hareket olarak ulusçuluk'u kabul etmek Marksizm'e uygun düşmez. Gerçekte, sosyalist hareketin evrensellik iddialarından uzaklaşması işçi sınıfı bilincini bulanıklaştırıp, hareketinin gelişmesinin yönünü değiştirecek ve sağa yönelme eğilimini artıracaktır. Marks, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrılmak veya otonomi elde etmek için uğraş veren Çek, Hırvat ve Sırp'ların isteklerini kabul edilir görmemesinin nedeni olarak bu gelişmeleri engelleyeceği ve dolayısıyla proletaryanın ulaşacağı zaferi engelleyici bir rol oynadığı düşüncesindeydi. Alman-Avusturya pazarının bütünleşmesi ise yine bu nedenle kapitalist gelişmeye ve dolayısıyla işçi sınıfının gelişmesine katkıda bulunacaktı. Fakat, aynı Marks, Polonya'nın bağımsızlığını, Rusya'nın Batı Avrupa'ya doğru yayılmasının ve oradaki muhafazakar iktidarları desteklemesinin önünde bir set oluşturabileceği düşüncesiyle, desteklemiştir. Lenin'in de Polonya'nın bağımsızlığını desteklemesi ve Polonyalı sosyalistlere "işçi sınıfının bağımsız bir Polonya kurmaları mücadelelerinde desteklenmeleri"ni önermesine karşın, Rosa Luxemburg ayrılığın, gelişmemiş bir

sosyal ve ekonomik yapısı olan Polonya'nın gelişmesine engel olur düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Kısacası, Marks, devrimci stratejinin gereği bağımsız bir Polonya istemiş, Luxemburg ise yine Marks'da görebileceğimiz gibi, geniş ekonomik yapıları aynı nedenlerle tercih etmiştir. 1917 öncesinde Troçki'yi işçi hareketlerinin modern tarihte en önemli üretici güç olduğunu ve ulus-devletin üretici güçlerin gelişmesine engel olacağını ve yıkılmasını önerirken, 1917 sırasında ise "Lenin'in ulusal politikasının insanlığın sonsuz değerleri arasında yerini bulacağını" ifade ederken görüyoruz.¹⁸

Yeni Sol'daki (New Left) radikal bir düşünür olan T. Nairn'e göre yukarıda da belirtildiği gibi, ulusçuluğun temelinde dünya kapitalist ekonomisinde değişik bölgelerdeki eşitsiz gelişme yatmaktadır. Fakat ulusçuluk konusunda genel bir kuram sadece eşitsiz gelişme kuramı üzerine kurulamaz.¹⁹ Kısacası, ekonomici geleneği Marksizmin ulusal sorunun kökenini ve siyasi önemini anlamada bir gelişme sağlamasını engellemiştir, fakat Marksist gelenek, kapitalizm, eşitsiz gelişme ve ulusçuluk arasındaki bağlantıyı ilk kavrayandır. Fakat birçok Marksist analiz, ekonomik gelişme sağlanmış olsa bile uygun zaman ve zeminlerde devletin tekelinde ulusal duyguları kendi hesapları için kullanabilecek kaynakların kökleşmiş olduğunu görmekte başarısız olmuştur. Burada belirtmek gerekir ki ulusçu hareketlerde kültürel kimliğe, ulusal varlığa veya güvenliğe karşı bir tehdit iktisadi eşitsizlik kadar önemlidir. Ulusçuluk kültürel, ekonomik ve siyasi eşitsizliğin kaldırılmasında zayıfların elinde bir silahtır. Geleneksel Marksist görüş sınıf mücadelesini 'tarihsel gelişimin motoru', ulusallığı ise başlı başına bir etkisi olmayan ikinci dereceden bir olay olarak görür. Nairn'e göre kapitalizm gelişip kendini kuşatan eski sosyal yapıyı yok eder fakat daima yanlış yöne düşme tehlikesini de beraberinde taşır. Nairn'in görüşü anti-sömürgeci ulusçuluğa denk düşmektedir. İlk defa Avrupa'da gelişen ulusçuluğa değil, Avrupa'daki ulusçuluğun esas formu iktisadi olarak yoksul alanlarda oluşmamıştır, aksine güçlenen merkezi devletlerde başlamıştır. Klasik Marksist yaklaşımın E. Hobsbawm'dan geldiğini görüyoruz. Hobsbawm'a göre prensip olarak Marksistler ne bağımsız devlet kurmak isteyen bir ulustan yana, ne de karşı tavır alırlar.²⁰ Hobsbawm burada, özellikle, yeni pazarı kontrol etmek amacıyla bölünmeyi teşvik eden ulusçu liderlere dolaylı destek sağlayabilecek girişimlerin doğuracağı tehlikenin varlığına dikkat çekmektedir.

Karl Deutsch'a göre toplumsal grupları yoğun bir haberleşme şebekesinde birleştirmek ulus-devletin esas özelliğidir. Bunun sonucu, yöresel ikamet ve adetler düzeni, zamanla ulusal kültür ve yurttaşlık lehine aşınacak ve kaybolacaktır. Burada Deutsch devletler arasındaki haberleşme ağının gelişmesine, bir ortak ahlaki duygu ve siyasi kimlik yaratmaya yol açacağı için çok önem ver-

mektedir.²¹ Bu kuram gerçekte burada haberleşme ağının yoğunlaşması ile devletin güçlenmesi arasında kaçınılmaz bir ilişki bulunduğunu iddia ettiği için inandırıcı değildir. Ayrıca kuram neden devletin sağlamlaştırılmasının esas olarak ulusçulukla birarada oluşması / bulunmasının nedenini açıklamaz.

Gellner'in konumu Deutsch'unkine benzer fakat Gellner, ulusçuluğun neden iletişimin yaygınlaşması ile beraberliğini göstermeyi amaçlar. Sanayileşmiş ülkelerin ekonomileri benzeşir bir kültür, genel bir okumşuluk oranı ve bir dereceye kadar benzeşen bir eğitim sistemine dayanır.²² Ortak türden bir düşüncenin ve inancın bütün topluma yayılması sanayileşmenin gereğidir-istegidir. Ulusçuluk bu tür düşünce ve inancın devletle ilişkilendirilmesidir. Burada şunu sormak gerekiyor; bu tür bir açıklama Deutsch'tan öteye gidebilir mi? Şunu söyleyebiliriz; sanayi toplumunun mutlaka bir ulus-devlet olması gerektiği konusunda açık bir neden yoktur. Ayrıca Gellner'in analizinin ulus-devleti ulusçuluktan doyurucu bir şekilde ayırdığı söylenemez.

Ne Deutsch ne de Gellner ulusçuluğun 'tattmin edici içeriği' konusunda fazla bir şey söylemiyorlar. Fakat ulusçu duyguların bazı ortak sembollerle ilişki kurma eğiliminde olduğunu biliyoruz. Yani belirli idealler ve değerlerle ve tarihteki ulusal deneyimlerle ayrıcalıklı bir biçime bürünmüş bir anavatana bağlılık. Psikolojik teorilerin çoğu, bunları bireylerin ihtiyaçlarına denk tutar, onlarla birleştirir. Tarihte gruplaşmaların psikolojik ihtiyaçlardan doğduğunu ve bugün yöresel topluluklar ve kan bağları olan grupların çoğunlukla çözülmüş ve ulusçuluk sembollerinin bunların yerine modern bir şekilde ikame olduklarına tanık oluyoruz.

W. Bloom'a göre toplumsal bunalımdan geçiş durumlarında insanlar genellikle yeni kimlik arayışlarına girerler, ve bunun temelinde yeni siyasi deneyimler ve gerçekler karşısında psikolojik, güvenlik arayışı yatar.²³ Bloom, bireylerin aradıkları psikolojik güvenliği ulusçulukta bulduklarını ve ulusal topluluğun çıkarlarına uygun olarak hareket ettiklerini iddia ediyor.²⁴ Burada ulusçulukgüvenli olarak geçmişe dayandırılmış bir kimlik arayışı istegine hitap eder. Ulusçuluk kültürel çöküş dönemlerinde de birleştirici bir rol oynayan bir dayanışma ruhunu ve ortak taahhütleri oluşturur/doğurur. Bloom'un ulusçuluğun alan, konu ve gerçeklerle ilgili psikolojik boyutlarını araştırırken, bu boyutların karşı konulmaz derecede önemli olduğu tezini savunması tam olarak inandırıcı olmaz. Gerçi ulusçuluğun psikolojik boyutları önemlidir, fakat bu bakış açısı ulusçuluğun devletle ilişkilendirilmesini nedenini açıklamaz, veya ideoloji ile ilişkilendirilmesinin nasıl açıklanacağını söylemez. Ayrıca ulusçu duygular yükselme ve azalma eğilimi gösterirler. Psikolojik ihtiyaçlara cevap veren bu semboller küçük gruplarla ilişkilendirilmiştir ve bu duy-

gular günlük sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası değildirler.

Karmaşık İlişkiler

Ulusçuluk, siyasi karaktere (ulus-devletle olan ilişkisinden dolayı), ideolojik karaktere (sınıfsal ilişkisinden dolayı), psikolojik dinamiklere ve belirgin sembolik tatmin edici içeriğe sahiptir.

Ulusçu idealler bir anavatan (coğrafi, tarihi, geçmiş neslin vatani) kavramına bağlanma eğilimindedirler²⁵. Kültürel bir otonominin sağlanması amacıyla geçmişin meşrulaştırılmasıyla ilgilenmeyi Breuilly tarihselcilik olarak açıklar²⁶. Breuilly ulusçuluk konusundaki tartışmayı şöyle görür: Kendine has belirgin bir karakteri olan bir ulus vardır, bu ulusun çıkarları ilgili olduğu şeyler diğerlerinin çıkar ve değerlerine kıyasla üstündür ve önceliklidir, ve ulus olabilirdiğince bağımsız olmalıdır. Bu durum genellikle en azından siyasi bağımsızlığı gerektirir²⁷. Ulusçu hareketler Breuilly'e göre devlet gücü arayan veya pratikte uygulayan ve bu hareketi yukarıda belirtilen tartışmalarla haklı gösteren bir siyasi harekettir. Ulusçuluk ne Batılı aydınlar tarafından üretilen bir çeşit sapkınlık-delalet ne de Kedourie'de olduğu gibi egemen sınıflarca oluşturulmuş bir ideolojidir (Geleneksel Marksizmde olduğu gibi). Ulusçuluk ayrıca modern toplumların ayırdedici özelliklerine psikolojik açıdan bağlanmış ve onun içeriği ise bu ayırdedici özelliklerin doğurduğu tarihselciliğe bağlanmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki ulusal hisler ve semboller ideolojik olarak bağımsız değildirler. Bu noktada, ideolojiyi ulusçulukla ve ulusçuluğun neden temelde siyasi boyutu olduğu sorusuyla ilintilemek uygundur.

Ulusçuluk temelde, modern formda idari otonomiye ulaşmayla bağlantılıdır. Yani bütün ulusçu hareketler siyasidir. Ulusçu semboller kasıtlı olarak egemen gruplar tarafından kendi çıkarları için kullanılabilir ve yönlendirilebilirler. Bu durumda ulusçuluk, değişik gruplar ve sınıflar için değişik sonuçlar verebilecek politikaların ulusal topluluğu organize edecek ve desteğini sağlayabilecek bir çeşit duygudur. Egemen sınıflar ise varolan düzene muhalefet edenlerin aksine çoğunlukla kendi statükocu politikalarını ulusal çıkar diye sunarlar.

İrredentizm ve ayrılıkçı hareketler

Eğer bir etnik topluluk kendi ulusal devletinin sınırlarını aşan bir coğrafi alana yayılmışsa irredentist hareket bu kayıp bölgeleri ele geçirmek için hareket geçebilir. Fakat ne irredentist ne de pan-cı hareketler, Bolşevik Devrimi'nden sonra yaptıkları çıkışlarda siyasi bir yapı olan 'devlet'e karşı başarılı olamamışlardır. Burada pan-Türkçü hareketlerin 20. yüzyılda bunalım dönemlerinde yükseldiklerini ve fakat başarılı olamadıklarını belirtmeliyiz²⁸.

Bir azınlık topluluğun bir devletten ayrılma girişimi azınlık ve egemen çoğunluk arasında çatışmaya yol açabilir. Eski Yugoslavya'da Hırvatistan'ın ayrılma girişimi Sırlarla Hırvatlar arasında kanlı çatışmalara yol açmıştır. Burada etnik grupları liderlerinin kışkırtıcı bir rol oynadıkları yadsınmaz. Ulusçu-ayrılıkçı hareketler anti-sistemik olmalarına rağmen, kendi ulus-devletlerini kurmalarını takiben dünya ekonomisi ile entegre olmak zorunda kalırlar çünkü iktisadi ve siyasi zayıflıkları kendi içlerine kapanmalarını ve uluslararası sistemden kendilerini soyutlamalarını imkansız kılar.

Dünya ekonomisi ile entegre olmuş devletlerin belli oranlarda sınırlamalarla karşılaştıkları bir gerçektir. Yani tam bir özgür hareket alanı yoktur. Sistem karşıtı güçler bu evrensel örgütlenmenin faaliyetine ulus-devlet düzeyinde müdahaleye girişebilirler. Devletlerarası sistemde merkezi devletlerin genel eğilimi ise güç dengesine doğrudur. Çünkü merkezi devletler var olan status quo dan karşılıklı yarar sağlarlar.

Ayrılıkçı hareketlerin uluslararası toplumdan, bu hareketlerin uluslararası düzeni tehdit edebileceği düşüncesiyle doğacak direnişleri de göğüslemesi gerekecektir. Merkezi güçler çatışmaların uluslararası düzeye ulaşmasını, status quo ya zarar vermesini engellemek için bu çatışmaları yöresel alanda tutmak için çaba harcarlar. Ulusçu hareketlerin uluslararası gerginliği arttıracağı ve hatta devletlerarası çatışmalara yol açabileceği doğrudur. Fakat var olan merkezi devletlerin egemenliği istikrarlı bir dünya düzenini tercih eder ve çoğunlukla ulusçu istekleri reddederler veya inandırıcı olmayan bir destekle yetinirler veya bu hareketleri, çatışmanın uluslararası bir düzeye sıçramasını engellemek amacıyla, bir ulus-devlet olarak örgütlenmesine yardım eder ve liberal dünya düzenine entegre etmek için desteklerler.

FH. Hisnley'e göre uluslararası sistemde gelecekte istikrarı sağlamak için ya uluslararası düzende güç dağılımında önemli bir değişim engellenmelidir veya lider devletler bu güç dağılımının istikrarsız bir hal aldığı zamanlarda kendilerini nasıl kontrol edeceklerini öğrenmelidirler²⁹. Hinsley, "bugünün lider devletleri ulusçuluğun yayılması gibi düzeni bozan hareketleri engellemek ve ortak problemler karşısında anlaşmak gerektiğini görmekte-dirler" diyor³⁰. 1945 yılında EH. Carr şöyle diyor; "Birkaç çokuluslu devletin varlığı dünyada barışı koruyabilir ve toplumsal adaleti ve iktisadi gelişmeyi sağlayabilir"³¹. Fakat bu tartışmaların aksine, lider devletler arasındaki işbirliğinin uluslararası oluşumları tek başına belirleyebildiğini söyleyemeyiz. İç dinamiklerin uluslararası tartışmalarda daha fazla söz ve dünya ekonomisinden daha eşit bir pay konusundaki direktmeleri bunu doğrular.

Avrupa'da ulus-devlet önemli bir değişim

sürecine girerken, aynı merkezi devletlerin egemen sınıfları kendi pazarlarını dışarıdakilere kapalı bir şekilde organize etmeye çalışmakta, buna direnen etnik gruplar ise bir tepki olarak ulusçuluğa-bölgecilığe doğru bir eğilim göstermektedirler. Avrupa'da ulus devlet kurmayı henüz başaramayan İskoçya gibi bölgelerde görülen ulusçu hareketler ise gücün Brüksel'e taşınmasıyla, topluluklarının Avrupa'da kendi elitleri tarafından doğrudan temsil edilmesi isteğiyle ortaya çıkmaktadırlar. İtalya'daki Lombardiya Ligi "Roma'dan uzak Avrupa'ya yakın" sloganıyla, İskoç Ulusal Partisi (SNP) "Avrupa'da bağımsızlık" sloganıyla buna örneklerdir. Ulusçu mitlerin ve diğer yolların denenmesine rağmen iskoç halkı 1992 genel seçimlerinde ayrılmayı vaad eden SNP'yi değil, daha ziyade İşçi Partisi'ni tercih etmiştir. Aynı durum Kuzey İrlanda'da yaşanmıştır. Ulus-devletin daha istikrarlı görünümü bu ulusçu istekleri körüklemiştir.

Kendi kimliğini korumayı veya güçlendirmeyi arzu eden bir kültürel azınlığın son aşamada amacı bağımlı bulunduğu ve azınlık statüsünde olduğu devletten ayrılmak olacaktır. Ayrılıkçı gruplar isteklerini, iktisadi sömür, siyasi ilgisizlik, kültürel olarak ikincil bir konuma itilmek, temel haklardan yararlanamamak gibi konular üzerine yükseltirler. Ayrılıkçı hareketler insanların bilinçlenmesi ve organize olması ile güçlenirler. Bazı etnik grupların ayrılıkçılığı seçmesini, diğerlerinin ise tersi bir tutum takınmasını kesin olarak açıklamak olası görünmüyor. Premdas'a göre modernleşme farklı insanları birbirlerine yakınlaştırır ve ayrıci kıskançlık duygusunu artırır, etnik grubun sömürülmesi, tahakküm altında kalması ve ayrımcılığa maruz kalma korkusunu artırır, ve bunlar da sonuç olarak etnik bilinci kışkırtır³². Kendi çıkarlarını düşünen sınıf veya elit, bu gelişmeyi manipüle edebilir. Burada geçiş süreci için bir ortak bilinç gereklidir. Elit tarafından bir tür tahrik, etnik bir grubun kendi kökenini keşfetmesi ve ortak bir bilinç oluşturmaya yardım etmek için gereklidir.

Ayrılıkçı hareketlere yabancı müdahaleleri olması eğilimi fazladır. Gruplar arasında tartışmalar uzadıkça iki taraf da dış kaynaklı destek arar. Bazı durumlarda ayrılıkçı gruplar ülke sınırlarını zorladıklarından, yabancı müdahaleler daha işin başından sorunun içinde kendilerini bulurlar. Olayın geçtiği bölgenin stratejik konumu veya bölgede devam eden ideolojik çıkar çatışmaları da yabancı güçleri tartışmaların içine çekebilir. Yabancı müdahale konuyu gerginleştirir ve yeni konuları ve tartışmaları da var olan anlaşmazlığa eklerler. Bir iç tartışma olarak başlayan, yabancı güçlerin müdahalesi ile önce bölgesel sonra da uluslararası platforma taşınır.

Burada ulusal hakların tanınması devletin içsel istikrarını sarsabilecek olan şüphenin, nefretin ve korkunun yok edilmesi için en önemli koşuldur. Kültürel olarak ayrı bir özelliği olan toplumu

kendi kimliklerini ifade etmek konusunda serbest bırakmak bir tatmin sağlayacak ve tansiyonu düşürecektir. Ayrıca uluslararası aktörler için ulusçulukla yaşamak, onun aşırılığını karşılıklı tanıma ve yasallaştırma yolu ile yumuşatmak akıllıca bir davranış gibi gözüküyor. Değişik kültürel kimliklerin birarada varlığı toplumsal yaşamın sağlıklı bir ifadesidir. Devletlerarasında veya bir devletin içindeki hiyerarşik yapılanma, ezilen grupların, ulusal bir bayrak altında toplanıp başkaldırmalarına yol açabilir. Her zaman bu tür hareketler, ulusal elit tarafından kendi kişisel veya sınıfsal çıkarları için kullanılmaya açıktırlar. HB. Davies'in belirttiği gibi "ulusçuluk akıldışı bir hareket değildir, fakat akıldışı kullanılabilir"³³.

Her egemen sınıf kendi konumunu güçlendirmek için hareket eder, kendi etnik grubunu sömürür ve fakat bunların konumunu bir dereceye kadar diğer etnik gruplardan üstün tutar. Bu durumda egemen etnik grup kendisini kendi egemen sınıfının ulusçuluğuyla eşdeğer tutar, böylece, "eğer azınlık gruplar eşit olarak tutulursa kendi durumları daha kötü olabilirdi" mesajı verilir.

Eski Sovyetler Birliği'nde ulusçuluk.

Etnik bölünmeler ayrılıkçı hareketlere dönüşmüştür. Bunlar gerçekte belirgin tarihsel koşulların-baskı, ayrımcılık vs.- siyasi alana yansımasıdır. Diğerlerine oranla iktisadi ve siyasi statü olarak memnun edilmiş olanlarda kültürel yabancılaşmanın görüldüğü ve bunun bir tür kimlik arayışı duygusu yarattığını ve bunun da bunalım dönemlerinde grup üyelerini yönlendirmek için bir temel hazırladığı ise yaşanan bir gerçektir.

M. Löwy'ye göre Sovyetler'deki ulusçuluk hareketleri gerici değildi çünkü kurtuluşu amaçlıyordu, fakat gelişmiş kapitalist ülkelerde bu hareketler büyük bir olasılıkla gericidirler. Löwy "üçüncü dünya ülkelerindeki ulusçuluk hareketlerinde de kurtuluşçu bir boyut görüyoruz" diyor³⁴. Anderson ulusçuluk hareketlerinin sonunun görünmediğini ve hala ulusun, zamanın siyasi yaşamında en meşru evrensel değer olduğunu iddia ediyor³⁵. AD. Smith ise 'polycentric (çokmerkezci) ulusçuluk' ile ethnocentric (etnik kökenli) ulusçuluk arasında bir ayırım yapar³⁶. Ethnocentric ulusçuluk ulus içinde değişik yönelimlere karşı toleranslı değildir ve dışa karşı saldırgan bir tutum takınır. Ulusun Polycentric ve çoğulcu biçimdeki yorumu ulusal bağlılığı ve ulusal kültürü grup üyeliğine bağlılığın kaynaklarından biri olarak görür, ve arada sırada var olan sürtüşmeleri kabul ederek uluslar ailesine katılmak ve orada uygun bir yer edinmeyi ve kimlik bulmayı öngörür.

P. Alter integral ulusçuluğu tahammülsüz-hoşgörüsüz, çoğulcu olmayan ve saldırgan olarak nitelendirirken, bunu kurtuluşu amaçlayan Risorgimento ulusçuluğundan ayırır³⁷. EH. Carr'a göre u-

ulusçuluğun meydan okuyan tavrı ulusların uluslararası düzendeki haklarının tanınmasını dışlamaz. "Karşı çıkılması gereken şey, ulusçuluğun, devleti siyasi gücün dünyada tek gerçek bölgesel birim olarak görmesidir" diyor Carr³⁸. Gerçekte ulusçuluk çoğunlukla bu yolu izler, yani devleti merkezine koyar. Hobsbawm, Marksistlerin desteklerini sadece gerektiğinde diğer toplumların refahlarını kendinkilerden önde tutmaya razı olabilecek siyasi hareketlere vermelerini öneriyor. "Aksi takdirde ulusçuluğu bir ideoloji ve program olarak kabul etmek kararı, sosyalizme ulusçu yoldan varma düşüncesi gibi hüsrana yol açabilecek riskler taşır" diyor³⁹. J. Plamenatz ulusçuluğu; temelde kültürel olarak avantajsız durumda hisseden insanların tepkilerinden doğan bir kültürel olgu olarak görmektedir. Plamenatz'a göre ulusçuluğun gelişmesi, global iktisadi politikadaki değişimlerle bağlantılıdır. Artan ticaret ve iletişim, Batılı olmayan toplumlarda toplumsal değişimi doğurur ve ulusçuluk iç yapıdaki değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkar, Batı toplumuyla yarışır ve onu taklit eder⁴⁰. Burada belirtmek gerekir ki, bir defa başgösteren bir ulusçu hareketin nereye varacağını başından kestirmek çok güçtür, çünkü, bu hareketler hedeflerine varmak için olmadık politika değişiklikleri gösterebilirler. "Ulusçuluk 20. yüzyıl tarihinin temel görünümlerinden biridir ve gerici tehlike, tehdit edici olarak damgalanıp reddedilemez" diyor Plamenatz. Horace B. Davies ulusçuluğu, temelde sömürüye ve baskıya karşı bir tepki olarak oluşan ve gücünü modernleşme arzusundan alan bir hareket olarak görür. Bu anlamda, ulusçuluk dünya politikasında yapıcı bir harekettir⁴¹. Davies, ulusçuluğun sosyalizmle çeliştiği düşüncesine katılmıyor. AD. Smith'e göre ise ulusçuluk uluslararasılaşmış ve uluslararasılık çağında yeşermiştir. Ulus-devlet kurma isteği, yöresel elitin kendi marketini kontrol etmek istekleri, üçüncü dünya elitleri arasındaki yarış, uluslararası güç dengesi ve uluslararası örgütlerin faaliyetleri Smith'e göre yöresel ulusçuluğun artmasına yol açar⁴².

Askeri bir yarışın içine sıkışmış ve tek ülkede sosyalizmi kurmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalan Sovyetler'in üzerinde yükseldiği bu temel kaçınılmaz olarak, Lenin'in belirttiği gibi, "Büyük Rus şovenizmi"ni doğurmuştur. Sovyet devleti yapısı itibarıyla bir Rus devleti idi ve tabii ki bu da diğer ulusların Rus ulusçuluğunun ve merkezin egemenliğine girmesi demekti. Bu tür bir Rus ulusçuluğunun yükselişi Sovyetler Birliği içinde gelişmekte olan diğer tür 'ulusal komünizmler'in bastırılması anlamına da geliyordu.

Sovyetler Birliği'ndeki diğer ulusların ayrılıkçı eğilimleri Bolşeviklerce müsamaha görmemiştir. Bu da Sovyetler'deki ekonomik, siyasi ve askeri birliğin amacının sosyal-ekonomik eşitliğe ulaşmak olduğu ve güvenceye alındığı biçiminde haklı gösterilmeye çalışılmıştır. İç savaş döneminde

Sultan Galiyev gibiler tarafından geliştirilen ulusal komünizm, komünizm ile İslamcı düşüncüyü bir araya getirmeyi amaçlamıştır⁴³. Bu düşünceye göre ulusal mücadele sınıf savaşından önce gelir. Çünkü ancak ulusal kurtuluş insanın kurtuluşuna giden yolu açabilirdi. Bu tür ulusal komünizmi savunanlar 1930'larda Stalin'in temizleme hareketinde kaybolmuşlardır. Sultan Galiyev'in önerdiği federal parti sisteminde Mülüman komünistlerin otonom bir partileri olacaktı. Sultan Galiyevizm ulusal sapmacılık olarak fişlenmiştir. Sovyetler Birliği'nde 'Rus ulusal komünizmi'⁴⁴ Sovyet yöneticilerine büyük kutsal savaş olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin'in eski Rus ulusal geleneklerini 'sosyalist vatan'ı savunmak adı altında canlandırmaya çalışmasıyla yüksek bir seviyeye ulaşmıştır⁴⁵.

Sovyetler Birliği siyasi, iktisadi ve askeri alanda yoğun bir şekilde merkezileşmişti ve her bölgesel parti örgütü Moskova'daki merkez komitesine ve parti örgütüne bağlı idi⁴⁶. Ruslaştırılmış bürokrasi, Stalin'in 1920'lerin sonunda başlayan Rusyada ve diğer cumhuriyetlerde sanayileşme ve kolektifleştirme programında kullandığı bir araçtı. Rus ulusu ve dili Çarlık döneminde olduğu gibi egemen konumunu sürdürmekteydi⁴⁷. Dil konusundaki asimilasyon Moskova'nın dolaylı iktisadi ve siyasi egemenliği sonucu idi. Bu tür hareketler toplumlarda rahatsızlık yaratmış ve ulusçu bilincin yükselmesine katkıda bulunmuştur⁴⁸. Uygulamada Rusların dışındaki unsurların haklarını savunmaya kalkanlar ezilmişlerdir. İnsanlar bir bölgeden başka bölgelere aktarılmış, malları etnik Ruslara bırakılmıştır. Rus olmayanlar iş konusunda vs. diskriminasyona uğramışlardır. Partideki ve devlet yönetimindeki yüksek düzeydeki görevler genellikle Moskova tarafından atanmış Ruslara verilmiştir⁴⁹. Bu durum Rusları kendi yöneticilerinin ulusçuluk anlayışıyla bir tutma durumuna itmiş, karşı tepki olarak da ezilen gruplar kendi yöresel liderlerinin ulusçuluk anlayışını savunmaya yönelmiş ve Rusları da kendi düşmanları olarak algılamalarına yol açmıştır⁵⁰. Yani, Kedourie'nin de belirttiği gibi, olayların gelişmesiyle hiç ilgisi olmayan sıradan insanlar kendi elitlerinin sorumluluklarını paylaşmak zorunda kalmışlardır. Sovyetler'de her cumhuriyetdeki egemen ulus kendi bürokratlarının elinde ezilirken, kendi bölgelerindeki azınlıklara karşı da baskı uygulamışlardır. Yıllarca, Sovyetler'de ve Yugoslavya'da bir ulusu başka bir ulusa karşı kullanmak merkezin bilinçli politikası olarak uygulanagelmıştır.

Ne zaman ki bir toplum bunalım içine düşer, baskılar sonucu gelişen ulusçu duygular bir örgütlenmeye doğru yönelirler ve çevrenin merkezce kontrol edilmesini zamanla daha da güçleştirir⁵¹. Bu da insanların eşit haklar için mücadele etmeleri, kendi dillerini kullanabilmeleri ve bulundukları devlet yapısından ayrılıp kendi devletlerini kurma-

ları için mücadele etmeleri anlamına gelir. Fakat ulusçu duygular elit ve çıkar gruplarınca toplumun dikkatini gerçek rahatsızlıklardan (işsizlik, kötü yaşam koşulları vs.) uzaklaştırmak için de kullanılabilir. Bunu Yugoslavya konusunda görebiliriz. Sırbistanlı yöneticiler bilinçli olarak ulusçuluk kartını kullanmışlardır⁵². Eski komünist liderlerin, sosyalist uygulamanın kredi kaybetmeye başladığı bu dönemde, eski konumlarını korumak için taraftar bulmaları gerekiyordu. Bunu sağlamak için ise en uygun yol olarak da çöküş sonrası bir kimlik kaybına uğrayan ve ekonomik olarak zor günler geçiren toplumun etnik duygularını irdelemeye (tarihsel olayların ulusun yüceltilmesi amacıyla kullanılması vs.) koyuldular. Bu durum karşılık olarak Hırvat ve Sloven yöneticilerini kendi ulusçuluk kartlarını kullanma ve gerektiğinde kışkırtma imkanı vermiştir. İktisadi/siyasi bir başarı ve zenginliğin eşitçe bir dağıtımını sağlayamayan bir federasyon ulusçuluk hareketlerini engelleyemez. Günümüzde, bölgesel işbirlikleri, amaçları akılcı ve ilimli olurlarsa başarılı olabilirler.

Bazı devletlerde sürekli entegre etme ve kültürel asimilasyon kampanyaları ırk, din ve dil konusundaki ayrılıkların üstesinden gelmiş ve gerekli olan minimum ulusal birliği sağlamayı başarmışlardır. Çok az devlet sınırları içinde sadece bir tek ulusu barındırır. Bir çok durumda egemen ulus kendi coğrafyasını diğerleriyle paylaşmak durumundadır. W. Connor'a göre devletlerin ancak yüzde 10'u etnik olarak benzeşirler⁵³.

Bolşevik yönetimi bölge insanlarına modern anlamda bir yönetim biçimi, önemli oranda bir toplumsal göç ve siyasi baskıyı da beraberinde getirmiştir. Uygulanan iktisadi politikaların doğurduğu rahatsızlıklar sonucu çatışan ulusçuluğun yükselmesi benzeşmez bir yapıya sahip olan Sovyet Federasyonu'nun devamlılığını zorlaştırmıştır. Gerçekte federasyon tek başına ulusçuluğun panzehiri değildir. Sovyet Federasyonu'nu birarada tutan çimento-ideoloji ve parti- dağılımıdır. Sovyetler'de ideoloji asker-sivil bürokratlar topluluğunun konumuna çok uygun düşmüştür. Onlara ihtiyaç duydukları araçları sağlamıştır. Yani kendileri için ayrıcalık, diğerleri için disiplin. Bu yapı çökünce ulusçuluk hazırda olan kolay ikame edilebilecek ideoloji olarak kendisini göstermiştir. Burada dinin öneminin de ifade edilmesi gerekir. Din bu topluluklarda/durumlarda önemli bir ikame olarak görülmelidir. Din toplumsal mücadele için insanları birleştirici bir rol oynamıştır. Pakistan İslam olmadan var olamazdı. İran yönetimi Şii İslamdan toplumsal organizasyonu sağlayacak bir kimlik yaratma imkanı bulmuştur.

Sovyetler Birliği 'Sovyet insanı' yaratma ideolojisinin propagandasını etnik soruna bir çare bulmak için yapmıştır. Bu, gerçekte bir Ruslaştırma programı idi⁵⁴ ve Sovyet devletini kültürel olarak benzeşir bir ulus-devlete dönüştürmeyi amaçla-

mıştır. Böylece etnik inatçılığı/devamlılığı ve ayrılıkçı güçleri dizginlemeyi amaçlıyordu. Moskova nüfus hareketlerini kullanarak ve sınırları keyfi olarak değiştirerek değişik etnik grupları birbirine karşıtırmayı her fırsatta denemiştir. Bu amaçla uygulamaya konan 'Sovyet kimliği' yaratma düşüncesi 1930'larda başlamıştır⁵⁵. Moskova etnik gruplar arasındaki düşmanlığı kullanarak Moskova'ya karşı beslenen rahatsızlık duygularının yönünü değiştirmeyi amaçlamıştır. Fakat bütün bu baskı ve asimile etme programları daha fazla ulusçu rahatsızlıklar yaratmış ve ulusçu bilincin artmasına yol açmıştır⁵⁶. Lenin'e göre ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakları vardır ve buna ayrılma hakkı da dahildir, fakat bir sosyalist ülkede ulusların bu hakkı kullanmaya ihtiyaçları yoktur çünkü sosyalist prensipler bu tür ulusal isteklerin tanınmasını bir federal devlet içinde garanti etmektedir. Pratikte bu bütün bireyleri ve toplulukları belirgin etnik gruplar içinde genellikle dilleri birleştirerek veya diller yaratarak ve sonra bunları etnikliklerine göre sınıflandırarak biraraya getirilmesi olmuştur. Rosa Luxemburg self-determinasyon hakkını "eskimiş ve gerici" olarak görmüş ve itham etmiştir⁵⁷. Lenin'e göre, ulusların self-determinasyon hakkına emperyalizm altında 'hayali ve pratik olmadığı' gerekçesiyle karşı çıkmak hatadır⁵⁸ ve Lenin, Luxemburg'un takipçilerine karşı çıkmıştır. Lenin eskimiş imparatorlukların yıkılmasını öngörüyordu self-determinasyon hakkını savunurken. Hobsbawm'da da gördüğümüz gibi 19. yüzyıl kurumlarının yıkılıp yerine üretici güçlerin daha iyi örgütlenileceği siyasi-ekonomik bir yapılanmanın oluşması daha akılcı görülmüştür. Luxemburg'un takipçileri ulusal self-determinasyon hakkına karşı çıkmışlardı, çünkü bunlara göre ulusal baskı ancak sosyalizmde yok edilebilirdi⁵⁹. 1917'den sonra Lenin'in ulusal soruna yaklaşımının uygulanmadığını ve devrimci-sosyalist enternasyonalizmin 'büyük Rus şovenizmi'ne dönüştüğünü gördük, ve bu durumun Sovyetlerde yeni bir ulusçu patlamaya vardığına tanık olduk. Lenin'in Rusya Sovyetleri Konseyi'nde ulusların self-determinasyon hakkının "burjuvazinin self-determinasyon hakkı değil fakat ulusun çalışan kitlelerinin self-determinasyonu" olarak alınması gerektiğini söyler. Self-determinasyon prensibi sosyalizm mücadelesi anlamında alınmalı ve sosyalizm prensiplerine tabi kılınmalıydı⁶⁰. Bu da ayrılma hakkının Sovyet Rusya'yı oluşturan halkların bir kesimi için geçerli olması anlamına gelmekteydi.

Dr. Dragadze'nin izlenimlerine göre etnik iddiacılık-inatçılık artmış ve etnik bilincin yoğunluğu yakın zamanlarda daha da yükselmiştir⁶¹. Blokom'un da belirttiği gibi bu yükseliş bir kimlik arayışı içine girilen bunalım dönemini seçmiştir. Stalin döneminde Rus ulusunun diğer uluslar üzerinde bir hakimiyet kurduğu açıktır⁶². Kruşçev döneminde iktisadi gelişme ve modernleşmenin sosyal de-ği-

şimleri getireceği ve bu durumun etnik ve ulusal farklılıkların önemini azaltacağı umut edildi. Fakat Gorbachev döneminde ve sonrasında da ulusçu istekler daha da artmıştır. Yani artık belli bir düzeye ulaşan ulusçuluk hareketi merkezin kontrolünden çıkmıştır⁶³.

Orta Asya cumhuriyetleri diğer Sovyet cumhuriyetlerine göre iktisadi gelişme açısından geride kalmışlardı⁶⁴. Ayrıca Moskova'nın tarımsal üründe artışı sağlamak isteği yüzünden uygulanan yanlış tarım politikaları nedeniyle ekolojik felaketle yüzyüze gelmişlerdir⁶⁵. Bu cumhuriyetler bir çeşit üründe uzmanlaşmaya zorlanmış ve böylece merkezin endüstri ürünlerine bağımlı hale gelmişlerdir⁶⁶. Bu durum yöredeki Moskova'ca atanmış bürokratlarca garantilenmiştir. Baltık cumhuriyetleri Avrupa Topluluğu'na yakınlığın yarattığı fırsatları görmüşler ve programlarını ona göre yapmışlardır. Kafkaslarda 70 yıldır ertelenen Azeri-Ermeni anlaşmazlığı ve keyfi çizilen sınırları sonucu etnik anlaşmazlık etnik güçlerin serbest kalmasıyla birlikte şiddete dönüşmüş⁶⁷. Burada, kendi idealleri uğruna ulusçu duyguları, tarihsel olayları ve mitleri kullanarak körükleyen ulusçu Daşnaksutyun Partisi'nin izlediği yolun Erivan üzerinde bir baskı oluşturulmasına ve yanlış kararlar alınarak Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin geleceğini nasıl belirsizleştirdiğine de tanık olduğumuzu belirtelim.

Genel görünüm

Özellikle gelişmiş sanayi ülkelerinde bölgesel birleşmeye doğru bir eğilim gözlenmektedir. Bu arada merkezden uzaklaşmaya doğru eğilimlerin değişik taleplerden dolayı oluştuğunu da görmekteyiz. Burada bölgesel entegrasyonlar, merkezden uzaklaşmacı hareketler, ve etnik gruplar ve diğer toplumsal hareketlerin dünya düzeni içinde devletin ve/veya ulus-devletin tekel durumunu ne şekilde etkileyeceğini belirlemek önemli bir ihtiyaç olmuştur akademisyenler ve dolayısıyla politika karar verici mercide olanlar için.

Son derece büyük bir gücü kontrol altına tutmaya çalışırken, insanların ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamak amacıyla yeni bir formasyon ve bunun için yeni bir çatı gereklidir. Ne zaman ki bu görev başarılı olur, etnik farklılıklar bir kültürel kimlik olarak oluşan yeni sistem içinde istikrarlı bir yer edinebileceklerdir.

20. yüzyılın ikinci yarısında görülmüştür ki ulusçuluk bir ideoloji olarak belirli bölgesel veya kültürel talepler konusunda özellikle dünya ekonomisinin semi-periferisinde destek bulmuştur. Buna mukabil evrensellik iddiaları özellikle merkezde yerleşen egemen burjuvaziler arasında güçlü olmuştur⁶⁸. Yukarıda belirtildiği gibi, ulusal ünitelerin daha geniş bölgesel gruplaşmaya doğru gitmesine doğru devamlı bir baskının varlığını (Avrupa Topluluğu'nda olduğu gibi) görüyoruz. Bölgesel

entegrasyonların kendilerinde görülen bu çabalar bu gidişattan zarar gördüğüne inanıp buna direnen ulusçuluğun yeniden dirilmesini doğurmaya eğilimlidir. Mayal, "modern girişimciler genellikle ekonomiyi, siyasi risk almaya tercih ederler ve birçok yönden kendilerine çalışmak için güvenli bir ortam sağlayan devlete bağımlıdır" ⁶⁹ demekle önemli bir noktayı vurgularken, Wallerstein, yarışan taleplerin çözümünün, devlet düzeyinde ve devletlerarası düzeyde yarışan güçlerin siyasi kapasitelerine bağlı olduğunu vurguluyor⁷⁰.

Sonuç

Sosyoloji bütün düşüncelerin değişen sosyal çevreye bağlı olduğunu belirtir. Ne zaman ki bir düşünceler sistemi ve bu sistemin kurumları gerçekte denk düşmez, değişme eğilimi gösterir iktisadi ve sosyal kanıtlar adil hukuk kurallarının bağımsız devletlerin çıkarlarından üstün tutulduğu bir durumun ulaşılabileceği uluslarüstü bir dünya toplumuna doğru bir gelişimi göstermektedir. Bir toplum bir ulus olduğunu düşündüğü zaman ulus olma yolunda en önemli adımını atmış sayılır. Aynı şekilde bir uluslarüstü bilinç, özellikle iktisadi, sosyal ve teknolojik gelişmelerle desteklendiğinde ulusal farklılıkları aşabilir ve bir ulusun oluştuğu biçimde oluşabilir.

Enternasyonalist kültür ulusçu kültürle birlikte gelişmektedir. Bugünkü devir 'yeni sosyal hareketlerin doğuşunun ve bunların uluslararası bir düzeye ulaşmasının tanığıdır. Demokratik atılım isteği, işçi hareketleri, tüketici hareketleri, sivil haklar (polis ve orduya karşı), iktisadi haklar, çevreci hareketler (ortak çıkarları tüm insanlığinkiyle bağlantılı kılmak), savaş karşıtı hareketler, ırkçılık karşıtı hareketler (göç eden nüfuslarla dayanışmayı gösterir), kadın hareketi (kadın-erkek arasında iktisadi ve sosyal eşitlik), barış hareketleri, üçüncü dünyacılık (baskıya karşı mücadelelerinde dayanışma) vs. ye doğru eğilimler ve toplumsal baskılar katılımcıların kendi ulusal kimliklerini ikincil plana ittiklerini ve önemli evrensel unsurlar haline geldiklerini gösterir. Diğer bir deyişle gelişmeler göstermektedir ki bu hareketler uluslararası düzeye doğru kaymış ve bu düzeyde hareket etmektedirler. Bu sosyal hareketlerin devletten tamamiyle bağımsız oldukları söylenemez. Ulusal devletin, evrensel toplumun genel gücü yapısının bir parçası olduğunu gözden uzak tutmadan, bu hareketler ortak kurumlar yaratıp, güçlü toplumsal organizasyonlara gidebilirler. Smith'in de belirttiği gibi ulusçuluğa meydan okuma özellikle kozmopolitizmden gelecektir⁷¹.

Marksist geleneğin vurguladığı kapitalizm, eşitsiz gelişme ve ulusçuluk arasındaki bağlantıyı temel alarak diyebiliriz ki; 'Güney'in aleyhine gelişen bir iktisadi düzen büyük bir nüfusun 'Kuzey'e daha iyi bir yaşam bulma umuduyla göç etmek is-

teğini körükleyecek, olmazsa eğer Kuzey'e karşı düşmanlığı arttıracaktır- ki bu düşmanlık kendini ulusçuluk olarak ifade edebilir- ve bu da uluslararası sistemi olumsuz yönde etkileyecektir. Dünyanın bir parçasının kurtuluşu yalnızca baskıyla bir süre korunabilir. Fakat uzun dönemde tüm insanlığa kurtuluş önermeyen bir kurtuluş anlayışının sürdürülmesi gittikçe güçleşecektir.

Özellikle ulusçu aydınların toplumları mobilize etmek için sundukları reçetelerin başarıya ulaşması halinde bile ulaşılacak yeni aşamada (yeni ulus-devlette) çoğunlukla sadece var olan egemen sınıf gider ve yenisi bu ikame eder. Sınırları içinde oluşabilecek ulusçu hareketlere karşı olan egemen sınıf ise, toplumun dikatlerini geliştirmekte olan ayrılıkçı harekete çekerek kendilerine emekçi kesimlerinden dahi destek sağlarlar. Balkanlar da ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde ulusçu duyguların ulusçu önderlerce körüklendiğine tanık olduk. Sırp önderlerin Sırp halkı ile komşuları arasındaki köprüleri yıkmasına, Tiflis'te kendisine bir yer edinemeyenlerin ve diğer yöresel siyasi liderlerin kuzey Gürcistan'da Çeçen ve Abhaz'ları kışkırtmasıyla kaşı ulusçuluğun Tiflis'de gittikçe artmasına, ve Ermeni Daşnaksutyun Partisi'nin toplumun ulusçu arzularını körükleyerek yüzbinlerce Azeri ve Ermeninin yaşadıkları yerleri terketmesi ve Karabağ'da yaşayan Ermenilerin geleceğini tehlikeye attığına da tanık olduk. Günümüz ulusçu/ayrılıkçı hareketlerinin öncüleri amaçlarına ulaşmak için yaşanan sıkıntıları fırsat bilerek toplumları mobilize etmeye çalışırken var olan egemen sınıflar bunların karşısına 'karşı ulusçuluk' argümanlarıyla gelişen ayrılıkçı hareketleri dengelemeyi amaçlamaktadır. Bu durum toplumdaki demokratik güçlerin müdahalesini amaçlamaktadırlar. Bu durum toplumdaki demokratik güçlerin müdahalesini gittikçe zorlaştırmakta ve toplumlar arasında uzun sürecek bir düşmanlığın tohumları atılmasına yol açmaktadır. Her iki durumda da sıkıntılara katlanacak olan toplumun ekonomik alt katmanları olacaktır. Gellner katlanacak olan toplumun ekonomik alt katmanları olacaktır. Gellner ulusçuluğun çoğulcu bir yapıda olduğunu vurgulamıştı. İnsanlar arasında düşmanlık yaratan, egemen sınıfların eline toplulukları kolayca mobilize etmeye yarayan bir duygusal sömürü silahını veren ve böylece toplumun dikkatini gerçek sorunlardan uzaklaştırıp çözüm için yanlış reçetelere yöneltebilen, bir kısır döngüye dönüşme tehlikesini her zaman taşıyan iyi-kötü ulusçuluk ayırımlarına girilmemelidir. Amaç, ulusları izole eden tutumlardan kaçınıp onları biraraya getirebilecek politikalar üretmek ve evrensel bir birliğe gitmenin yollarını aramak olmalıdır. Burada tekrar etmeliyiz ki, günümüzde kültürel farklılıklarla toplumsal yaşamın sağlıklı bir ifadesidir ve evrensel bir birliğin yaratılması ile çelişmez. Bu isteklerin yerine getirilmesinin güvenceye alınması isteği ancak bir adil hukuk çerçevesinde oluşturulan ulusal/uluslararası demokratik kuruluşların

yaptırım gücüyle sağlanabilir ⁷². Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, adil bir 'Birleşmiş Milletler', anlaşmazlıkların tartışılabilmesi için bir ortam oluşturulabilir ⁷³. Ulus-devlet ve/veya devlet kavramlarının yanına demokratik örgütler ve birey kavramlarının da eklendiği yeni bir anlayışın oluşturulması gereklidir ⁷⁴. Var olan uluslararası sisteme karşı bir tehdit kültürel farklılıklardan değil, veya bunun karmaşık bir uzantısı olan Anderson'un bir çeşit kültürel oluşum olarak tanımladığı, Gellner ve özellikle Hobsbawm'ın etkinliğini gittikçe yitirdiğini iddia ettikleri 'ulusçu' hareketlerden değil, dünyada görülen sosyal ve iktisadi gelişmelerdeki eşitsizliklerden doğacaktır. Bu durum, sonuçta, kendini değişik şekillerde ifade edebilecek olan, toplumsal rahatsızlıklara, radikal siyasi tepkilere ve yeniden yapılanmaya yol açabilecektir.

DİPNOTLAR:

- 1 EJ Hobsbawm, *BBC World Service*, 2 May 1992, 9.30 am.
- 2 B Anderson, *Imagined Communities*, 2nd. Edition, Verso, London, 1991:4.
- 3 B Anderson, ..., '6.
- 4 AD Smith, *The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed?*, *Millennium: Journal of Int. Studies*, Vol.20, No:3, 1991:367, f.n:23.
- 5 H Seton-Watson, *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, London, 1977:5.
- 6 AD Smith, *Nationalism in the 20th Century*, Oxford, Martin Robertson, 1979:186-187.
- 7 EJ Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990:183.
- 8 Hobsbawm, :181-182.
- 9 D Held, *Farewell nation-state*, *Marxism Today*, December, 1988:12-7.
- 10 E Gellner, *Nations and Nationalism*, Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1983:97.
- 11 AD Smith, *Theories of nationalism*, Duckworth, London, 1971:21. Geniş bilgi için bkz:17-24.
- 12 E Kedourie, *Nationalism*, Hutchinson and Co. Ltd., London, 1960:138.
- 13 Gellner, :124.
- 14 Nairn, *The Break Up of Britain*, Verso, London, 1981.
- 15 Gellner, :122.
- 16 Gellner, :129.
- 17 VG. Kiernan, *On the Development of a Marxist Approach to Nationalism*, *Science and Society*, XXXIV, 1-1970:93-98. Also, J Ehrenreich, *The Theory of Nationalism; A Case of Underdevelopment*, *Monthly Review*, 27, 1-1977:67. Marksist teorisyenlerden olan J Ehrenreich; "Marksistler olarak ulusçuluk olgusunu anlayamadığımızı kabul etmenin zamanı gelmiştir" diye iddia ediyor.
- 18 Aktaran: M Löwy, *Marxists and the National Question*, *New Left Review*, No:96, March/April,

- 1977:90-9.
- 19 AW Orridge, Uneven Development and Nationalism, *Political Studies*, 29-1981:1-15, 181-90.
 - 20 EJ Hobsbawm, Some Reflections on the Break-up of Britain, *New Left Review*, 105-1977:6-7, 9.
 - 21 KW Deutsch, Nationalism and Social communication, Boston: MIT Press, 1966.
 - 22 Gellner, :140.
 - 23 W Bloom, Personal Identity, National Identity and International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 1990:148.
 - 24 Bloom, :57-8
 - 25 AD Smith, Nationalism in the Twentieth Century, Oxford, Martin Robertson, 1979:3.
 - 26 J Breuilly, Nationalism and the State, Manchester University Press, Manchester, 1982.
 - 27 Breuilly, :13.
 - 28 JM Landau, The Fortunes and Misfortunes of Pan-Turkism, *Central Asian Survey*, 1988:1-5. JM Landau, Pan Turkism in Turkey: A Study of Irredentism, London, 1981.
 - 29 FH Hinsley, Nationalism and the International System, Hodder and Stoughton, London, 1973:147.
 - 30 Hinsley, :171-2
 - 31 EH Carr, Nationalism and After, MacMillan, London, 1945:51-2.
 - 32 RR Premdas, "Secessionist Movements in Comparative Perspective". In Secessionist Movements in Comparative Perspective, RR Premdas, SWR Savarasinghe, AB Anderson (Eds.), London; Pinter Publ., 1990:12-25.
 - 33 HB Davies, Towards a Marxist Theory of Nationalism, Monthly Review Press, 1978:27.
 - 34 M Lowy, "Fatherland or Mother Earth? Nationalism and Internationalism from a Socialist Perspective", *Socialist Register*, 1989:224.
 - 35 B Anderson, :1991:3.
 - 36 Smith, Theories of Nationalism, :158-160.
 - 37 P Alter, Nationalism, Edward Arnold., London, 1989:38.
 - 38 EH Carr, nationalism and After, MacMillan, 1945:39.
 - 39 EJ Hobsbawm, Some Reflections on the..., *New Left Review*, 105 (1977):9-10, 14-15.
 - 40 J Plamenatz, "Two types of Nationalism", In E karmenka (Ed.) Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea, Edward Arnold, 1976:22-36.
 - 41 HB Davies, Towards a Marxist Theory of, 1978:1-3, 22-7.
 - 42 Smith, Nationalism in the...: 184-192.
 - 43 A Bennigsen and C Lemerrier-Quelquej, Islam in the Soviet Union, Frederick A. Praeger Publ., New York and Washington, 1967:156-8, 222-3.
 - 44 L Kalakowski, Main Currents of Marxism-3-, The Breakdown, Oxford Univ. Press, 1978:103.
 - 45 I Deutsher, Stalin. A Political Biography, Penguin, Harmondsworth, 1970:474.
 - 46 Gleason, :351.
 - 47 1990'da hazırlanan yeni Sovyetler Birliği anlaşmasının 19. maddesine göre katılanlar "Rus dilini kültürler arası iletişim dili" olarak kabul ederler. Anlaşma Izvestia'da November 24, 1990'da yayımlandı. Aktaran; G Gleason, The political Economy of Dependency under Socialism: The Asian Republics in the USSR, *Stud. in Comparative Communism*, Vol.XXIV, No.4, December, 1991:344.
 - 48 ST Hunter, Nationalist Movements in Central Asia, *Current History*, Oct. 1991:326. A Bennigton (Ed.), Turkic Studies, Marmara University, İstanbul, 1987:22. Refahın cumhuriyetler arası bölüşümü için bkz.; GE Shroder, Nationalities and the Soviet Economy, In, "The Nationalities Factor in Soviet politics and Society, By L Hajda and M Bessinger (Eds) Westview Press, Oxford, 1990. Also, an article by RG Suny, Transcaucasia: Cultural Cohesion and Ethnic Revival in a Multinational Society, in, "The Nationalities Factor in Soviet Politics and Society, By L Hajda and M Bessinger (Eds.)
 - 49 Gleason, :347. Kalakowski, :104.
 - 50 A Nove, Stalinism and After, George Allan and Unwen Ltd., London, 1975:175-6.
 - 51 BD Silver, Soviet Nationality Problems; Analytical Approach, *Problems of Communism*, Vol.28, No.4, 1979:71-76. ST Hunter, Nationalist Movements in Soviet Asia, *Current History*, October, 1990. DD Laitin, National Uprising in the Soviet Union (Review Article), *World Politics*, Vol:44, No.1, October, 1991.
 - 52 R Nakarada, The Mystery of Nationalism: The Paramount Case of Yugoslavia, *Millennium, Journal of Int. Stud.*, Vol.20, No.3, Winter, 1991:369-82. B Bagas, Yugoslavia: The Spectre of Balkanization, *New Left Review*, 174- March/April, 1989:3-32.
 - 53 W Connor, "Nation-building or Nation-destroying?", *World Politics*, Vol.24, No.3, 1972:319-355. Gellner, dünyada 800 dolayında değişik kültür ve 8000 dolayında dil mevcut olmasına karşın, 200'den az devlet olduğunu ifade ediyor. (Nations and Nationalism, 1983:44.)
 - 54 M Emin Resulzade, Sovyetleştirme adı altında Ruslaştırma, *Kurtuluş*, Mart, 1939:53. Y Ro'i, The Task of Creating a New Soviet Man, *Soviet Studies*, January, 1984:26-44.
 - 55 Ro'i, The Task of...:103-117.
 - 56 T Rakouska-Harmstone, The Dialectic of Nationalism in the USSR, *Problems of Communism*, May/June, 1974:15.
 - 57 R Luxemburg, In, Selected Writings, Ed. by Dick Howanrd, New York, Monthly Review Press, 1971:336-351.
 - 58 Lenin, Collected Works, XXII, Moskow, 1974:144, 321.
 - 59 HB Davies (Ed.), The National Question, Selected Writings by R. Luxemburg, Monthly Review Press, New York and London, 1976:141.
 - 60 R Miliband, Marxism and Politics, Oxford Univ. Press, 1977:104.
 - 61 T Dragadze, The Armenian-Azerbaijani Conflict: structure and sentiment, *Third World Quarterly*, II (January, 1989): 57-71.
 - 62 Azınlıkların siyasi ve kültürel baskıya maruz kalmaları konusunda bkz. A Nove, Stalinism and After..., 1975:103-7.

- 63 Bkz. F.Note:51, Sayfa:14.
- 64 Gleason, The Political Economy of Deendancy under Socialism: The Asian Republics in the USSR, *Stud. In Comparative Communism*, Vol.XXIV, No.4, December, 1991:336.
- 65 *Independent*, 26 June 1989/25 May 1990.
- 66 Gleason...: 342.
- 67 R Sunny, The Revenge of the Past: Socialism and Ethnic Conflicts in Transcaucasia, *New Left Review*, 184-Nov./December, 1990.
- 68 T Nairn, The Modern Janus, *New Left Review*, 1975, Nov./Dec., No.94:3-29. Nairn ulusçuluğun iki yüzlü karakteri konusunda gelecekte, iki savaş arası Avrupa'da yaşanan duruma düşme tehlikesinden bahseder. Yani ulusçuluk'un ayrıcalıklı konumlarını korumak isteyen gruplardan destek görmesi. Ayrıca Nairn'e göre periferdeki liderler de toplumun duygularını sömürerek onları yaklaştırmakta olan mücadele için hazırlarlar. (Nairn-1981-340)
- 69 J Mayall, Nationalism and International Society, Camb. Univ. Press, Cambridge, 1990:69.
- 70 Wallerstein, Geopolitics and Geoculture, Essays on the Changing World-System, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1991:157.
- 71 Smith, Nationalism in the...: 196-197.
- 72 Uluslararası hukuk'un etkin kılınması konusunda, bkz. H Bull,. Anarchical Society, MacMillan, London, 1977:Ch.6.
- 73 D Held, Democracy, the nation-state and the global system, *Economy and Society*, Vol.20, No.2, May 1991:166.
- 74 F Barnaby (Ed.) Building A More Democratic United Nations: Proceedings of the First Conference on A More Democratic UN, Frank Cass, 1991.

beciya

GİZLİ EKONOMİ

Tanım-Sebepleri-Türkiye'deki Boyutları

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU*

1970'li yıllardan beri sanayileşmiş ya da sanayileşmekte olan bir çok ülkenin gündeminde önemli bir konu vardır: Gizli Ekonomi. Kaçakçılık, sigortasız çalışma, vergi kaçakçılığı gibi çok değişik alanlardaki çok farklı faaliyetleri kapsayan gizli ekonomi; ekonomik kriz ya da durgunluk dönemlerinde hemen gündemin ilk maddeleri arasına girer. Gizli ekonomi konu olarak güncel olmasına karşın çok az araştırılmıştır. Türkiye'de de 1985 yılından beri artık resmi makamlarca da "telaffuz" edilen gizli ekonomi konusunda "detaylı" ve "ciddi" bir çalışmaya rastlamak mümkün değildir.

Gerek iktisatçıların, gerek maliyecilerin, gerekse de politikacıların sürekli tartıştığı, çoğu zamanda birbirine zıt görüşler öne sürdükleri gizli ekonomi; resmi ekonomiye "paralel" olarak "ikinci" bir sektör oluşturmuştur. Oluşan bu ikinci sektörde üretimde devletin resmi düzenlemelerine uyulmaz; vergi ve diğer mevzuat gereği ödemeler yapılmaz; ve yine bu sektör devletin resmi istatistiklerinde görünmez. Gizli ekonomi faaliyetleri ev ekonomilerince ihtiyaçları gidermek için yapıldığı sürece yasal değildir. Ancak bu tip faaliyetler üretime yönelik ve gelir elde etmeyi amaçlıyorsa yasa dışı olur ve yasal yaptırımlar gerektirir.

Her ne kadar 1970'li yıllarda gündeme gelmişse de gizli ekonomi yeni bir konu değildir. Sosyal bir gösterge olarak Milli Gelir Hesaplama Yöntemleri ve Milli Muhasebe Teknikleri tartışılırken gündeme gelen gizli ekonomi faaliyetleri, içeriğine göre çeşitli dillerde çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. İngilizcede "hidden, irregular, clandestine, subterranean, underground, unreported, informal, submerged, dual, unofficial, moonlight economy" gibi terimlerle ifade edilen gizli ekonomi; Almanca'da "schatten-(gölge), ausweich-(sapma), sekundar-(ikincil), parallel-(paralel), wirtschaft" fransızca'da "l'economie souterrain" olarak bilinmektedir (GRASS, R.D., 1984, s.3-4). Böylesi değişik terimlerle ifade edilen gayri resmi faaliyetler Türkçe'de hidden economics karşılığı "gizli ekonomi" olarak isimlendirilmiştir.

I. TANIM VE SEBEPLERİ

I. 1 Gizli Ekonominin Tanımı

Gizli ekonomi ile ilgili araştırmalarda ortaya çıkan ilk sorun, çok boyutlu ve değişik faaliyetleri kapsayan bu olgunun tanımıdır. Gizli ekonominin genel kabul görmüş, kesin bir tanımı yoktur. Konu ile ilgili çeşitli araştırmalarda ortak yaklaşım, incelenecek olan gayri resmi faaliyetlerin sınırlarını belirlemek şeklindedir. Gizli ekonomik faaliyetler; vergi kaçakçılığı, faturasız alış-veriş, haksız yere muafiyet, indirim ya da sübvansiyonlardan fayda-

* Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

lanma, sigortasız çalışma, ikinci bir işte çalışma, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, falcılık, bireyin vücudunu (fahişelik) ya da organlarını satması gibi yasaya aykırı faaliyetler olabileceği gibi; komşuya yardım, çocuk bakıcılığı, ev işlerinin yapılması (do-it-yourself) gibi "masum" faaliyetleri de kapsayabilir.

Anılan bu faaliyetler ilk etapta akla gelenlerdir. Ancak tüm faaliyetlerin ortak bir yanı vardır: Bu faaliyetlerin hiçbirisi ekonominin geleneksel ölçüm araçları (Milli Muhasebe Hesaplamaları gibi) ile ölçülemez ya da hesaplanamaz. Faaliyetlerin ölçülememesinin ya da hesaplanamamasının sebebi, ya ev işleri (do-it-yourself) veya komşuya yardım gibi aktivitelerde olduğu gibi, "parasal ölçüm" mümkün değildir; ya da yapılanlar vergi kaçakçılığında, uyuşturucu ticaretinde olduğu gibi yasaya aykırı olduğundan "gizlidir" ve ölçülüp hesaplanması mümkün değildir. İşte böylesi ölçülüp hesaplanamayan her türlü faaliyet, gizli ekonominin konusunu oluşturur (GRETSCHEMANN, K./METTELSIEFEN, B., 1984, s.11-12).

Gizli ekonominin değişik tanımları gözönüne alındığında, gizli ekonominin tanımı için beş temel kriter oluşur (Bkz. WIEGAN, M., 1987, s.21-23).

1) Yasalara Uygunluk Kriteri: Faaliyetlerin yasal olması ülkede geçerli yasalara (normlara) uygun olup olmaması ile tesbit edilir. Yasallık gizli ekonomi için kesin sınır belirlemez. Ancak yasal olmayan her türlü ekonomik faaliyetler gizli ekonomi içerisinde düşünülmelidir.

2) Ahlaki Normlara Uygunluk Kriteri: Faaliyetler yasal olsalar bile ahlaki normlara uygun olmayabilirler. Bunun en yaygın örneği bireyin vücudunu ya da organlarını satmasıdır. Aynı şekilde yalan beyanlarla müşterilerin kandırılması da bu kriter gereği gizli ekonomik faaliyettir.

3) İstatistiksel Olarak Ölçülebilirlik Kriteri: Bu kriter, gizli ekonominin sınırlarını biraz daha genişletir. Bu kriter gereği faaliyetler yasal ya da yasalara aykırı olsun, eğer Milli Muhasebe teknikleri çerçevesinde ölçülemiyor, ya da ölçülebiliyor ama belli bir dönemde ölçülememiş ise gizli ekonomik faaliyet sayılır. Bir faaliyetin Milli Muhasebe Tekniklerince hesaplanmamasının genellikle üç nedeni vardır: Birinci neden faaliyetler yasalara aykırı olduğundan ekonomideki birimler bu faaliyetleri gizler. İkinci neden, faaliyetler yasaldır ancak istatistiksel yetersizlikler ve hatalar sebebiyle hesaplamalara dahil edilemez ve gizli kalırlar. Üçüncü ve son neden ise Milli Gelir Hesaplama Teknikleri her faaliyeti hesaplamalara dahil etmez ve faaliyet gizli kalır. Anılan bu son nedeni GALBRAITH biraz da alaycı olarak şöyle anlatır: "Ben bir Harvard profesörünün yapması gerektiği üzere keyfime göre çalışırken, üretimim aldığım aylık biçiminde kaba ulusal üretim (GSMH) hesabına

geçmektedir. Ama ailem ve evimizle uğraşıyorken daha büyük bir çalışma sergileyen karım hesaba katılmamaktadır, çünkü o bu iş için ücret almıyor... daha başka tuhafıkları da belirtelim: sevgisi karşılığında para alan bir sokak kadını, hiç değilse ilke olarak kaba ulusal üretime (GSMH) katkıda bulunmaktadır. Oysa sevildiği kadar zarif de olan bir ev hanımının katkısı hesap dışı tutulmaktadır" (GALBRAITH, J.K., 1991, s.26).

4) Gelir Elde Etme Kriteri: Bu kriter gereği bir faaliyetin gizli ekonomi faaliyeti olabilmesi için gelir ya da bir karşılık elde ediliyor olması gerekir. Bu kriter gereği do-it-yourself faaliyetleri, yani bir ev hanımının ev işlerini yapması gizli ekonomiye dahil değildir.

5) Ekonomik Sisteme Uygunluk Kriteri: Bu kriter 1990 öncesi Doğu Blok ülkelerindeki durumu incelemek için kullanılmıştır. Doğu Blok için "özel sektör" söz konusu olmadığı için özel sektör çerçevesinde yapılan her türlü faaliyetler gizli ekonomiye dahil edilmiştir. Bu kriter gereği Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları öncesi yapılan birçok faaliyet (ithal sigara alım ve satımı, döviz edinmek ya da dövizle alış-veriş gibi) gizli ekonomiye dahil edilirken, günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olduğundan gizli ekonomik faaliyet değildir.

Gizli ekonomik faaliyetlerin yukarıda sayılan ortak yanlarından ve temel kriterlerden hareket edildiğinde şöyle bir yaklaşımda bulunmak mümkündür. Bir faaliyetin gizli ekonomik faaliyet olabilmesi için faaliyetin.

* belli bir çıkar karşılığında mal ya da hizmet olarak sunulması,

* geleneksel ölçüm teknikleri ile ölçülememesi ve

* herhangi bir sebeple resmi rakamlara yansımaması gerekmektedir.

Yukarıdaki tanımdan yola çıkıldığında gizli ekonomi ile resmi ekonomi arasında bir başka sektörün varolduğu görülmektedir. Bu sektörde, hiç bir karşılık olmadan, sadece dostluk ahbaplık ilişkisi içerisinde mal ya da hizmet sunulur. Bir ev hanımının ev işlerini yapması veya komşular arasında yemek, temizlik, dikiş-nakış gibi mal ya da hizmet gibi üretime dayalı faaliyetler, resmi sektör ile gizli sektör arasında bir geçiş sektörüdür. Bu anlamda sunulan tüm "fahi" hizmetler ne resmi ne de gizli ekonomiye dahil edilemez. Ancak "∞" diye adlandırılabilen bu faaliyetler, boyutları ölçülüp hesaplanmadığından, gizli ekonomiye dahil edilebilir (GERSTENBERGER, W., 1986, s.11).

Konu ile ilgili 1980 sonrası batıda yapılan araştırmalarda genellikle ortak bir yaklaşım hakimdir. Yeni yaklaşıma göre Milli Muhasebe anlayışında ek bir "değer - wertschöpfung-" oluşturan ve yasalara uygun olmayan her türlü faaliyet gizli eko-

nomik faaliyetlerdir. Bu yaklaşıma göre yukarıdaki kriterlerden üçüncü ve birinci kriterin bir kısmı tanım kapsamına alınmıştır. Bu sınırlama kabul edildiğinde örneğin tamamen finansal bir transfer olan "rüşvet", milli muhasebe anlayışında bir değer oluşturmadığından (üretmediğinden) gizli ekonomik faaliyet değildir. Ancak gizli ekonominin boyutlarını ölçebilmek için bu yaklaşım ve getirdiği kısıtlamalar geçerli sayılmalıdır. (Gizli ekonominin ölçümü bölümünde bu kısıtlamalara tekrar dönülecektir).

Gizli ekonomiyi tanımlamak için böyle bir yaklaşımda bulunuktan sonra Genel Ekonomiyi iki bölümde incelemek mümkündür: Resmi ve Gizli Ekonomi. Resmi ekonomi, resmi istatistiklerce tesbit edilip, GSMH rakamlarında hesaplanmış tüm ekonomik faaliyetleri kapsar. Resmi ekonominin dışındaki tüm faaliyetler ise tanım gereği gizli ekonominin içerisinde incelenebilir. Resmi Ekonomi kendi içerisinde kamu ve özel sektör diye ikiye ayrılır. Böyle bir ayrımı gizli ekonomi için yapmak mümkün değildir. Çünkü kamu sektörünün gizli ekonomik faaliyetlerde bulunması "söz konusu" olamaz. Gizli ekonomik faaliyetleri ancak özel sektör, yani özel ev ekonomileri ve özel işletmeler yapabilir (Bkz. Şekil 1).

Genel, gizli ve resmi ekonomiyi Şekil 1'deki gibi bir ayırıma tabi tuttuğumuzda, gizli ekonomik faaliyetlerin tanımına yeni bir yaklaşım getirmek mümkündür. Gizli Ekonomik faaliyetler özel sektör

için geçerli olup, belli bir menfaat karşılığında mal ya da hizmet sunulara, geleneksel ölçüm metodları ile boyutları ölçülemeyen ve GSMH rakamlarına yansımayan tüm faaliyetleri kapsar. Elde edilmeye çalışılan menfaat; dostluk ahabalık çerçevesinde ve ihtiyaçları gidermeye yönelik ise "self servis ekonomisi"; gelir elde etmeye yönelik ise "yeraltı ekonomisi" faaliyetlerini oluşturur.

Bu ayırıma göre self servis ekonomisi;

* Ev ve Bahçe İşleri,

* Çocuk Bakımı,

* Kullanılmış ev eşyalarının satımı ya da takası gibi ev ekonomilerince gerçekleştirilen ya da

* Vakıf Hizmetleri gibi daha büyük boyuttaki faaliyetleri kapsar.

Bu faaliyetlerin yanı sıra, yasalara aykırı olan (aile içinde uyuşturucu üretimi gibi) self servis faaliyetler de olabilir.

Yeraltı ekonomisi faaliyetleri özel ev ve özel işletmeler faaliyetleri şeklinde ikiye ayrılabilir. Özel ev ekonomilerinin yasal ama vergilendirilmeyen faaliyetleri yeraltı ekonomisi faaliyetlerine girer.

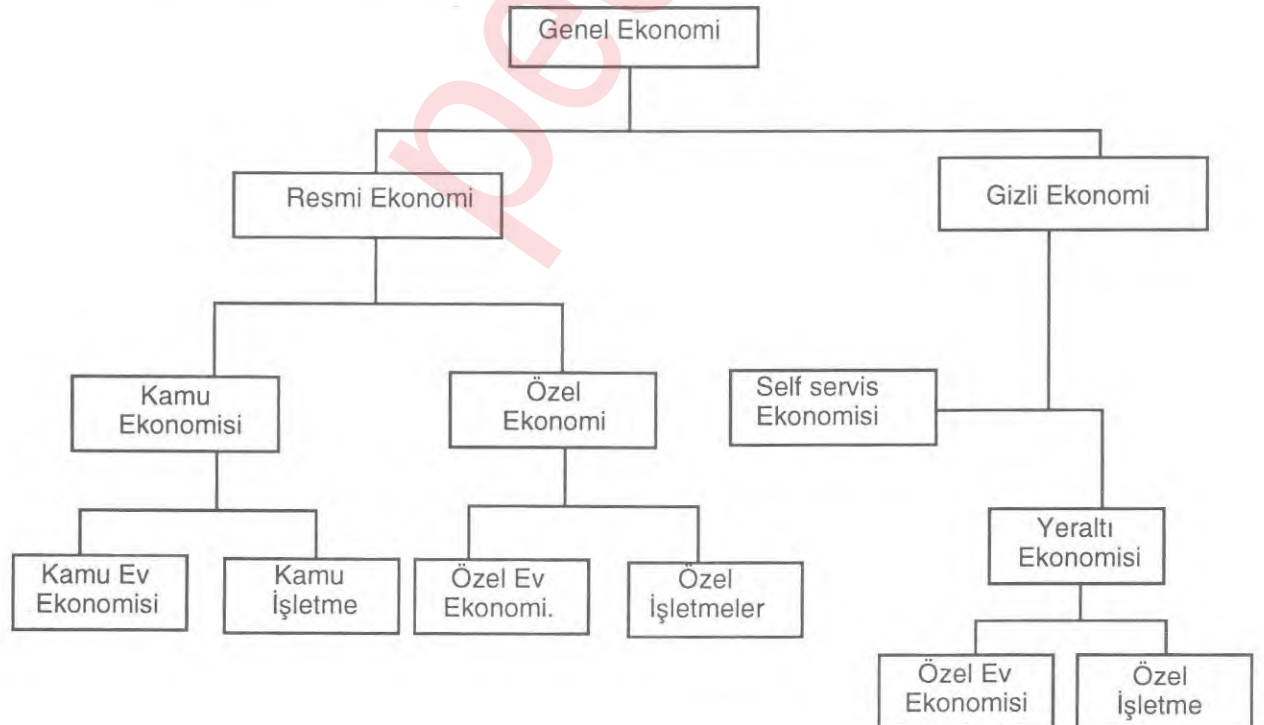
* Özel ders vermek,

* Evde büro işleri yapmak (bilgisayarla yazı işleri gibi),

* Bir gelir karşılığında örneğin temizlik işlerinde çalışmak,

* Vergisiz kira ve gayri menkul geliri elde et-

Şekil 1: Genel, Resmi ve Gizli Ekonomi

mek gibi faaliyetler yeraltı ekonomisine birkaç örnek oluşturabilir.

Yeraltı ekonomisinde özel ev ekonomilerinin yasalara aykırı faaliyetleri ise:

- * Kaçak çalışmak,
- * Hırsızlık, falcılık yapmak,
- * Faiz karşılığı borç para vermek,
- * Kumar ve Bahis oyunları oynamak veya oynatmak,
- * Fuhuş ve/veya pazarlamasını yapmak şeklinde özetlenebilir.

Özel işletmelerin yeraltı faaliyetlerinin bazıları ise

- * Faturasız mal ve hizmet alım-satımı,
- * Muhasebeleştirilmemiş mal ve hizmet takası,
- * Özel harcamaları firma harcamaları gibi göstermek,
- * Uyuşturucu, silah vs. gibi yasaklanmış mal ve hizmetlerin satımından gelir elde etmek,
- * Kaçak işçi çalıştırmak,
- * Rüşvet vermek,
- * Firma harcamalarını yüksek gösterip fatura almak,
- * Haksız yere sübvansiyon, indirim ve muafiyetlerden faydalanmak,
- * Yanlış ve saptırıcı beyan ve davranışlarla müşteriye aldatmak şeklinde sıralanabilir.

Türkiye için gizli ekonomik faaliyetlerin en yoğun olduğu çalışma alanları şöyle sıralanabilir: inşaat, altın ve döviz sektörü; beslenme, barınma ve eğlence sektörü (restoran, gazino, gece klübü ve benzerlerinde yüzde ile çalışanlar, ses ve saz sanatçıları, mankenler, otel işçileri, resepsiyoncular, özel koruma görevlileri, turist rehberleri vb.), özel ulaştırma sektörü (şoför muavinleri, yazıhane çalışanları, okul ve servis taşıyıcıları) ve küçük işletmeler ve esnaf yanında çalışanlar (terzi, berber, kunduracı, manav, bakkal çırak ve kalfaları, sebze-meyve, hububat, oto ve emlak komisyoncusu çalışanları, oto yıkayıcıları, otopark bekçileri, döviz ayakçıları, hurdacı çalışanları ve evlerde imalat işi yapanlar) (4 Eylül 1992, Milliyet Gazetesi)

Yeraltı ekonomisini self servis ekonomisinden ayıran temel özellik, bu faaliyetlerin hepsinin GSMH hesaplamalarına dahil edilmesi ve vergilendirilmesi gerekmekte, ancak boyutları bilinmediğinden gizli kalmaktadır (CASSEL, 1982, S.346).

Yukarıdaki yaklaşımlar ve içeriklerin tesbiti ile gizli ekonominin sınırları önemli ölçüde belirlenmiş oluyorsa da "tam" bir tanım yapmak mümkün değildir. Konunun önde gelen isimlerinden FREY'e göre "bir tanım yapmak gerekli (de) değildir". Önemli olan sebepleri, boyutları ya da etkileri araştırılacak faaliyetlerin "tam olarak" belirlenme-

sidir. Tanım önemli değildir (FREY, B., 1981, s.15). Yine KLINKMÜLLER ve LEPTIN'e göre gizli ekonominin "doğru ve eksiksiz" tanımlanması imkânsızdır, ayrıca böyle bir çaba da "anlamsızdır" (KLINKMÜLLER-LEPTIN, 1983, s.12).

1.2. Gizli Ekonominin Sebepleri

Gizli ekonominin etkileri ve sonuçları düşünüp, mücadele yollarını araştırabilmek için; gizli ekonominin sebepleri iyi analiz edilmelidir. Konu ile ilgili araştırmacıların (önem sıralamaları gözardı edilirse) hem fikir oldukları tek konuda gizli ekonominin sebepleridir.

1.2.1. Fayda-Maliyet Yaklaşımı

Genel kabul görmüş ekonomik davranış modeli gereği, gizli ekonomik faaliyetler için en önemli sebep, Fayda-Maliyet analizi çerçevesinde incelenmelidir. Bireyi gizli ekonomik faaliyetlere teşvik eden unsur, gizli ekonomiden elde edeceği faydadır. Genel varsayıma göre, eğer

* resmi ekonomide faaliyet göstermenin maliyeti (Mr) yüksek,

* gizli ekonomide faaliyet göstermenin maliyeti (Mg) düşük; yani ($Mr > Mg$) ise; gizli ekonomik faaliyetler o oranda artacak ve gelişecektir. Farklı şekilde formüle edilecek olduğunda, gizli ekonomide sağlanan Fayda (Fg) resmi olduğunda, gizli ekonomide (Fr) fazla olduğu sürece ($Fg > Fr$); gizli ekonominin boyutları artacaktır (WECK vd., 1984, s.21).

Fayda-Maliyet analizi çerçevesinde SCHENK ve WAAS von CZEGE (1983) "işlem maliyetleri yaklaşımını" geliştirmişlerdir. Yaklaşımda işlem maliyetleri (transaktionskosten) ile, her türlü ekonomik aktivitelerden (üretim, alım, satım, pazarlama vs.) oluşan maliyetler ifade edilmektedir. Yaklaşım iki tesbitten yola çıkar:

Birinci tesbit ekonomik aktiviteler ile ilgilidir. Bütün ekonomik aktiviteler az ya da çok organize ve kurumlaşmış bir ortamda gerçekleşir. Organize olmamış ve kurumsallaşmamış bir ortamda ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek mümkün değildir. Organizasyon ve kurumlar her türlü faaliyete ek maliyet getirir.

İkinci tesbit bireyler, gruplar ve işletmelerle ilgilidir. Tüm ekonomik birimler faydalarını ve gelirlerini maksimize etmeye, maliyetleri de minimize etmeye çalışırlar.

Resmi ekonomi organizasyon ve kurumların yaygın, düzenlemelerin ve kısıtlamaların yoğun olduğu; gizli ekonomi ise organizasyon, kurum, düzenlemeler ve kısıtlamaların en minimum seviyede olduğu sektörlerdir. Bu durumda, rasyonel davranan ekonomik birimlerin gizli ekonomiyi seçmesi ve her fırsatta gizli ekonomik faaliyette bulunması

şasırtıcı olmamalıdır.

Gizli ekonomide kısıtlamalar, düzenlemeler ve vergilendirme olmadığından daha ucuz üretim yapılabilecek, üretilen outputlar (mal yada hizmet) daha ucuz olacak ve daha çok talep edilecektir. Üretici için yakalanma ve cezalandırılma rizikosunu vardır. Böyle bir durumda üretici; maliyet-satış fiyatı-kâr oranı ve rizikoyu göz önünde bulundurarak karar verecektir (SCHENK-WASS von CZE-GE, 1983).

Fayda Maliyet Analizinin dışındaki sebepler incelenirken genellikle hipotez yaklaşımlar yaygındır. Uygulamalı araştırmaların çok az olduğu bu konuda gizli ekonominin sebeplerini inceleyen hipotezler genellikle üç ana grupta toplanır (KARMANN, A., 1990, s.187):

- 1) Kamu Sektöründen Kaynaklanan Sebepler,
- 2) Pazar Aksaklıklarından Ve Şartlarından Kaynaklanan Sebepler,
- 3) Değişen Yaşam Değerleri ve Normlardan Kaynaklanan Sebepler.

1.2.2. Kamudan Kaynaklanan Sebepler:

Bu grupta toplanan sebepler, gizli ekonomik faaliyetleri arz yönünden inceleyen sebeplerdir. Gizli ekonomik faaliyetlere girişenler veya mal ve hizmetleri sunanlar "neden" bu tip faaliyetlere girişmişlerdir sorusuna cevap aranmaktadır. Bu grupta toplanan sebepler, bu soruya mali politikalar ya da kamunun ekonomik düzenlemelerinden kaynaklandığını iddia eden cevaplardır.

Sebeplerin başında vergi yükü gelir. Vergi yükünün yüksek olması, bireyleri (kaçak çalışanları) ya da işletmeleri bu yükten kaçınmaya ya da kaçmaya teşvik eder. Özellikle doğrudan vergiler için bu geçerli olabilir; ancak bu sebep subjektif sebeptir. Kamu Harcamaları, vergi gelirleri, bütçe açıkları incelendiğinde ve bu değerler birbirleriyle oranlandığında vergi yükünün her dönem yüksek olmadığı görülmektedir. Bu incelemeye bireyin kamu harcamalarından elde ettiği "fayda" da eklendiğinde bu sebep genellikle çok geçerli kamunun ekonomik düzenlemelerinden kaynaklandığını iddia eden cevaplardır.

Sebeplerin bir diğeri kamu düzenlemeleridir (regulations). Kamu, hemen her sektörde, üretimden pazarlamaya, personel yönetiminden çevre korumaya kadar çok ince ayrıntılar ve düzenlemeler getirmiştir. Getirilen bu düzenlemelere uymak ek masraflar getirir ve her zaman fazladan maliyet oluşturur. Bu düzenlemelerin hiçbirisi gereksiz değildir, hepsi ya üreticilerin ya çalışanların ya da gelecek kuşakların "faydası" düşünülerek alınmıştır. Ancak hepsi de ek maliyet demektir ve gizli ekonomik faaliyetlere zemin hazırlar.

Bir başka sebep ise vergi indirimi - muafiyet

ya da teşvik, prim ve sübvansiyonlardır. Sayılan tüm bu mali kararlar uzun ya da kısa dönemde toplum çıkarınadır. Ancak gerek formüle edilmiş şekli ile gerekse uygulamadaki örneklerle "suistimal" edilmeye açıktır. Kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan birey ya da firma, bu anlayış içerisinde "suistimali" normal sayabilir (Suistimal konusuna üçüncü grup sebeplerde tekrar dönecektir).

Kamudan kaynaklanan bir başka sebep ise kamu düzenlemeleri sonucu "bürokratik dağların" oluşmasıdır. Bu dağları aşmaya çalışanları, "yardımcı" olanlara "minnet ve şükranlarını" ifade etmek için belli bir "ödeme" yapmaya hazırırlar. "Faydalarını" artırmaya çalışan "yardımcılar" ise bu ödemeyi kabul edeceklerdir. Sonuç rüşvetin ve gizli ekonomik faaliyetlerin artmasıdır.

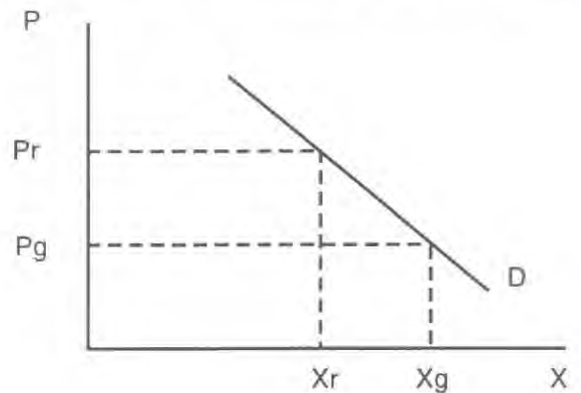
1.2.3. Pazar Aksaklıklarından Kaynaklanan Sebepler

Bu grupta toplanan sebepler gizli ekonomik faaliyetleri talep yönünden inceleyen sebeplerdir. Bu grup sebeplerin odak noktasında, sorunun "en ucuz" şekilde çözülmesi amacı yatar. Birey ya da firma için ihtiyaçların giderilmesinde "maliyet" önemli olduğundan gizli ekonomi çekici olmaktadır.

Gizli sektöre talep, "en ucuza" üretmek veya "en ucuza" edinmek dürtülerinden kaynaklandığından, bu sektörde fiyatlar ve maliyetler çok önemlidir. Pazarın yapısı bu koşullara imkân hazırlıyorsa, gizli sektörün gelişmesi kaçınılmazdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi resmi sektörde işgücü maliyeti yüksek olduğundan, gizli sektörde "kaçak işgücüne" her zaman talep olacaktır. Ucuz olmasının yanı sıra, işgücü fazlalığı da düşünülecek olursa, gizli sektör için gerekli ortam hazır demektir. Gizli ekonomik faaliyetlere olan talep, şekil yardımı ile daha iyi açıklanabilir:

Şekilde P ile fiyat; X ile miktar ifade edilmiştir. D eğrisi, işgücü talep eğrisini gösterir. Pr resmi piyasada; vergi, sigorta, emeklilik vs. ödenekleri içeren işgücü fiyatı, Pg ise ödenek ve ke-

sintilerin olmadığı gizli sektörde ki işgücü fiyatıdır. Basit bir ekonomi kuramı - fiyat arttıkça talep azalır, fiyat düştükçe de talep artar - gereğince; işgücü fiyatı Pr'den Pg'ye düştüğünde, talep edilecek işgücü miktarı da Xr'den Xg'ye yükselecektir.

Tüketici açısından da aynı şeyler geçerlidir. 1970'li yılların başında Federal Almanya, Avusturya ve İsviçre'de, son yıllarda da ülkemizde yaygın olan "KDV Pazarlığı": yine daha ucuz edinme dürtüsünden kaynaklanmaktadır.

1.2.4. Değişen Yaşam Değerleri ve Normlardan Kaynaklanan Sebepler

Bu gruptaki sebepler gizli ekonominin "sosyolojik sebepleri" olarak da nitelendirilebilir.

Bu grup sebeplerin başında "yaşam şartları" gelir. Ağırlaşan ekonomik şartlara uyum sağlayabilme amacı ile işgücü sahipleri "kaçak" olarak çalışabileceklerdir. "Kaçak çalışma", ikinci bir iş olabileceği gibi, aile fertlerinden birinin (genellikle kadınların) emeklilik ve sosyal sigorta gibi talepleri olmadan çalışması ya da evde belli mal ve hizmetler üretmesi de olabilir.

Bir başka sebep, self servis ekonomiler için geçerli olan "yapılan işten duyulan haz"dır. Duyulun bu haz satın almak yerine üretmek şeklinde bir teşvik olmakta ve gizli ekonomi artmaktadır (BADEL, C., 1983, s.300-301).

Çok önemli bir başka sebep ise "ahlaki normların" değişmesinden kaynaklanır. Özellikle yasalara aykırı faaliyetlerin artması, ahlaki anlayışın kötü yönde değiştiğini gösterir. Ahlaki normların değişmesinde arka plandaki en önemli sebep ise "devlet anlayışı ve devlete bağlılıktır". Devleti oluşturan siyasi hükümetler ve kurumlar, hükümetlerin ve kurumların faaliyetleri, "devlete bağlılık" faktörünü etkiler. Vatandaşlarda, siyasi hükümetlerin ve kurumların, toplum menfaatlerini iyi savunduğu fikri hakim ise, gizli ekonomiye eğilim olmayacak ve artmayacaktır. Aksi durum, gelecekte "ahlak değerlerinin" sorgulanmasına yol açacaktır.

"Devlete bağlılık" ve "vergi ahlakı" birbiri ile sık bir ilişki içerisindedir. Devlete bağlılık azaldığı zaman, vergi ahlakı da azalacaktır. "Devletin eli vatandaşın cebinde" anlayışı yaygınlaşmış, bu anlayışa bir de kamu gelirlerinin israf ve suistimali fikri eklenmiş ise devlete bağlılık ve vergi ahlakının yüksek olması beklenilemez. Böyle bir ortamda vergi kaçakçılığı ve devleti dolandırma gibi suçlar, buna bağlı olarak da gizli ekonomik faaliyetlerin boyutları artacaktır.

Ahlaki normlar, değerler ve devlete bağlılık ile hukuki yapı, özellikle de ceza hukuk yapısı birbiri ile bağlantılıdır. Konu ile ilgili ilk sorun, özellikle yasalara aykırı olan faaliyetlerin ortaya çıkarılıp bağımsız yargı organlarına teslim edilmesi ile ilgili-

dir. Bir başka sorun ise, ortaya çıkarılıp, yargı organlarına teslim edilen vak'alarda ceza miktarı ile ilgilidir (Yasalara aykırı faaliyetlerin ne kadarı ortaya çıkarılıp hukuki süreç başlatılıyor? Hukuki süreç başlatılan vak'alarda gizli sektörde faaliyette bulunanların ne kadarı "suçlu" bulunuyor, suçlu bulunanlara verilen cezalar nelerdir?). Bu sorulara olumsuz cevaplar arttıkça, gizli ekonomik faaliyetlerin de artması kaçınılmazdır.

Gizli faaliyetlerin cezalandırılıp cezalandırılmaması ve cezaların boyutları gündeme boyutları gündeme yine fayda-maliyet analizini getirir. Sağlanan fayda ya da maliyet gizli ekonomide özellikle de yeraltı ekonomisinde çok önemlidir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle resmi ve gizli ekonomide çalışmanın fayda ve maliyetlerini şöyle sıralamak mümkündür (Bkz. WECK, H., 1984, s.167-170):

1) **Vergi Yükü ve Sosyal ödenek ve kesintiler:** Vergi hem işgücü sahibi hem de işveren için bir yük oluştururken, sosyal ödenekler işverenin maliyetidir. Sosyal ödenekler (sosyal sistemin sunduğu hizmetler gözönüne alındığında) işgücü sahibi için faydadır.

2) **Kamu Düzenlemeleri ve Devlet Müdahaleleri:** Kamu düzenlemeleri ve devlet müdahaleleri tüketici ve işgücü sahipleri düşünülerek öngörülmüştür. Bu sebeple işveren için maliyet, işgücü için faydadır. Ancak işveren bu maliyeti ürün fiyatına yansıtabileceğinden (ya da yansıttığından) sonuç olarak tüm toplum için maliyettir inancı da yaygın bir kanıdır.

3) **Gelir Kısıtlamaları:** Ekonomik süreçteki tüm vergiler, ödenekler, kesintiler, düzenleme ve müdahaleler kısa dönemde hem işveren hem işgücü için maliyettir. Ancak uzun dönem ve makro düzeyde sosyal refah devleti şartları gözönüne alındığında tüm bu kesintiler faydadır.

4) **Gizli Faaliyetlerin Kontrolü ve Cezalandırılması:** Kontrol ve hukuki süreç hem işgücü hem de işveren için bir maliyet oluşturmaktadır. Kontroller ve cezalar arttıkça, gizli ekonomik faaliyetler ve bu tip faaliyetlere eğilim azalacaktır.

Yukarıda sayılan ekonomik nedenler özetlenecek olursa, işgücü sahipleri için gizli ekonomik faaliyetlerde bulunmanın en önemli sebebi "gelirini artırmak" dürtüsüdür. İşgücü sahibi, gizli ekonomik sektörde vergi vd. kesintilerden muaf olduğu için daha fazla gelir elde eder. Ayrıca gizli sektörde "maaş ve ücretler" yüksek olabilir.

Gizli ekonomik faaliyetleri işverenler için cazip kılan ilk sebep ise şüphesiz bu sektörde kâr oranlarının yüksek olmasıdır. Bunun dışında vergi, düzenleme ve diğer kısıtlamalara tabi olmayacağından, ek maliyetlerden muaf olacaktır ki bu da işverenin gelirini artırır. İşveren için önemli bir diğer sebep ise işgücü ile ilgilidir. İşveren gizli eko-

nomiyi seçerek, devletin işgücü ile getirdiği tüm düzenlemeleri ve kararları aşmış olmaktadır. Hukuki çalışma süresi, işçi koruma kanunu, fazla mesai ya da işe son verme vs. kısıtlamalar gizli ekonomide yoktur, bu da işverinin arzu ettiği ortamdır. Özellikle işçi sendikalarının çok kuvvetli olduğu ülkelerde, sendikaların bitmek bilmeyen taleplerine muhatap olmamak için "kaçak işçi" çalıştırılır. Böylelikle hem maliyetler azalmış hem de kâr oranları artmıştır (GRETSCHMANN, K./ METTEL-SIEFEN, B., 1984, s.31-32).

II. GİZLİ EKONOMİNİN ÖLÇÜMÜ

Gizli ekonomik faaliyetlerin ülke ekonomisindeki boyutları araştırmacılar ve politikacılar için her zaman enteresan bir konu olmuştur. Gizli ekonomi yeni bir konu sayılmaz. Konu ile ilgili çalışmalara öncülük yapan araştırmalara 1900'ü yılların başından beri rastlamak mümkündür. Özellikle maliyeciler vergi kaçakçılığı ile ilgili her dönemde ciddi çalışmalar yapmıştır. Bu tip çalışmalar 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve "Refah Devleti" anlayışının sonucu olarak sürekli artan kamu harcamaları, buna karşılık yeterince gelir elde edilememesi bütçe açıklarına yol açmış ve vergi kaçakçılığı 1970'li yıllarda maliyecilerin en sık tartıştıkları konu olmuştur. Gene refah devleti anlayışının uzantısı olarak sağlık ya da emeklilik sigortaları gibi sosyal kurumların "iflasın" eşğine gelmesi; kaçak çalışma ya da sigorta ve benzeri primleri az göstererek çalıştırma gibi konularda gizli ekonominin sebep ve boyutları konusundaki çalışmalara ivme kazandırmıştır.

Anılan bu sebeplerin yanı sıra, gizli ekonominin boyutlarını belirleme için üç önemli sebep sayılabilir:

1- Ekonomik kararlar eldeki resmi istatistiklerden hareket edilerek alınır ve uygulamaya konulur. Bir ülkede gizli ekonomik faaliyetler yaygın ise, bu faaliyetler resmi istatistiklere yansımadiğinden ekonomik durum yanlış değerlendirilecektir. Eldeki resmi göstergelerden hareket eden karar alıcılar (policy maker), politikaların yoğunluğu ve yönü konusunda yanlış karar verebileceklerdir. Böyle bir durum özellikle işsizlik konusunda karar organlarının hatalı karar vermesine sebep olabilir. Resmi istatistiklerce çok yüksek görünen işsizlik oranının, doğal seviyeye getirilebilmesi için genişleyici (expansiv) politikalar uygulanabilir ki bunun sonucu "fiyatlar genel seviyesinin" artmasına neden olabilir. Gizli ekonomik faaliyetlerin yaygın olması, kişi başına düşen milli gelir oranının yanlış tahmin edilmesine sebep olur. Buna bağlı olarak da gelir dağılımı konusundaki çalışmalarda hatalı tesbitler yapılacaktır.

Konu ile ilgili ABD'de yapılan bir çalışmaya göre kişi başına düşen Milli Gelirin, resmi rakamlara göre :10-14 daha yüksek; işsizlik oranını ise

:0.5 oranında daha düşük olduğu tahmin edilmektedir. Başka bir örnek ise Federal Almanya için verilebilir. Internationale Arbeitsamt'ın bir araştırmasına göre; 1977 yılında Federal Almanya'da 1 milyon olarak belirtilen resmi işsizlerden 700.000 işsiz, gizli ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra yaklaşık 300.000 kaçak yabancı işçi de aynı yılda bu ülkede çalışmışlardır (POMMEREHNE, W./FREY, B., 1982, s.157). Özellikle Federal Almanya için verilen bu çarpıcı örnek, resmi rakamların ne kadar yanıltıcı olduğunu ve gizli ekonominin boyutları bilinmeden ne denli hatalı kararlar verilebileceğini göstermektedir.

2- Gizli ekonomik faaliyetler vergilendirilmediği için devlet ciddi vergi kayıplarına uğrayacak, buna karşılık vergilendirilmeyen kesim de "haksız" kazanç elde edecektir. Artan harcamalara yeni kaynak arayacak olan yöneticiler değişik fonlar oluşturacaklar, bu da ek yükler getirecektir. Sakıncalı olan nokta "haksız kazanç" elde edenin bu ek yüklerden yine etkilenmeyecek olmasıdır.

İsveç'te yapılan bir çalışmada, gizli faaliyetlerden dolayı %8-15 dolayında vergi kaybı tahmin edilmiştir. Belçika, Fransa, İtalya gibi "vergi ahlakının" pek gelişmediği ülkelere bu oranın %20'nin üstüne çıktığı tahmin edilmektedir. Yine Fransa ve İtalya için yapılan araştırmalarda özellikle küçük işletmeler ve esnaf-sanatkarların elde ettikleri gelirin ancak üçte birini beyan ettikleri tahmin edilmiştir (FREY, B./POMMEREHNE, W., 1983, S.266).

3- Gizli ekonominin ölçümü ile ilgili üçüncü neden ilk iki nedenden daha farklıdır. Gizli ekonomi, ülke ekonomisi için bir değerlendirme aracı olabilir. Eğer bir ülkede gizli ekonomi yüksek oranda ise, bu ülkede vergi yüklerinin, kamu düzenlemelerinin (regulation) ya da kanuni zorunluluk ve sınırlamaların yüksek ve fazla olduğu iddia edilebilir. Vergi yükünün yüksek olması, vergi kanun ve mevzuatlarının karmaşık olması, vergi kaçakçılığının bir sebebi olarak gösterilmektedir. Bu durum sigorta ya da emeklilik gibi kesinti ve ödenek mecburiyetleri için de geçerlidir. Aynı şekilde kamu düzenlemeleri (standart vs. gibi) ek maliyetler getirebilir. Üretimdeki ek maliyetler de üreticinin resmi ekonomiden sapmasına neden olacaktır.

Ancak bu yaklaşım tartışmalı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımı eleştirenler; vergilerin emeklilik ya da sigorta ödeneklerinin veya kamu düzenlemelerinin keyfi olmayıp, toplum menfaati için "zorunlu" olduğunu iddia etmektedirler. Gizli ekonominin yüksek olması sadece o ülkedeki vatandaşların ahlaki (moral) yapısını gösterir (WECK, H. v.d. 1983).

II.1. Gizli Ekonominin Ölçümünde Kullanılan Metotlar

Gizli ekonominin ölçülmesindeki en önemli zorluk, kesin olarak bilinen ancak sürekli olarak

gizlenen bir olguyu tesbit etmeye çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Gizli ekonomik faaliyetlerde bulunanların (faaliyetler meşru bile olsa vergilendirilmediği için) cezalandırılma ihtimalleri olması, bu tip faaliyetlerin gizli olmasının temel nedenidir. Ancak bu tip faaliyetler geride bir "iz" bırakmaktadır. Gizli ekonominin boyutları ölçülmek istendiğinde yapılan, bu izleri takip edip bir tahminde bulunmaktır. Takip edilen izlere ya da kullanılan yöntemlere göre çeşitli metodlar geliştirilmiştir.

Gizli ekonominin ölçümü için günümüze kadar geliştirilen çeşitli metodlar iki ana grupta toplanabilir:

a- Doğrudan ölçüm Metodları: Mikro bazda yapılan bu tip ölçümlerde, rasgele seçimler sonucu yapılan tesbitlerden genellemelere gidilir. Belli bir zaman kesitinde gizli ekonomik faaliyetlerin hacminin belirlendiği bu yöntemde anketler önemli bir rol oynar.

b- Dolaylı ölçüm Metodları: Makro bazda yapılan bu tip ölçümlerde iktisadi göstergelerin farklı hesaplama yöntemlerinden hareket edilir. Farklı hesaplama yöntemlerinden çıkan sonuçlar karşılaştırılarak tahminlerde bulunulur.

Gizli ekonominin ölçümünde en önemli sorun gizli ekonominin tarifinden kaynaklanmaktadır. Çok farklı sektörlerde ve çok farklı şekillerde gerçekleştirilen gizli faaliyetler belli bir sınırlamaya tabi tutulmak zorundadır. Aşağıda anlatılacak ve Türkiye için de uygulama yapılacak özellikle makro bazdaki metodlarda, gizli ekonomi iki önemli sınırlamaya tabi tutulmaktadır:

1- Gizli ekonomi resmi istatistiklerin içermediği meşru ya da gayri meşru tüm faaliyetleri kapsar.

2- Faaliyetler Milli Muhasebe Sistemi çerçevesinde mal, hizmet, harcama, yatırım ya da faktör ödemeleri gibi bir "değer" oluşturmaktadır.

Bu kısıtlamalardan özellikle de ikinci kısıtlamadan sonra, örneğin sosyal amaçla yapılan kermes faaliyetleri sonucu elde edilen gelir ölçüm dışında kalacaktır. Yine yurt dışındaki bankalara hangi amaçla olursa olsun yatırılan paralar ve transferler ölçüme dahil değildir. Ya da I.Bölümde de belirtildiği gibi, "değer" oluşturmadığı için "rüşvet" tanım dışında bırakılmıştır. Ancak bu kısıtlamanın getirilmesi sonuçların uluslararası bir gösterge olan GSMH ile karşılaştırabilmek için yapılmıştır.

II.1.1. Doğrudan Ölçüm Metodları

Doğrudan metodların en önemlisi "anket" yardımı ile gizli ekonominin tahmin edilmesidir. Yapılan anketlerde, anket yapılan kişiye belli bir zaman kesitinde "gizli ekonomik faaliyetler"de bulunup bulunmadığı (yapıp yapmadıkları) sorulur.

Anket yönteminde önemli olan "doğru" soruları yöneltebilmek ve anket yapıldıktan anonim kalacağını garanti etmektir.

Bu çerçevede Federal Almanya'da 1974 yılında "Institut für Demoskopie Aلسenbach" tarafından yapılan anket (Freizeitarbeit 1974 - Eine Stichtagsuntersuchung), anketin yapıldığı bir gün öncesinde "kaçak çalışıp çalışmadığı" sorulmuş; alınan cevaplardan tüm yıl için bir genelleme yapılmıştır. Anketi cevaplayanlardan %7.5 bir gün önce takriben 3 saat kadar, %31'i ise çok sık ve düzenli olarak kaçak çalıştıklarını belirtmişlerdir. 1974 yılına %7.5'lik oranı 3.3 Milyon insana tekabül etmektedir. Günde 3 saateten 3.3 milyon insanın çalışması yılda 3 milyar saat, bu da 10DM'dan (1974'de saat ücreti 9.88 DM'dır) 30 Milyar DM yapmaktadır. GSMH'nin 1974 yılında 1.000 Milyar DM olduğu düşünülürse, gizli ekonominin boyutu GSMH'nin %3'ünü bulmaktadır (GRASS, R.D., 1984).

Aynı metodla ISACHSEN, KLOVLAND, STROM 1982 yılında Norveç için yaptıkları araştırmada 1198 kişiye "kaçak çalışma" konusunda sorular yöneltilmişlerdir. Geri gelen 877 cevapta %29'u son hafta içerisinde yanlarında kaçak işçi çalıştırdıklarını, %20'si kaçak çalıştıklarını, %9'u ise hem kaçak işçi çalıştırdıklarını hem de kendilerinin kaçak olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Yazarlar bu araştırmanın sonucunda Norveç'te nüfusun %40'nın gizli sektör faaliyetlerinde bulunduğunu iddia etmişlerdir (KIRCHGAESNER, W., 1984).

İtalya'da istatistik Enstitüsünün (ISTAT) yaptırmış olduğu anketlerde kaçak çalışmanın boyutları araştırılmıştır. Araştırma iki aşamalı yapılmıştır. Birinci aşamada son 12 ayda işsiz olanlar belirlenmiş, ikinci aşamada da bu işsizlerin son 1 yılda aile bütçesine katkıda bulunup bulunmadıkları sorulmuştur.

Bu anket sonucu İtalya'da 1974 yılında "işsizlerin" %41.5'in kaçak çalıştıkları belirlenmiştir. Bu oran toplam işgücünün %12'si ya da 2.2 milyon işgücü sahibi demektir (WECK, H., 1984, s.63).

1979 yılında ABD'de Internal Revenue Service (IRS) rasgele belirlediği 50.000 kişi üzerinde bir araştırma yapmıştır. Yapılan bu araştırmada rasgele seçilen 50.000 kişiye hapis cezaları tehdidi ile gerçek kazançları sorulmuş ve vergi kaçığının 1976 yılında GSMH'nin %4.4-5.9 arası olduğu tesbit edilmiştir. Aynı şekilde İsveç'te Reichstue-ramt'ın yaptırdığı çalışmada vergi kaçığının, o yılki vöergi gelirlerinin %8-15 arası olduğu tahmin edilmiştir (WECK, H. vd. 1984, s.10).

Gizli ekonominin ölçümünde doğrudan ölçüm metodunun en önemli avantajı belli bir zamanda gizli ekonomi konusunda detaylı bilgi edinebilmenin mümkün olmasıdır. İyi hazırlanmış anket sonucunda gizli ekonominin yapısal özellikleri

de ortaya konabilir. Ancak her ankette olduğu gibi özellikle böyle nazik bir konuda ne kadar samimi cevaplar alınabileceği şüphelidir. Bilhassa gayri meşru sektörlerde (Hırsızlık, kaçakçılık, Fahişelik vs. gibi) yapılan faaliyetler ve elde edilen gelir konusunda bilgi verileceğini ummak saflık olur. Ancak ABD'de olduğu gibi kamu kuruluşlarınca hapis cezaları tehdidi ile yapılacak anketler bazı ip uçları verebilir. Bu yöntemin bir başka dezavantajı ise tahminlerin ancak belli bir zaman kesiti için geçerli olabileceğidir. Bu tahminlerden hareket edilerek bir trend bulmak hatalı olacaktır. Ayrıca tahminler, gizli ekonominin ancak en alt sınırını verebilir.

II.1.2.Dolaylı Ölçüm Metodları

Dolaylı ölçüm metodlarında genellikle dört makro göstergeden hareket edilerek gizli ekonominin boyutları tahmin edilmeye çalışılır:

- 1) GSMH'nın değişik yöntemlerle hesaplanıp karşılaştırılması (GSMH Yaklaşımı)
- 2) Toplam İşgücünün zaman içerisindeki gelişimi (İstihdam Yaklaşımı)
- (3) Emisyon hacminin mevduat oranları ile karşılaştırılması (Emisyon Yaklaşımı)
- 4) İşlem Hacmi Miktarının GSMH'ya oranının zaman zaman içerisindeki gelişimi (İşlem Hacmi Yaklaşımı)

GSMH Yaklaşımı: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) genellikle üç yöntem ile hesaplanır. Bu yöntemlerden ilki üretim yolu; ikincisi harcamalar yolu; üçüncüsü ise gelirler yoludur. Hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsın GSMH rakamlarının birbirlerine eşit olması gerekmektedir. Ancak ekonomide gizli ekonomik faaliyetler varsa bu rakamlar birbirlerine eşit olmayacak, gelirler yolu ile tahmin en düşük, harcamalar yolu ile bulunan rakam ise en yüksek GSMH değerini verecektir. Harcamalar yolu ile bulunan rakam ile gelirler yolu ile bulunan GSMH rakamları üretim yolu ile bulunan GSMH rakamları ile karşılaştırılır.

Bu yöntemin sakıncası GSMH hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsın kullanılan ara değerler kesin rakamlar değildir. Ayrıca resmi istatistiklerde harcama ve üretim yolu ile hesaplanan GSMH rakamlarının her zaman birbirine eşit olması, rakamlarla oynandığı imajını uyandırmaktadır. Aynı şekilde gayri meşru elde edilen bir gelir harcanmıyor ise (ülke dışına transfer ediliyor ya da döviz, altın, vs. gibi elde tutuluyor ise), tahminler düşük seviyede kalacaktır. Bu sebeplerden dolayı bu yöntem ile yapılan tahmin gizli ekonominin ancak en alt sınırını tespit edebilir.

İstihdam Yaklaşımı: Bu yöntemde incelenen gösterge toplam istihdamın zaman içerisinde gösterdiği gelişmedir. Eğer çalışanlar resmi sektörden ayrılıp gizli sektörde faaliyet gösteriyor ve-

ya toplam işgücü oranı arttığı halde toplam istihdam oranında artış olmuyorsa -ceteris paribus- resmi istatistiklerde toplam istihdam rakamlarında azalma olacaktır. Bu yöntemde genellikle belirli bir yıl ya da bir dönem baz olarak kabul edilip -gizli ekonomi yok ya da minimum seviyede varsayılır- geçen zaman içerisinde, gizli sektörde çalışanlar ne kadar artmıştır, tahmin edilir.

Türkiye gibi nüfusun ve buna bağlı olarak toplam işgücünün sürekli artış gösterdiği ülkelerde istihdam rakamlarında sürekli artış olması doğaldır. Bu durumda sivil işgücü ve sivil istihdam rakamları ülke nüfusu ile karşılaştırılarak bir oran bulunur. Bulunan bu oranın zaman içerisindeki gelişimi, gizli sektörde çalışanların oranlarının artıp azaldığı konusunda bilgi verebilir.

Bu yöntemle yaklaşık tüm OECD ülkeleri için gizli sektör ölçümü yapılmış, en çarpıcı sonuç ise İtalya için alınmıştır. 1959-1977 arası yıllar için yapılan araştırmada toplam istihdam oranı 1959'da %44 iken 1977 yılında bu oran %34'e düşmüştür. Diğer OECD ülkelerinde bu oran 1975 yılı için Fransa ve Batı Almanya'da %42; ABD'de %44; İngiltere'de %46; İtalya'da ise %35.5 olarak bulunmuştur. Bulunan bu sonuçlar iki açıdan çok önemlidir. İtalya'da 18 yıl içerisinde toplam istihdam oranı %10 gerilemiştir; diğer yandan OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, bu oran çok düşüktür (WECK, H. vd. 1984, s.14).

Bu yöntemin avantajı hesaplama yöntemlerinin karmaşık olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak çok önemli iki dezavantajı vardır: Genellikle karşılaştırmaların yapıldığı son otuz yılda bazı sosyal gelişmeler olmuştur. Özellikle bayanların toplam istihdam rakamlarına daha yoğun katılması, yıllar itibarı ile bu oranları yükseltici özellik gösterebilir. Bir diğer dezavantaj ise istihdam ediliyor görülenlerin ikinci bir işte çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır. İstihdam yaklaşımında ikinci işte çalışanlar hesaplanamaz. Sonuç olarak bu yöntemle yapılan hesaplamalarda gizli sektör için ancak sınır oranları tesbit edilebilir.

Emisyon Yaklaşımı: Gizli ekonomik faaliyetlerde ödemeler genellikle peşin para ile gerçekleştirilir. Ödemelerde çek, senet vs. ödeme araçlarının kullanılmadığı kabul edildiğinden emisyon hacmi-mevduat oranları gizli ekonominin boyutları için bir ipucu olabilir. Gizli ekonomi yok ise emisyon hacminin mevduata oranı zaman içerisinde sabit kalacaktır. Eğer bu oran artan özellik gösteriyor ise, paraya olan talep artmış demektir ki bu da gizli ekonominin arttığını gösterebilir.

Bu metodu ilk kez 1958 yılında Cagan kullanmış, 1977 yılında da Gutmann geliştirmiştir. Bu yaklaşım, aşağıda daha detaylı olarak incelenecektir. Aşağıdaki tabloda değişik ülkelerde bu yöntemle bulunan sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 1: Gizli Ekonominin Boyutları

Ülke	Yıl	Gizli Ekonominin GSMH'ya Oranı
ABD	1976	%8-12
Kanada	1976	%5-8
Fransa	1979	%6-7
Federal Alm.	1980	%8-12
İsveç	1978	%7-17
Norveç	1978	%6-16
İspanya	1978	%23

Kaynak: Pommerehne/Frey 1982:159

İşlem Hacmi Yaklaşımı: Öncülüğünü FEI-GE'nin yaptığı bu yaklaşımda Fisher eşitliğinden hareket edilir. İlerdeki bölümlerde daha detaylı incelenecek olan bu yaklaşıma göre MV-PT olarak bilinen eşitliğin değişkenlerinden işlem hacmini ifade eden (T) ile GSMH arasındaki ilişki uzun dönemde sabittir. Bu metodun avantajı gizli ekonomide peşin paranın yanı sıra çek, senet, kredi kartı vs. gibi ödeme araçlarının da kullanılabileceğini varsaymasıdır. Bu yöntemin en önemli dezavantajı işlem hacmi miktarının hesaplanmasındaki güçlüklerdir.

II.1.3. Metodların Karşılaştırılması

Dolaylı ölçüm metodlarının doğrudan ölçüm metodlarına göre sağladığı avantaj, gizli ekonominin zaman içerisindeki gelişimini ortaya çıkarabilmesidir. Böylelikle bir trend bulunup gelecek dönemler için tahminler yapılır, önlemler alınabilir.

Bu önemli avantajın yanı sıra dolaylı ölçüm metodlarının sakıncaları da vardır. Özellikle birinci, üçüncü ve dördüncü yaklaşımla tahmin edilen gizli ekonomi oranları birbirinden farklılık göstermektedir.

Gizli ekonominin ölçümü için kullanılan değişik metodların herbirinin sonucu diğerlerine göre büyük farklılıklar gösterir. Hatta aynı ülke ve aynı yıllar için değişik yaklaşımlarla yapılan tahminler bile farklılık gösterebilir. Bunun en çarpıcı örneği Langfeldt'in yukarıda kısaca anlatılan üçüncü ve dördüncü yaklaşımlarla Federal Almanya için yaptığı araştırmadır. Langfeldt'in bulgularına göre, 1980 yılında gizli ekonominin resmi ekonomiye oranı %17.5 ile %39.5 arasında değişmektedir. (LANGFELDT, E., 1982).

Tablo 2'de çeşitli ülkeler için farklı yaklaşımlarla yapılan gizli ekonomi tahminleri verilmiştir. Tahmin sonuçlarının bu kadar farklılık göstermesi şaşırtıcı olmamalıdır. Gizli ekonominin genel kabul görmüş bir teorisi yoktur ve tahmin yöntemlerinin hepsinde "izler" takip edilip bir sonuç çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kullanılan farklı metodlar yardımı ile tesbit edilen gizli ekonomik faaliyetler, farklı içerik ve varsayımlar kapsamaktadır.

II.2. Türkiye'de Gizli Ekonominin Boyutları-Metodların Türkiye'ye Uygulanması

Gizli ekonominin ölçümünde kullanılan gerek doğrudan gerekse dolaylı ölçüm metodları sınıyılmış tüm ülkeler için uygulanmıştır. Bu metodlar kullanılarak ya da farklı bir yöntemle Türkiye'de gizli ekonomik faaliyetlerin boyutlarını tahmin eden bir çalışma ise -maalesef- bulunamamıştır. Bu önemli "boşluğu" en önemli nedenlerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

1) Bu metodların uygulandığı ülkeler, araştırma yapıldığı dönemlerde genellikle istikrarlı bir ekonomi izlemişler; Türkiye gibi inişli çıkışlı ekonomik gelişmelere sahne olmamışlardır. Bu sebeple bu yöntemlerin Türkiye için uygulanabilir olduğu tartışılabilir. Ancak gizli ekonominin genel kabul görmüş bir teorisinin olmaması ve Türkiye'de resmi ekonominin yanı sıra, gizli ekonominin aşırı derecede artmış olduğunun artık resmi makamlarca da ifade ediliyor olması sebebiyle bu konuda bir uygulama kaçınılmazdır.

2) Türkiye'de istatistiki veri toplama ve veri değerlendirmesi uluslararası düzeyde değildir. Gereken bir çok istatistik -maalesef- bulunamamakta, bulunan istatistikler ise yetersiz kalabilmektedir. Ayrıca bir çok istatistiki rakamlar zaman içerisinde, yeni tanımlamalar veya alınan değişik baz yıllar gibi nedenlerden dolayı süreklilik göstermemektedir. Bu konuda özellikle 1985 sonrası bir iyileşme gözlenmekte ise de 1970'li ya da daha önceki yıllar için istatistiki güçlükler vardır.

3) Konu ile ilgili yapılacak çalışmalar önemli mali kaynak ve yatırım gücünü gerektirebilmektedir. Yukarıda kısaca anlatıldığı gibi, özellikle doğrudan ölçüm metodlarında yapılacak anket çalışmaları gerek mali gerekse yatırım gücü nedenleriyle ancak resmi kurumlarca araştırılabilir.

Bu çalışmanın amacı, sayılan tüm bu olumsuz nedenlere rağmen son yıllarda sürekli artan bu konudaki boşluğu doldurmaya yöneliktir. Yine bu çalışmada, yeterince mali kaynak bulunamadığından ve "yapıtım gücü" eksikliğinden, doğrudan ölçüm metodu (anket yöntemi) kullanılmamış, sadece dolaylı ölçüm metodlarıyla yetinilmiştir.

II.2.1. GSMH Yaklaşımı

Dolaylı yöntemlerde ekonomik göstergelerden (indicator) hareketle yapılan tahminlerin başında GSMH yaklaşımı gelir. Bu yöntemde gizli ekonominin boyutlarını hesaplama mantığı ve yöntemi basittir. Bir ülkede belli bir dönemde genellikle 1 yılda bireyler kişisel ve toplumsal ihtiyaçlarını giderecek mallar ve hizmetler üretirler. Bireylerin ekonomik faaliyetler sonucunda ürettikleri bütün bu nihai mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamı GSMH'yı verir. Bu hesaplamanın nasıl yapılacağı yöntem sorununa günümüzde üç farklı yolla cevap verilebilmektedir: Üretim, Harcamalar ve Gelir Yolu.

Tablo 2: Çeşitli Ülkeler için farklı yaklaşımlarla yapılan Gizli Ekonomi Tahminleri

Yöntem	Ülke	Yıl	Gizli Ekonominin Boyutu-Tahmin	Kaynak/Yazar
Anket	ABD	1976	%4-6	IRS (1979)
	İtalya	1975	%25-33	Martino (1981)
İstihdam	İtalya	1977	%14-20	Contini (1981)
		1980	%10-20	Gaetani-D'arogana (1981)
	Federal	1970	%22	
	Almanya	1976	%39.5	
		1978	%37.5	Langfeldt (1982)
		1980	%35	
	İsveç	1978	%2	Isachsen vd. (1981)
		1978	%8-15	Hansson (1980)
GSMH	ABD	1948	%9.4	
		1968	%5.5	Park (1979)
		1976	%2-6	
	Federal	1961	%16.7	
		1971	%6.5	
		1974	%4.8	Petersen (1982)
		1968	%8.9	Albers (1974)
	İngilt.	1978	%2.5-3	Macafee (1980)
		1978	%5	O'Higgins (1980)
	İsveç	1978	%4.7	Hansson (1980)
	Belçika	1970	%18.9	Frank (1972)
Emisyon	ABD	1974	%6.3	
		1976	%11	
		1979	%13.5	Gutmann (1977, 1979)
	İtalya	1974	%25.3	
		1976	%30	Saba (1980)
	İngilt.	1978	%7	Dilnot-Morris (1981)
	Kanada	1978	%9-14	Mins-Smith (1981)
İşlem Hacmi	ABD	1976	%13-22	
		1978	%26-33	Feige (1979)
	Federal	1976	%17.5	
	Almanya	1978	%24	
		1980	%27.5	Langfeldt (1982)
	Kanada	1976	%22	
		1978	%22	Mins, Smith (1981)
	İngilt.	1979	%8-15	Feige (1981)

Kaynak: Shrage (1984); Shrage (1987) ve Gretschman-Mettelsiefen (1984)'den yararlanarak hazırlanmıştır.

Modern bir ekonomide milyonlarca alım satım ilişkisi vardır. Bireyler emeklerinin karşılığında ücret ya da sahip oldukları yatırım ve/veya birikimlerinden rant geliri elde ederler. Elde edilen bu gelirler ya tüketilir veya sabit varlık alımı için kullanılır. Aynı şekilde firmalar diğer firmalardan üretimde kullanmak üzere mal veya hizmet (aramal-input) alıp, ürettiklerini pazarda satarlar, çalışanlarına çalışmalarına karşılık ödeme yaparlar. Öte yandan devlet kişi ve firmalardan vergi toplar ve bunun karşılığında kamu hizmet ve transferlerini gerçekleştirir. Bu sebeple GSMH ülkedeki gelirlerin toplamı veya nihai harcamalar toplamı olarak da hesaplanabilir. Nihai harcama ya da nihai tüketim başka bir malın üretimi için yapılan harcamaları dışarıda tutar.

GSMH rakamları hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsa, birbirlerine mutlaka eşit olmak zorundadırlar. Rakamların birbirine eşit olmaması bazı üretim, harcama ya da gelir miktarının (meşru ya da gayri meşru) resmi rakamlara yansımamış olduğunu gösterir. Buradan gizli ekonomi için bir yaklaşımda bulunulabilir. Aşağıdaki tabloda GSMH'nin üç yolla hesaplama şekli gösterilmiştir.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi hangi yolla olursa olsun değerler tesbit edilip alt alta toplandığında, toplamlar birbirlerine eşit olacaktır. Türkiye'de GSMH rakamları genellikle üretim yolu ile hesaplanmaktadır. Harcamalar yolu ile hesaplanabilecek GSM harcama rakamları doğrudan hesaplanmıyor ise de belirtilen değerleri bulmak mümkündür. Ancak gelir yolu GSM Gelir rakamları

rını bulmak mümkün değildir. Özellikle müteşebbis geliri; mülkiyet geliri ve kâr değerleri tahmini olarak bile bulunamamaktadır.

GSMH yaklaşımının mantığı, GSMH değerlerini resmi olarak bildirilen değerlerden hareketle hesaplayıp aradaki farkı bulmaktır. Eğer bir ülkede gizli ekonomik faaliyetler varsa, resmi istatistiklerden hareket edildiğinde harcamalar yolu ile tesbit edilen GSM Harcamalar, GSM Hasıladan; GSM hasıla rakamların ise GSM Gelir rakamlarından daha yüksek olacaktır. Yani resmi olarak hesaplanan gelir; resmi olarak hesaplanan harcamalardan yüksek olacaktır.

Türkiye'de gelir ile ilgili istatistikleri temin etmek mümkün olmadığından; gelir yolu ile GSM Gelir rakamı tesbit edilememektedir. Ancak GSM Harcamalar hesaplanabildiğinden, bulunan değer, üretim yolu ile hesaplanan GSM Hasıla değeri ile karşılaştırılabilir. Aşağıdaki tabloda Türkiye için GSM Hasıla ve GSM Harcama rakamları, aradaki fark ve oranlar verilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi GSM Hasıla ve GSM Harcama rakamları, her ne kadar teori olarak birbirlerine eşit olması gerekiyorsa da farklılıklar göstermektedir. 1986 yılında Gayri Safi Milli Harcamalar toplamı 41.484 milyar iken, Gayri Safi Milli Hasıla (resmi rakam) 39.309 milyardır. Aradaki fark GSMH'nin %5.5'i kadardır. Aynı şekilde Harcamalar yöntemi ile hesaplanan GSMH, resmi rakamlardan 1987'de %6'lık, 1988'de %5.9'luk; 1989'da %7.7'lik, 1990 yılında ise %7.5'lik fark

Tablo 3 : Milli Gelirin Üç Yoldan Hesaplanması

Üretim Yolu	Harcamalar Yolu	Gelir Yolu
(Gayri Safi Katma Değerler)	Özel nihai tüketim	Maaş ve Ücretle
Tarım	+ Devlet nihai tüketimi	+ Müteşebbis Gel.
+ Madencilik	+ Gayri safi Sabit Sermaye	+ Mülkiyet Geliri
+ İmalat	Teşekkülü	Net Kira
+ Elektrik gaz su	+ Stok Değişimleri	Net Faiz
+ İnşaat	+ Mal ve Hizmet İhracatı	Temettü
+ Ticaret	- Mal ve Hizmet ithalatı	+ Kâr
+ Ulaştırma	+ Dış alem Net faktör	- Aşınma ve Eskime
+ Konut	Gelirleri	+ Dolaylı Vergiler
+ Hizmetler		- Sübvansiyonlar
+ İthalat Vergileri		
+ Dış alem Net faktör gelirleri		
Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)	= Gayri Safi Milli = Harcamalar (GSMHa)	Gayri Safi Milli Gelir (GSMG)

Kaynak: ÖZMUCUR, S. 1987 S. 12

Tablo 4: GSMH Yaklaşımı ile Gizli Ekonominin Tahmini (1986-1990)
(Cari fiyatlarla - Milyar TL)

Yıllar	GSMHasıla	GSMHarcama	Fark %	TL cinsinden Değeri
1986	39.309.6	41.484.2	5.5	2.174.6
1987	55.757.2	59.125.9	6.0	3.368.7
1988	100.582.2	106.616.2	5.9	6.033.9
1989	170.412.4	183.604.7	7.7	13.192.3
1990	287.254.2	308.798.3	7.5	21.544.1

Kaynak: TOBB ve TÜSİAD Ekonomik Raporlar (1980-1991)

göstermektedir. Bu fark %1'e kadar normal sayılmakta, %2.5'e kadar tolere edilmektedir. Ancak aradaki fark, %2.5 sınırının üstüne çıkması halinde gizli ekonominin boyutları konusunda ışık tutabilir. Sonuç olarak, Gizli ekonominin Türkiye'deki boyutları, GSMH yöntemi ile hesaplandığında 1989 yılında 13 trilyon 192 milyar TL, 1990 yılında ise 21 trilyon 544 milyar; başka bir ifade ile 1989'da GSMH'nın %7.7'si, 1990 yılında ise GSMH'nın %7.5'i kadardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu rakamlar ve oranların gizli ekonominin en alt sınırını gösterdiği bir kez daha hatırlatılmalıdır.

II.2.2. İstihdam Yaklaşımı

Bu yaklaşımın amacı gizli ekonomide faaliyet gösterenlerin oranındaki artışı tesbit etmektir. Gizli ekonomik faaliyetler genellikle emek yoğun sektörde yaygındır. Bu sebeple toplam işgücü ve toplam istihdam rakamlarının yıllar itibarı ile karşılaştırılması anlamlı sonuçları verebilir. Bu yaklaşımda değişik yöntemler kullanılmıştır. En tutarlı yöntem, her ülke için hesaplanması güç ancak var olan, "normal" istihdam oranını tesbit etmek; tesbit edilen "normal istihdam oranı"nı da resmi işgücü ve resmi istihdam rakamları ile karşılaştırmaktır. Normal istihdam oranının hesaplanması ancak resmi kurumlarca gerçekleştirileceğinden bu çalışmada bu yaklaşımla hesaplama yapılmamıştır.

Gizli ekonomide faaliyet gösterenlerin gelişimini tesbit etmek için bir başka yöntemde iktisaden faal nüfus; işgücü ve istihdam rakamlarının karşılaştırılmasıdır. Anılan bu göstergelerin ülke nüfusuna oranı ve oranların gelişimi gizli faaliyetlere olan eğilimi gösterecektir. Tablo 5'de bu oranlar incelenmiştir.

Tablodan çıkan sonuç, Türkiye'de 1978-1990 yılları arasında gerek işgücünün, gerekse de istihdamın nüfusa oranı düşüş göstermektedir. Türkiye gibi nüfusun sürekli artış gösterdiği bir ülkede işgücü ve istihdamın oranlarının düşüş göstermesi normal değildir. Birçok OECD ülkelerinde bu oranlar %45-50 arası seyrettiği düşünülürse, 1990'da %30-33 arasında bulunması, bu oranın

Tablo 5: İşgücü ve istihdam Rakamları

Yıllar	İşgücü/ Nüfus Oranı %	İstihdam/ Nüfus Oranı %
1978	35.5	32.7
1979	35.3	31.9
1980	35.1	31.0
1981	35.0	30.9
1982	34.9	30.8
1983	34.8	30.6
1984	34.6	30.6
1985	34.5	30.5
1986	34.4	30.8
1987	34.2	31.0
1988	34.1	30.8
1989	34.0	30.4
1990	33.9	30.5

Kaynak: DİE Yıllıkları (1973-1991)

çok düşük olduğunu gösterir. Bu oranlar Türkiye'de gizli ekonomik faaliyette bulunanların arttığını göstermektedir. Oranların çok düşük olması, belli bir yılın baz olarak kabul edilip gizli ekonominin boyutlarını tahmin etmeye de mani olmaktadır.

II.2.3. Emisyon Yaklaşımı

Gutmann (1977) tarafından geliştirilen "emisyon yaklaşımı", gizli ekonominin boyutlarını inceleyip tahmin ederken para piyasasındaki izlerden hareket eder. Bu yaklaşıma göre gizli ekonominin ölçümü için dört temel varsayım gereklidir:

(1) "Nominal Milli Gelir (Y) ve piyasadaki para miktarı (M) arasındaki oranı veren" paranın dolaşım hızı (v): gerek resmi gerekse gizli sektörde birbirine eşittir ($V_r = V_g$).

(2) Gizli ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı peşin paradır (C). Dolaşımdaki para miktarı (C); hem resmi (Cr) hem de gizli ekonomik faaliyetler-

de (Cg) kullanılan para miktarının toplamına eşittir ($C=Cr+Cg$).

(3) Dolaşımdaki banknot miktarının mevduat miktarına (D) oranı, gizli ekonomik faaliyetler olmadığı sürece sabittir ($C/D=k$). Bu oranın (k) artması gizli ekonomik faaliyetlerin arttığını gösterir.

(4) Karşılaştırma yapmak için gizli ekonomik faaliyetlerin olmadığı ya da ihmal edilecek kadar az olduğu bir referans yılı varsayılır. Referans yılı olarak genellikle (k) parametresinin en düşük olduğu yıl kabul edilir.

Yukarıdaki dört varsayımdan hareket eden Guttmann, gizli ekonominin boyutlarını şöyle hesaplar: Dolaşımdaki para miktarı (C) gerek resmi ekonomik faaliyetler (Cr) gerekse de gizli ekonomik faaliyetler (Cg) için kullanılmıştır. Bu sebeple dolaşımdaki para bu iki sektörde kullanılan para miktarına eşittir:

$$(1) C=Cr+Cg$$

Referans döneminde $Cg=0$ olduğundan, bu dönemde

$$(2) (C/D) = (Cr/D)$$

olacaktır. Bu eşitlikteki D mevduat miktarını ifade eder. Yine varsayım gereği zaman içerisinde

$$(3) (Cr/D) = (C/D) = \text{sabittir.}$$

Bu eşitlikten

$$(4) Cr=(C/D).D;$$

1 nolu eşitlikten de

$$(5) Cg=C-Cr$$

miktarı hesaplanabilir. Cg miktarı gizli faaliyetlerde kullanılan para miktarını verir.

Gizli ekonominin üke ekonomisi içerisindeki boyutlarını hesaplamak için yukarıdaki varsayımlar devreye girer. Gizli ekonomide yalnızca peşin ödemeler yapılmıştır ve paranın dönüm hızı iki sektörde de aynıdır:

$$(6) Vr=Vg ; Vr=Yr / (1+k)D,$$

Bu eşitlikten hareketle,

(7a) Gizli Ekonomi (GE) = $Vr.Cg$; 2 ve 3 nolu eşitlikten dolayı

$$(7b) GE= (C-kD).Vr$$

Guttmann'a göre gizli ekonomik faaliyetler (7b) eşitliği çözüldüğünde tesbit edilecektir.

Guttmann'ın emisyon yaklaşım modelini Türkiye'ye uygulamak için ilk olarak dolaşımdaki banknotlar, mevduat miktarı ve dolaşımdaki banknot ve mevduat oranını uzun bir zaman kesitinde incelemek gerekmektedir. Bu sebeple aşağıdaki tabloda planlı dönemde dolaşımdaki banknotlar; mevduat miktarı verilmiş ve oranlar hesaplanmıştır.

Tablo 6: Dolaşımdaki Banknotlar - Mevduat Oranı

Yıllar	Dolaşımdaki Banknotlar (C)	Mevduat (D)	C/D
1963	5.6	10.5	0.533
1964	6.6	12.0	0.550
1965	7.3	14.8	0.490
1966	8.4	18.5	0.454
1967	9.9	21.0	0.471
1968	9.9	26.1	0.379
1969	11.0	30.7	0.358
1970	13.9	36.2	0.383
1971	17.0	48.4	0.351
1972	20.1	62.6	0.321
1973	25.3	80.0	0.316
1974	32.9	98.4	0.334
1975	40.9	130.4	0.314
1976	52.1	158.4	0.329
1977	77.9	205.8	0.378
1978	113.7	269.0	0.422
1979	182.9	432.3	0.423
1980	276.6	745.4	0.371
1981	386.4	1.509.5	0.256
1982	542.7	2.357.4	0.230
1983	730.5	3.083.1	0.236
1984	972.6	4.980.8	0.195
1985	1.393.5	7.998.9	0.174
1986	2.021.1	11.533.8	0.175
1987	3.018.3	16.440.8	0.183
1988	4.485.1	25.238.9	0.177
1989*	8.365.1	43.888.9	0.190
1990*	14.074.1	31.395.0	0.229

Kaynak: TOBB Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, 1990.

*ITO Ekonomik Rapor 1991'den alınmıştır.

Tablo incelendiğinde ortaya ilginç bir sonuç çıkmaktadır. ABD için sürekli artış gösteren bu oran ülkemiz için sürekli düşüş göstermektedir. 1963 yılında 0.533 olan bu oran; 1964 yılında 0.55 ile en yüksek değere ulaşmıştır. Zaman içerisinde inişli çıkışlı değerler alan bu oran 1985 yılında 0.174 ile en düşük değere ulaşmış, 1990 yılında bu oran tekrar yükselerek 0.229 olmuştur.

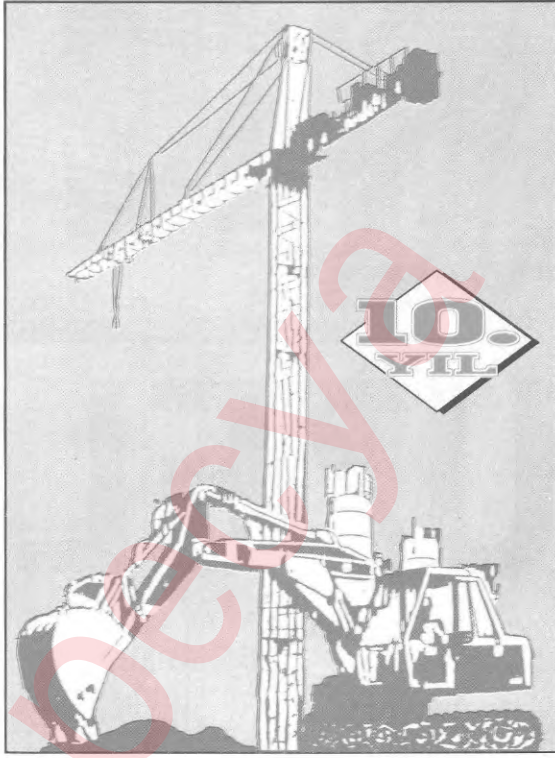
Yukarıdaki varsayımlara göre bu oranın en düşük olduğu yıl, gizli ekonomik faaliyetlerin minimum düzeyde gerçekleşmesi demektir ve bu oran referans olarak alınmaktadır. Türkiye'de C/D oranının en düşük olduğu yıl 0.175 ve 0.177 ile diğer

BU BÜYÜK BİR RANDEVU... YERİNİZİ ALIN!

ANKOMAK'93

10. Uluslararası
İş Makineleri ve İnşaat
Teknolojisi Ticari Fuarı

Ankomak'93 Dünya
Fuarlarıyla Boy Ölçüyor.
Sergi Alanları Muhteşem...
Organizasyon Mükemmel...
Yepyeni Bir Fuarla
Karşılaşacak, Türkiye'nin
Fuarcılıkta Ulaştığı Evrensel
Boyutu Somut Olarak
Göreceksiniz.
Ankomak'93 Sizin de
Göğsünüzü Kabartacak.
Fuarda Buluşalım!

4 - 9 MAYIS

**İSTANBUL DÜNYA TİCARET MERKEZİ
ATATÜRK HAVA LİMANI KARŞISI**

İSTANBUL 2000
DESTEK PROGRAMI
RESMİ ÜYESİ

AFEKS

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmi kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
- Perkins Dizel Motorları
- Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
- Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

Tek şube gibi...

Türkiye'nin bir ucundasınız, hesabınız da diğer ucunda. Eğer hesabınız İş Bankası'nda ise, dilediğiniz işlemi anında yapabilirsiniz.

Çünkü, İş Bankası'nda işlemler "On-line Real-time". Yani, İş Bankalılar, yurdun dört bir yanında bulunan elektronik şubelerden ya da Bankamatiklerden birine gidince, anında hesaplarına ulaşıyorlar... Kendi şubelerindeymiş gibi para çekiyor, para yatırıyor ya da havale yapıyorlar.

Bankacılık işlemlerinde İş hızını yaşıyorlar. Ya siz?

TÜRKİYE İŞ BANKASI

YİNE ZİRVEDE,

YİNE BÜYÜK ALTIN

1992 yılında Ürgüp'te
yapılan 6. Uluslararası
Şarap Yarışmasında
"BÜYÜK ALTIN"
madalya kazanmıştır.

TEKE

en düşük oranları göstermektedir. Bu modelin Türkiye için uygulaması yapıldığında, C/D oranının 0.174 olarak kabul edilmesi 1985 yılı için hiçbir gizli faaliyetin olmadığını, 1986 ve 1988 yılları içinde çok düşük oranlarda gizli faaliyetler olduğunu gösterir ki, bu da gerçekçi bir tesbit olmaz. Bu sebeple, bu çalışmada C/D oranı iki farklı değer 0.15 ve 0.10 olarak varsayılmıştır. Aşağıdaki tablolarda $k=0.15$ ve $k=0.10$ değerlerine göre hesaplanan gizli faaliyetler ve resmi GSMH'ya oranları verilmiştir.

Tablo 7: Emisyon Yaklaşımına Göre Gizli Ekonomi (1980-1990)
(Milyar TL) $k=0.15$

Yıllar	Dolaşımdaki Banknotlar (C)	Mevduat (D)	k.D	Dolaşım hızı (v)	Gizli Ekonomi (GE)	Resmi Ekonomi (Yr)	Oran %
1980	276.6	745.4	111.81	5.17	851.96	4.435	19.2
1981	386.4	1.509.5	226.42	3.77	603.12	6.553	9.2
1982	542.7	2.357.4	353.61	3.22	608.87	8.735	6.9
1983	730.5	3.083.1	462.47	3.26	873.78	11.552	7.5
1984	972.6	4.980.8	739.62	3.24	754.86	18.375	4.1
1985	1.393.5	7.998.9	1.998.84	3.02	584.85	27.789	2.1
1986	2.021.1	11.533.8	1.730.07	2.96	861.45	39.309	2.2
1987	3.018.3	16.440.8	2.466.12	3.09	1.706.24	58.390	2.9
1988	4.485.1	25.238.9	3.785.84	3.47	2.426.43	100.582	2.4
1989	8.365.1	43.888.9	6.583.34	3.38	6.022.35	170.680	3.5
1990	14.074.1	61.395.0	9.209.25	4.06	19.751.29	287.254	6.9

Kaynak: Tablo 6'dan hesaplanmıştır.

1980-1990 arası yapılan tahminlerden çıkan sonuç gizli ekonominin 1980 yılından 1985 yılına kadar azalma, 1986 yılından sonra da artma eğilimi gösterdiği'dir. Gizli ekonomik faaliyetler 1980 yılında takriben 852 milyar ve resmi GSMH'nın %19.1'i oranında iken; 1989 yılında 6.022 Milyar ve resmi GSMH'nın %3.5'i oranında gerçekleşmiş-

tir. 1990 yılında gizli ekonomik faaliyetler 19.751 Milyar TL tutarındadır.

Tablo 8'de k oranı 0.10 olarak kabul edilmiştir.

Tablo 8'den çıkan sonuç $k=0.10$ kabul edildiğinde, yine gizli ekonominin 1980 yılından 1985 yılına kadar azalma, 1986 yılından sonra da artma eğilimi gösterdiği'dir. Ancak rakamlar artmıştır. C/D oranı 0.10 olarak kabul edildiğinde, paranın dolaşım hızı (v) değerleri; resmi değerlere daha fazla

yaklaşmıştır. (Resmi değerler için Bkz. ITO 1991:123). Bu sebeple $k=0.10$ olarak varsaymak mantıklı görünmektedir. Buna göre gizli ekonomi, 1980 yılında takriben 1.091 milyar TL; 1989 yılında 14.075 milyar TL ve 1990 yılında da 33.722 milyar TL olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

Tablo 8: Emisyon Yaklaşımına Göre Gizli Ekonomi (1980-1990)
(Milyar TL) $k=0.10$

Yıllar	Dolaşımdaki Banknotlar (C)	Mevduat (D)	k.D.	Dolaşım Hızı (v)	Gizli Ekonomi (GE)	Resmi Ekonomi (Yr)	Oran %
1980	276.6	745.4	75.54	5.40	1.091.12	4.435	24.6
1981	386.4	1.509.5	150.95	3.95	930.03	6.553	14.1
1982	542.7	2.357.4	235.74	3.37	1.034.46	8.735	11.8
1983	730.5	3.083.1	308.31	3.40	1.435.45	11.552	12.4
1984	972.6	4.980.8	498.08	3.39	1.625.57	18.375	8.8
1985	1.393.5	7.998.9	799.89	3.15	1.869.87	27.789	6.7
1986	2.021.1	11.533.8	1.153.38	3.09	2.681.26	39.309	6.8
1987	3.018.3	16.440.8	1.644.08	3.22	4.424.99	58.390	7.5
1988	4.485.1	25.238.9	2.523.89	3.62	7.099.58	100.582	7.0
1989	8.365.1	43.888.9	6.583.34	3.54	14.075.78	170.680	8.2
1990	14.074.1	61.395.0	9.209.25	4.25	33.722.05	287.254	11.7

Kaynak: Tablo 6'dan hesaplanmıştır.

II.2.4. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Bu yaklaşımı geliştiren Feige'ye (1979) göre toplam işlem hacmi miktarının Milli Gelire (GSMH'ya) oranı ve bu oranın değişiminden, gizli ekonominin boyutları ve artış oranları tesbit edilebilir. Feige araştırmasına Fisher Eşitliği ya da Miktar Teorisi diye bilinen teoriden hareket eder. Fisher Eşitliğine göre:

$$(1) M.V = PT$$

Eşitliklerdeki M= Para Miktarı

v= paranın Dolaşım Hızı

P= Genel Fiyat İndeksi

T= İşlem Hacmi'ni ifade eder.

Feige analizinde Gutmann'ın "gizli sektörde ödeme aracı peşin paradır" varsayımını daha geniş tutmuş; peşin paraya ek olarak çek, senet vd. ödeme araçlarını analize dahil etmiştir. Bu sebeple eşitlikteki (M);

$$(2) M = C + D$$

olarak kabul edilmiştir. Bu eşitlikten hareketle gizli ekonominin boyutu

$$(3) (C + D) V = P.T$$

$$(4) GE = V.Y - Yr$$

eşitliğinden hesap edilebilmektedir. Eşitlikleri GE Gizli Ekonomi; Yr ise Milli Gelir değeridir. Milli Gelir değeri nominal değer olarak alınır.

Bu yaklaşımın 1980-1990 arası Türkiye uygulaması yapıldığında aşağıdaki mevcut elde edilir (k=0.10).

Gerek emisyon gerekse de işlem hacmi yaklaşımlarıyla yapılan tahminlerde gizli ekonominin 1990 yılı için %6.9-11.7 arası olduğu iddia edilebilir. Bu oranın en alt sınır olduğu tekrar edilmelidir.

Emisyon ve işlem hacmi yaklaşımları birçok açıdan eleştirilmiştir. Eleştiriler öncelikle yaklaşımların varsayımlarında yoğunlaşmıştır. Yaklaşımların birinci varsayımı; paranın dolaşım hızının hem resmi hem de gizli sektörde aynı olduğunu kabul etmek gerçekçi görünmektedir. Eleştiriler gizli sektörde dolaşım hızının daha yüksek olması gerektiği şeklindedir. Yine yaklaşımların ana varsayımı olan banknot ve mevduat miktarı oranının sabit olacağı teorik bir temele oturmaz. Her ne kadar teorik temel yoksa da bu varsayım mantıksız değildir.

III. GİZLİ EKONOMİNİN ETKİLERİ

Gizli ekonominin ülke ekonomisindeki boyutları ve yapısal özelliklerini tartışmak, şüphesiz gizli ekonominin etkilerini belirlemek için kaçınılmazdır. I. Bölümde de kısaca değinildiği gibi gizli ekonominin gerek ekonomik gerekse de toplumsal hayata çeşitli etkileri vardır:

1. Gizli ekonomik faaliyetler ekonomik göstergeleri çarpıtıp "doğru" göstermediği için; ekonomik durum yanlış değerlendirilecek ve "hatalı" kararlar alınabilmektedir.

2. Gizli ekonomik faaliyetler devlet bütçesini "olumsuz" etkiler. Devlet bütçesinin olumsuz etkilenmiş olması başta kamu harcamaları olmak üzere, sosyal devlet anlayışını zedeler.

Bu iki etki her ne kadar tartışmasız kabul edilen etkiler ise de gizli ekonominin genel ekonomik etkileri bakımından iktisatçı ve maliyeciler hem fikir değildir. Bir kısım araştırmacılar özellikle yukarıdaki etkileri öne sürerek, gizli ekonomik faaliyetlerle yoğun olarak mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bazı iktisatçılar ise bu tip faaliyetleri, ekonomik ve toplumsal sistemin "sigortası" olarak görmekte ve mücadele politikalarını reddetmektedirler (RÜRUP, B. 1983, s. 560). Sonuç olarak, gizli ekonominin tanımında ve ölçüm metodlarında olduğu gibi, etkileri konusunda da çok farklı ve aynı zamanda birbirine zıt görüşler öne sürülmüştür. Bu sebeple gizli ekonominin et-

Tablo 9: Türkiye'de Gizli Ekonomi 1980-1990

Yıllar	M=C+D	Dolaşım Hızı (V)	V.M=Yg	Yr	Fark	Oran
1980	1.022.0	5.40	5.518.8	4.435	1.083.8	24.4
1981	1.895.9	3.95	7.488.8	6.553	935.8	14.2
1982	2.900.1	3.37	9.773.4	8.735	1.038.4	10.6
1983	3.813.6	3.40	12.966.2	11.552	1.414.2	10.9
1984	5.953.4	3.39	20.182.1	18.375	1.807.1	9.8
1985	9.392.4	3.15	29.586.1	27.789	1.797.1	6.4
1986	13.554.9	3.09	41.884.6	39.309	2.575.6	6.5
1987	19.459.1	3.22	62.658.3	58.390	4.628.3	7.3
1988	29.724.0	3.62	107.600.9	100.582	7.018.9	6.9
1989	52.254.0	3.54	184.979.2	170.680	14.299.2	8.3
1990	75.469.1	4.25	320.743.8	287.254	33.489.7	11.7

Kaynak: Tablo 6'dan hesaplanmıştır.

kileri, olumlu ve olumsuz etkiler olarak incelenmelidir.

III.1. Gizli Ekonominin Olumsuz Etkileri

Ülke ekonomisinde boyutlarının ancak "en alt sınırı" tahmin edilebilen gizli ekonominin olumsuz etkilerinin başında "ekonomik göstergeleri" etkilemesi gelmektedir. Gizli ekonomi hatalı sinyallere sebep olur ve buna bağlı olarak hatalı politikalar uygulanabilir.

III.1.1. Ekonomik Göstergeleri Olumsuz Etkilemesi

Gizli ekonomi, tanımında da belirttiği gibi resmi rakamlara yansımaz ve araştırmalarda göz önüne alınmaz. Bu sebeple uygulamada da görüldüğü gibi GSMH rakamları düşük, işsizlik oranları, enflasyon ve üretim miktarları hatalı tesbit edilecektir.

Gizli ekonomi denildiğinde tanım gereği akla ilk olarak GSMH rakamları gelmektedir. Gizli sektördeki faaliyetlerin GSMH rakamlarına dahil edilmemesi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. GSMH ve Milli rakamları bir ekonominin durumunu gösteren en önemli göstergelerdir. Bu göstergelerin düşük tahmin edilmesi, refah seviyesinin de gerçeğin altında tahmin edilmesi demektir ki; böyle bir durumda politika belirleyicileri yanlış bilgilendirilmiş olmaktadır. Önercekleri politikalar da hatalı olacak, belki de ters ve arzu edilmeyen sonuçlar alınacaktır.

Buna bağlı olarak ekonomik büyüme rakamlarında gizli ekonomiden olumsuz etkileneceği söylenebilir. GSMH'nın yıllar boyunca gösterdiği (reef) artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme ve gizli ekonomi birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Ekonomik büyüme rakamları sadece resmi ekonomideki büyüme oranlarını gösterir ve gerçeği yansıtmaz. ekonominin yıllar boyunca gösterdiği gelişme doğru tesbit edilemez. Gerçi, gizli ekonominin her dönem göz ardı edilmesi; GSMH rakamlarının her dönem düşük hesaplanması demektir. Önemli olan; "GSMH'nın zaman içerisindeki gelişimi ve büyüme hızının "doğru" hesaplanmasıdır" şeklinde bir yaklaşım mümkündür. Ancak bu yaklaşımda; gizli ekonominin de resmi ekonomiye paralel ve aynı büyüme hızını gösterdiği varsayılmış olur ki, bu varsayımı kanıtlamak mümkün değildir. Hatta tam aksine gizli ekonomi resmi ekonomiye oranla daha yüksek büyüme oranlarına erişebilir.

Gizli ekonomide de resmi ekonomide olduğu gibi konjonktürel dalgalanmalar vardır ve resmi ekonomi ile ters orantılıdır. Yani, resmi ekonomide durgunluk ve çöküntü dönemlerine girildiğinde gizli sektörde bir canlılık olacaktır. Ekonomik durgunluk sebebiyle işsiz kalanlar gelir elde edebilmek için gizli sektörlerde çalışmaya başlayacaklar ve

gizli sektörde canlılık başlayacaktır. Ancak hemen belirtilmelidir ki resmi ekonomide canlılık dönemlerinde, gizli ekonomide durgunluk olması gerekmez (GRASS, R.D., 1984, s.192). Burada önemli olan, resmi sektörde durgunluk dönemlerinde gizli ekonomide canlılık yaşanmasıdır. Böylelikle durgunluk dönemlerinde ekonomik olumsuzluklar, resmi ekonomide tahmin edildiği kadar "ağır şartlarda" geçmeyecektir. Ancak politika önerileri durgunluğu biran önce aşılmasını öngöreceğinden hatalı tesbitler yapılabilecektir.

Gizli ekonomik faaliyetler genellikle "kaçak çalışarak" gerçekleştirilir. Bu sebeple gizli ekonomi, işgücü ve işsizlik rakamlarını ve buna bağlı olarak da istihdam politikalarını olumsuz etkiler.

Gizli sektörde faaliyette bulunanlar genellikle,

* hem resmi sektörde hem de gizli sektörde faaliyet gösteriyorlardır, veya

* resmi istatistiklerde işsiz olarak görünüyor, ancak gizli sektörde faaliyet gösteriyorlardır, ya da

* resmi istatistiklerde ne işgücü rakamlarına ne de işsiz rakamlarına yansımamışlardır.

Birinci durumda resmi istatistiklerin olumsuz etkilenmesi söz konusu değildir. Fakat ikinci durumda işsizlik oranları gerçekleri yansıtmayacak ve yüksek görünecektir. Üçüncü durumda ise, resmi istatistiklerde sivil işgücü oranı hatalı tesbit edileceği gibi, işsizlik oranı hesapları da olumsuz olarak etkilenecektir (LANGFELDT, E., 1984, s.116).

İşsizlik oranının yüksek olması, Türkiye gibi istikrarlı bir ekonomiye sahip olmayan ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurabilir. İşsizlikle mücadele her dönemde hükümet programlarında öncelikli hedefler arasındadır. Bir yandan yüksek enflasyon diğer yandan yüksek işsizlikle mücadele ve belirlenecek politikalar, hükümetleri zor durumda bırakabilir.

Artan gizli ekonomik faaliyetler prodüktivite göstergelerini de etkileyip, hatalı bulguların hesaplanması sebep olabilir. Özellikle prodüktivite göstergesi olarak çıktı (out-put)/kişi ilişkisi alınmışsa, gizli ekonominin varlığı bu göstergelyi de etkileyecektir.

Prodüktiviteyi etkileyen bir başka durum da hem resmi, hem gizli sektörde faaliyet gösterenler için geçerlidir. Resmi işinin yanı sıra gayri resmi ikinci bir iş yapanlar da, yorgunluk vs. gibi fiziksel nedenlerden dolayı, resmi sektörde prodüktivite düşecektir. Ayrıca mümkün olan her fırsatta resmi sektörde "iş kaytarmalar" ve "mesaiden erken ayrılma" gibi gene üretim ve verimliliği doğrudan etkileyecek olumsuz gelişmeler olabilmektedir.

Gizli ekonominin varlığı enflasyon rakamlarını da etkileyebilir. İstatistikler yalnızca resmi sek-

tördeki fiyat artışlarını gösterdiğinden, gizli ekonomideki fiyatlar enflasyon hesaplarına dahil edilmez. Böylelikle resmi fiyat indeksleri de yanıltıcı olabilmektedir.

III.1.2.Devlet Gelirlerini Olumsuz Etkilemesi

Gizli ekonomide vergi ödenmediği gibi, emekli sandığı ya da sosyal sigorta kurumuna gereken ödenekler de ödenmez. Bu sebeple devlet, toplaması gereken gelirlerini toplayamaz.

Günümüzde birçok ülkenin en önemli sorunu bütçe açıklarıdır. Kamu sektörü, harcamalarını gelirleri ile karşılamaya çalışır. Devletin en önemli geliri ise vergilerdir. Gizli ekonomik faaliyetlerin vergilendirilemiyor olması, devlet bütçesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple bir çok hükümet, programlarını hazırlarken vergi kaçakçılığını önlemeyi ilk hedefleri arasında belirtirler. Vergi kaçığının parasal değerini ölçmeye ve bu meblağı sisteme dahil etmeye çalışırlar.

Gizli ekonomi sebebiyle kaçırılan vergi meblağı her dönemde değişik yöntemlerle tahmin edilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili FEIGE (1981)'nin çalışması dikkat çekicidir. Feige İngiltere için yaptığı araştırmalarda gizli ekonomi sebebiyle "kaçırılan" vergi miktarını basit bir mantıkla tahmin eder. Feige'ye göre İngiltere'de 1979 yılında gizli ekonominin GSMH'ya oranı %15, ortalama vergi oranı ise %33'dür. Gizli ekonominin 1979 yılında tahmin tutarı 28 Milyar Sterlin olduğuna göre vergi kaybı (28 Milyar x 0.33) takriben 9 Milyar Sterlindir.

Feige'nin yaklaşımına göre hesaplandığında Türkiye'de 1980-1990 arası gizli ekonomi sebebiyle uğranılan vergi kaybı miktarı aşağıdaki tabloda hesaplanmıştır. (Gizli ekonominin miktarı II. Bölümde Feige'nin yaklaşımına göre hesaplanan rakamla ve vergi oranı da ortalama %35 olarak varsayılmıştır).

Yukarıdaki tabloda gizli sektör sebebiyle uğranılan vergi kayıpları hesaplanmıştır. Bu rakamlar, resmi ekonomideki vergi kayıplarını içermemete sadece gizli sektörde yani kaçak çalışarak ya da çalıştırarak veya korsan üretimde bulunarak ya da gayri meşru yapılan gizli sektör faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin vergilenmemesi sebebi ile uğranılan vergi kaybını göstermektedir.

Feige'nin bu yaklaşımı ve buna bağlı olarak gizli ekonominin devlet gelirlerini olumsuz etkilediği tezi genel kabul gören bir yaklaşım değildir. PEACOCK ve SHAW (1982) bu görüşü en ciddi eleştirenlerdendir. Peacoc ve Shaw'a göre Feige'nin yaklaşımı aşırı abartılı ve vergi kaybını olduğu'ndan çok yüksek göstermektedir. Eleştirileri üç başlıkta toplanmaktadır.

1) Gizli ekonomi; mal ve hizmet üretimine etki eder. Gizli ekonomide fiyatların resmi ekonomiye göre düşük olması, bu sektörün mal ve hizmetlerine talebi artırmış ve sektörün gelişmesine sebep olmuştur. Bu sektörün gelişmiş olması, sonuç olarak resmi sektörle mümkün olmayan büyük bir talebin tatmin olması demektir. Bu sebeple bu sektörü vergiye tabi tutmak ve buradan vergi kaçığını hesaplamak tutarlı bir yaklaşım değildir.

2) Bu hesaplama yöntemi gizli sektörde elde edilen gelirin küçük bir kısmının mali yatırım araçlarına kanalize olduğunu görmemezlikten gelir. Gizli sektörde elde edilen gelir büyük ölçüde tüketim harcamalarına gider. Böylelikle kamu kesimi dolaylı da olsa oluşan katma değer sebebiyle vergi geliri elde edecektir. Feige'nin yaklaşımında gizli ekonominin oluşturacağı çarpan etkisi gözardı edilmiştir.

3) Gelirin büyük bir kısmı, özellikle de gizli sektörden elde edilen gelir genellikle harcamaya dönüşür. Böylelikle gelir, harcamalar, harcamalar kanalıyla başkalarına gelir oluşturur. Kamu kesimi oluşan bu gelirden de vergi geliri elde edecektir.

Tablo 10: Vergi Geliri Kayıpları (1980-1990)

Yıllar	Gizli Ekonomi	Bütçe Açığı(*)	Vergi Kaybı
1980	1.083.8	166.24	379.33
1981	935.8	123.56	327.33
1982	1.038.4	157.22	363.44
1983	1.414.2	382.55	494.97
1984	1.807.1	978.23	632.49
1985	1.797.1	798.23	628.98
1986	2.575.6	1.411.50	901.46
1987	4.268.3	2.607.38	1.493.91
1988	7.018.9	3.990.00	2.456.62
1989	14.299.2	7.673.00	5.004.72
1990	33.489.7	14.202.00	11.721.39

Kaynak: Tablo 9'dan hesaplanmıştır.

* Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçeleri (1980-1991)

Bu sebeple gizli sektörde vergilenmeyen gelir bir yandan oluşturduğu katma değer diğer yandan da yarattığı gelir sebebiyle kamu için vergi kaybına sebep vermez.

Peacock ve Shaw'un Feige'ye yönelttikleri eleştiriler haklı eleştiriler olabilir, ancak unutulmaması gereken bir başka nokta vardır. Feige'nin gizli ekonominin boyutlarını tahmin yöntemi, gizli ekonominin en alt sınırını vermektedir. Bu sebeple gizli sektör her ne kadar resmi sektöre tatmin olmayan talebi tatmin etse de, ya da gizli ekonomik faaliyetler çarpan etkisi oluştursa da, yine de gizli sektör sebebiyle önemli vergi kayıpları oluşmaktadır.

Yukarıdaki tablo ve rakamlar gözönüne alındığında, sadece gizli sektör faaliyetlerinden uğrانیlan kayıplar bile bütçe açıklarını ve etkilerini önemli ölçüde azaltabilir. Buna göre; 1988 yılında vergi kaybı 2.457 milyar bütçe açığı ise 7.673 milyar olarak gerçekleşmiştir. Yine 1990 yılında vergi kaybı 11.721 milyar, bütçe açığı da 14.202 milyar olarak gerçekleşmiştir. Vergi kaybı ve bütçe açığı rakamları birbiri ile karşılaştırıldığında ortaya ilgi çekici bir sonuç çıkmaktadır:

Eğer gizli sektör faaliyetleri vergilendirilebilse (resmileştirilebilse) bütçe açığının 1988'de %61'i, 1989'da %65'i, 1990'da ise %82,5'i giderilmiş olacaktır. 1980'li yıllarda (ve günümüzde de) bütçe açıklarının kontrol edilememesi ve devlet harcamalarından kaynaklanan enflasyon baskısının genel dengeleri bozduğu hatırlanacak olursa, gizli ekonominin olumsuz etkisi daha açık ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıklarının enflasyonist etkisinin yanı sıra, açık sebebiyle yüksek faizli iç borçlanmanın özel kesimin finansman imkânlarını sınırlandırdığı ve finansman maliyetlerinin yükselmesine yol açtığı bilinmektedir. Tüm bu olumsuz etkiler düşünüldüğünde, Peacock ve Shaw'un eleştirileri geçerliliğini önemli ölçüde yitirmektedir.

III.1.3. Rekabete Olumsuz Etkisi

Gizli sektörde faaliyette bulunanlar üretim sırasında kamunun ön gördüğü kısıtlamalara ve düzenlemelere uymayacaklarından, istihdam ettikleri işgücü için sigorta, emeklilik vd. ödemeleri de yapmadıklarından, resmi sektöre göre daha ucuz üretim yapabileceklerdir. Bu durum rekabet şartlarını olumsuz etkiler ve resmi sektörde faaliyet gösterenler "cezalandırılmış" olur. Bunun özellikle düzenleyici ekonomi politikalar açısından olumsuz etkileri vardır. Kamu ekonomisinin düzenleyici özelliği sarsılır. Rekabet şartlarının yoğun olduğu bir sektörde (gıda ya da tekstil sektörü gibi), gizli faaliyetlerin olması ve önlenememesi sisteme olan "güven" sarsar. Pazar ekonomisinin temelini oluşturan sosyal ahlakı görmesi ve piyasa ekonomisinin temel şartı rekabet sisteminin olumsuz etkilenmesidir.

III.2. Gizli Ekonominin Olumlu Etkileri

Gizli ekonominin etkilerinden bahsedildiğinde gerek iktisatçılar gerek maliyeciler gerekse de toplum bilimciler hemen her zaman olumsuz etkilerinden bahsedeler. Konu ile ilgili birçok bilimsel toplantı ve araştırmalarda gizli ekonominin olumsuz etki yaptığı inancı ağırlık kazanmıştır. Özellikle "vergi kaçakçılığı" ve "kaçak çalışma" konuları gündeme geldiğinde olumsuz etkiler ardarda sıralanır. Oysa toplumun her bireyi gizli ekonomik faaliyette (vergi kaçırarak örneğin KDV pazarlığı yaparak ya da kaçak çalışarak veya çalıştırarak) bulunmuştur. Olumlu etkiler elde edilmeyen bir faaliyette bulunulmayacağı düşünülürse, herşeyde olduğu gibi gizli ekonominin de olumlu etkileri yok mudur?

Gizli ekonominin geniş tanımı düşünüldüğünde, konunu iki ana başlıkta toplandığı hatırlanacaktır. (Bkz Şekil 1.) Bunlardan ilki self servis ekonomisi, diğeri ise yeraltı ekonomisidir. Self servis ekonomik faaliyetler, aile içerisinde uyuşturucu üretimi ve satışı gibi gayri meşru ve genel ahlak normlarına ters düşmediği sürece toplum refahını olumsuz yönde etkilemez. Tam aksine refah artırıcı etkileri tartışmasızdır. Yeraltı ekonomisi faaliyetlerinde; özel ev ekonomilerince gerçekleştirilen faaliyetleri arasında gayri ahlaki olmadığı sürece toplum refahını azaltıcı etkileri yoktur; özel işletmelerin faaliyetleri ise "haksız kazanç" elde edilmesi sebebiyle reddedilmelidir. Bu sebeple gizli ekonomik faaliyetlerin sadece olumsuz etkilerinden bahsetmek hatalı olacaktır.

Gizli ekonominin olumsuz etkilerinin yanı sıra kişisel ve toplumsal ihtiyaçların tatmini, fiyatlar, istihdam ve bunlara bağlı olarak da gelir dağılımı ve refaha etkileri incelenmelidir.

Gizli ekonomi özellikle kişisel ve toplumsal ihtiyaçların tatmininde önemli bir rol oynar. Geleneksel iktisat teorisi bireyci anlayış ve bireyci değer yargılarından hareket edip, toplum refahının birey refahlarının toplamı olduğunu ve bireyin "faddasının" dolayısı ile refahının artırılmasını ön planda tutar. Geniş anlamı ile gili ekonomisi faaliyetlerinde; gerek self servis ekonomik faaliyetler; gerekse dar anlamı ile (özel ev ekonomilerinin) yeraltı faaliyetlerinde, bireyin ihtiyaçlarının daha çabuk ve daha fazla tatmin, böylece de faydasının artacağı tartışmasızdır (SCHRAGE, H., 1987, .193).

Bu anlamda gizli ekonominin olumlu bir etkisi fiyat artışlarına olan etkisidir. Gizli sektörde, özellikle de yeraltı ekonomisinde vergi verilmediği; ayrıca emeklilik ve sigorta gibi ödenekler ve düzenlemelerin getirdiği ek maliyetler olmadığından, üretim daha ucuz gerçekleşecektir. Gizli ekonomide üretim yaygınlaştıkça ekonomide (ucuz) arz kapaitesi de artacaktır. Enflasyonun önemli bir nedeninin eksik arz (yada talep fazlası) olduğu düşünün-

lürse, gizli ekonominin enflasyona olumlu etkisi ortaya çıkar.

Gizli ekonomi - enflasyon ilişkisinde, daha önce de değinilen "KDV Pazarlığı" konunun bir başka boyutudur. Faturasız alışverişin yapılabilir olması, fiyatların KDV oranında düşebilmesine imkân sağlar (LANGFELDT, E., 1984, S.116).

İktisat teorisinde her ne kadar tartışmalı ise de genel kanı, piyasa güçlerinin yönlendirdiği ve devlet müdahalesinin olmadığı ekonomilerde dengelerin oluşacağı, bunun da genel refahı artıracığı şeklindedir. Gizli ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği pazarlarda da piyasa güçlerinin etkinliği önemlidir. Tüketici hakimiyetinin (*consumer sovereignty*) geçerliliği olduğu, devlet ya da özel sektör pazarıdır. Kontrol, müdahale (*regulation*), artan ödenek vs. sonucunda "hantallaşan" resmi sektörün tam aksine gizli sektördeki pazar, teoride öğretilen ve piyasa ekonomisi için gerekli pazar anlayışı ile büyük paralellikler göstermektedir.

Gizli ekonomik faaliyetler en geniş şekli ile düşünüldüğünde, gayri meşru ve ahlak normlarına ters düşen faaliyetler dışında iktisat ve sosyal politikalar açısından olumsuz olarak nitelendirmek tartışmalıdır. Özellikle gizli ekonominin genel ekonomik göstergeleri olumsuz etkilediği sebebiyle "red-detmek" sakıncalıdır.

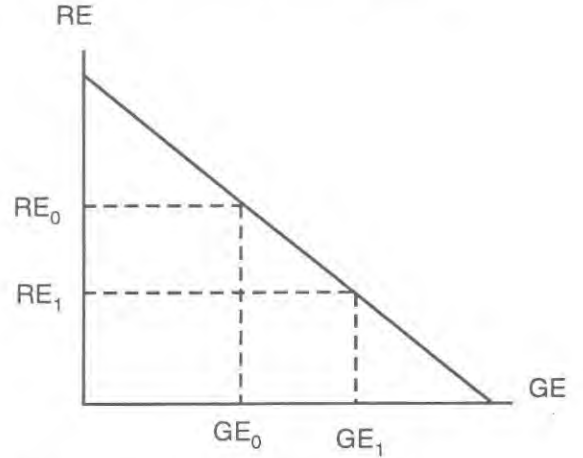
III.3. Gizli Ekonomi - Kamu Sektörü Gelirleri ilişkisi

En önemli ve en yaygın gizli ekonomik faaliyetlerden birinin de "kaçak çalışma" olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmiştir. Konu ile ilgili yaygın kanaat, kaçak çalışmanın sosyal sigorta sistemini, özellikle de sosyal sigorta gelirlerini olumsuz etkilediğidir. Gizli sektör faaliyetlerinin azaltılması durumunda acaba sosyal sigorta gelirleri artacak mıdır? Bu bölümde bu soruya cevap aranacaktır.

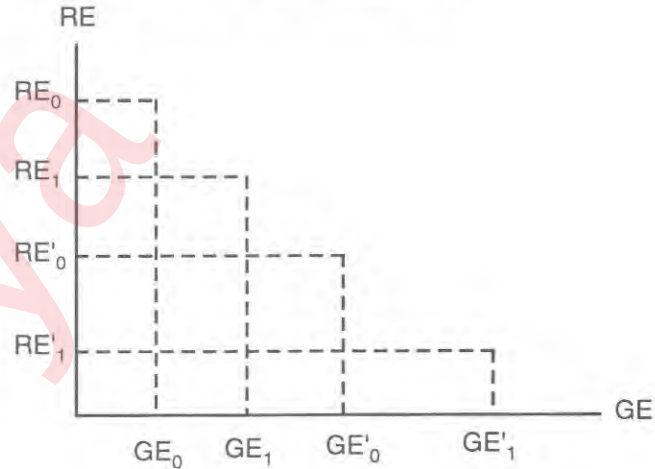
Genel ekonomi çerçevesinde düşünüldüğünde resmi ve gizli ekonomi "yanyana" üretimde bulunmaktadır. Her ekonominin maksimum bir kapasitesi vardır. Maksimum kapasite kullanımında, gizli ekonomik faaliyetler arttığı oranda resmi ekonomik faaliyetler azalacaktır. Buna bağlı olarak da, resmi sektörde; gerek dolaysız vergiler gerekse de sosyal sigortalar gelirinde gelir kayıpları olacaktır. Bu durum basit bir şekil yardımı ile açıklanabilir. (Bkz. Şekil 2)

Şekilde RE resmi ekonomiyi GE ise gizli ekonomiyi ifade etmektedir. Bu iki eksen birbirine bağlayan eğri ise eş ürün eğrisidir. Şekilde eşürün eğrisinin eğimi (-1) olarak gösterilmiştir. Eğimin (-1) olması; resmi ve gizli ekonominin mutlak olarak ikame edilebileceğini göstermektedir. Eğer gizli ekonomi bir birim azaltılırsa resmi ekonomi de bir birim artacaktır.

Şekil 2: Gizli ve Resmi Ekonomi ilişkisi

Şekil 3: Resmi ve Gizli Ekonomi ilişkisi

Yukarıdaki yaklaşım gizli ve resmi ekonominin aynı sektörde ve üretimde tam kapasite kullanıldığı varsayımı olduğunda geçerli olabilir. Ancak günlük ekonomik yaşamda tam kapasite kullanımının çok nadir gerçekleştiği (ya da mümkün olmadığı) ayrıca gizli ve resmi ekonominin, çok farklı sektörlerde faaliyet gösterdiği düşünülürse, bu yaklaşım kabul edilemez: Resmi ekonomi ile gizli ekonomi arasında ikame ilişkisi vardır; ancak bu ilişki 1:1 ilişki değildir. Gizli ekonomideki çıktılar bir birim azaltılırsa, resmi ekonomideki çıktılar bir birim artmaz (SCHMAHL, W./PRINZ, A., 1988, s.208). O halde yukarıdaki şekil aşağıdaki şekile dönüştürülebilir. (Bkz. Şekil 3)

Bu şekildeki eğrinin farklı noktadaki eğimi kesin olarak bilinmemektedir. Şekilde görüldüğü gibi gizli ekonomi GE₀'dan GE₁'e yükseldiğinde, resmi ekonomide yaklaşık aynı oranda RE₀'dan RE₁ oranına düşecektir. Ancak GE₀' ve RE₁ konumunda etki farklıdır. Gizli ekonominin toplam ekonomi içerisindeki payı GE₀ oranında ise ve bu

oran GE₁'e düşürülürse, resmi ekonomi aynı oranda artmayacaktır (RE₀-RE₁). Bu sebeple farklı konumlarda resmi ve gizli ekonomi arasındaki ilişki de farklı olacaktır. Bu farklılık ve ilişki zaman içerisinde ve uygulanan ekonomik, mali ve sosyal politikalara göre değişim gösterir. Resmi ekonominin gizli ekonomi tarafından ikame edilmesi ancak belli şartlarda mümkündür. Bu şartlar, gizli sektör faaliyetleri ile

* Ekonomik subjelerin (birey ya da firma) geliri artacak,

* gizli ekonomide riziko yüksek olmayacak

* arz ve talep fiyat elastikiyetlerinin gizli ekonomide yüksek olması koşulu ile şeklinde özetlenebilir.

Yine yukarıdaki şekilden harekele devlet gelirlerinin gizli ekonominin her zaman olumsuz etkilenmeyeceği sonucu çıkarılabilir. Hatta GE' ve RE' konumlarında olduğu gibi Resmi ve Gizli ekonomi arasında 1:1 ilişki kurmak hatalıdır. Gizli ekonominin yüksek olması dolaylı olarak resmi ekonomiyi olumlu etkileyebilir ve gelir artışına sebep olabilir.

Konu ile ilgili son olarak yanlış bir tesbit ve yoruma işaret edilmelidir. Gizli sektörde kafa gücüne dayalı faaliyetler tasvip edilirken, kaba güce dayanan faaliyetler yerilmektedir. Bunun en yaygın örneği bir inşaat işçisi ile özel ders veren hocaların yetkililerce yargılanma şeklidir. İnşaat işçisinin kaçak olarak çalıştığı tesbit edildiğinde işine son verilip, işveren firma hakkında soruşturma açılırken; özel ders veren hocanın gizli faaliyeti soruşturmaya bile tabi tutulmamaktadır (GROSS, P., 1988, s.45). Belki de birçok görevli ve yetkilinin çocukları da özel ders almaktadırlar. Oysa her iki tip faaliyette de, gelir elde edildiğinden vergi kaçakçılığı yapılmaktadır.

IV. GİZLİ EKONOMİ İLE MÜCADELE

Gizli ekonominin boyutları ve etkileri incelendiğinde ortaya "Ne yapılmalı?" sorusu çıkmaktadır. Gizli ekonominin her ne kadar olumlu etkileri varsa da, dikkatler gizli ekonominin olumsuz yönlerinde yoğunlaşmıştır. Kaçak çalışmadan dolayı uğranılan vergi ve sosyal sigortalar gelir kayıpları ve bilhassa gayri meşru yollardan haksız kazanç elde etme sonuçları göz önüne alındığında, gizli ekonominin "olumsuz olduğu" kabul edilebilir. Zaten bir toplumda; küçük ya da büyük, bir grubun gayri meşru yollarla gelir elde etmesi, o toplumdaki kanun ve düzenlemelere uyan "namuslu" grubun tepkisini çekmesi doğaldır. Bu durum kamu için de doğaldır (RÜRUP, B./BORCHERT, J., 1988, s.107). Ancak böyle bir durumda "gizli" ekonomiyle mücadele edilmeli ve mani olmaya çalışılmalıdır" şeklinde bir teklif de çok "ucuz" ve "kolay" bir taleptir. O halde ne yapılmalıdır?

Tüm ekonomik problemlerde olduğu gibi gizli ekonomi ile ilgili uygulamalarda da üç yaklaşım mümkündür (TUCHTFELDT, E., 1984, s.276):

1. Çok ağır yaptırımlar ve cezalarla gizli ekonomiyle mücadele etmek,

2. Önlemeye nasıl olsa mani olunamıyor diye tüm tedbirlerden vazgeçmek,

3. Gizli ekonominin sebeplerini ciddi olarak araştırıp, caydırıcı tedbirler almak.

Gizli ekonomi ile ilgili kamu yaptırımlarında önemli bir nokta gözardı edilmemelidir. Ekonomik aktörler (bireyler, firmalar v.d.) tam olarak kontrol altına alınıp, istenilen şekilde yönlendirilemez. Zaten nasıl yönlendirilmeli ya da kontrol altına alınmalı soruları da tartışmalı ve birbirine zıt görüşlerle cevaplandırılan bir sorudur. Buna rağmen ağır yaptırım ve cezalarla böyle bir kontrol mekanizması kurulabileceği varsayılsa bile, gizli ekonomi ne derece önlenabilir, mücadelede ne kadar başarı sağlanabilir? Bu soruya en etkin cevap, 1990 öncesindeki Doğu Blok ülkelerindeki durumdur. Tüm Doğu Blok ülkelerinde, gizli ekonomik faaliyetlerle çok ağır yaptırımlarla mücadele edildiği, hatta sistemin gereği, "özel mülkiyet" yasaklandığı halde; ne rüşvet ne kaçakçılık ne de diğer gizli ekonomik faaliyetler engellenememiştir.

Gizli ekonomi ile ilgili mücadele yöntemlerinde "ağır yaptırım ve cezalarla" mücadele yöntemi özellikle politikacı ve bürokratların beğendikleri bir yöntemdir. Bunun en önemli sebebi ise bu yöntemin etkisiz olması değil; bir şeyler yapıyormuş gibi görünmekten kaynaklanmaktadır. Ancak çeşitli ülkelerdeki uygulamalar göstermiştir ki ağır ceza ve yaptırımlar, gizli ekonomik faaliyetleri önleyememiştir.

Yaptırımlar nasıl olsa etkili olamıyor ve gizli ekonomi önlenemiyor ise, tüm bu tedbirlerden vazgeçilmelidir yaklaşımı da bir başka anlayıştır. Bu anlayış da ilki gibi aşırı bir yaklaşımdır ve kamunun gerek ekonomiyi gerekse ekonomik aktörleri yönlendiremediği ve bir otoritenin olmadığını varsayar. Kamunun otoriter olduğu ya da olması gerektiği düşünülürse bu yaklaşım kabul edilemez. Özellikle hiç bir tedbir alınmaması, belli çıkar gruplarının, diğerleri üzerinde baskı oluşturacağından bu yaklaşım reddedilmelidir.

Geriye kalan son yöntem ise gizli ekonominin sebeplerini analiz edip, sebepleri bertaraf edici ve caydırıcı önlemler almaktır. Gizli ekonomik faaliyetler için en önemli motivasyonun geliri artırmak olduğu düşünülür ve toplumun her kesiminin gelirini artırmanın da mümkün olmadığı gerçeği göz önüne alınırsa, bu önerinin de ucuz ve kolay bir öneri olduğu iddia edilebilir. Bu da haksız bir iddia değildir. Nedenlerin analizi bunun için önemlidir. Nedenler incelenip hangi tip faaliyetlerle mücadele edilmelidir? Bu soruya cevap aranmalıdır.

Resmi rakamlarda görünmüyor ve ekonomik göstergeleri olumsuz etkiliyor diye gizli ekonomik faaliyetlerle mücadele etmek hatalıdır. Yapılması gereken gizli sektörü de hesaplara katan ve göstergeleri çarpıtmayacak bir tekniğin geliştirilmesidir. Aynı şekilde self servis ekonomik faaliyetler sonuç olarak refahı artırdığından mücadele alanının dışına çıkarılmalıdır (TUCHTFELDT, E., 1984, s.278-79).

Ancak özellikle yeraltı faaliyetleri ve ahlaki normlara ters düşen faaliyetlerle mücadele çok önemlidir. Vergi kaçakçılığı, uyuşturucu, silah vs. gibi yasaklanmış mal ve hizmetlerin satışı, tefecilik ya da haksız yere sübvansiyon, indirim ve muafiyetlerden faydalanmak gibi gayri meşru faaliyetlerle mücadele kaçınılmazdır. Böylesi faaliyetlerle mücadele de ancak hukuki düzenlemelerle gerçekleşebilir. Önemli olan, hukuki düzenlemelerin etkinliğidir. Cezaların ya da yaptırımların ağır olmasından çok, uygulanabilir olması gerekmektedir. Hukuki düzenlemeler farklı yorumlara sebebiyet vermeyecek şekilde formüle edilmelidir. Ayrıca "suçlu"nun yaptırımlarından hiçbir şekilde kurtulmayacağı ve öngörülen cezaları her halükârda çekeceği uygulaması yaygınlaşmalıdır. "Suçlu" affedilmeyeceğini ve cezasını mutlaka çekeceğini bilmelidir.

Politikacıların, gazetecilerin, meslek birlikleri ve odaları temsilcilerinin açıklamaları dikkatle incelendiğinde, ekonomik birçok sıkıntının temelinde gizli ekonomi yatmaktadır. Özellikle sosyal sigortalar ve vergi gelirleri söz konusu olduğunda azalan prim ve gelirlerin tek nedeni gizli ekonomidir. Yine açıklamalar incelendiğinde, artan bütçe açıklarının ya da "sınırlarını" zorlayan ve tehlike sinyalleri veren iç borçlanmanın veya sürekli artan prim ve ödeneklerin arka planındaki sebebi de gizli ekonomidir. Bu sebeplerden dolayı gizli ekonomi ile mücadele edilmeli ve getirilecek köklü tedbirlerle gizli sektör önlenmelidir.

Gizli ekonomi ile kim mücadele edecek ve kim önleyecektir? Demokrasiyi yönetim biçimi olarak kabul etmiş ülkelerdeki bu sorunun cevabı siyasi hükümetler ve vatandaşlardır. Ancak acaba vatandaşlar ve siyasi hükümetler gizli ekonomi ile mücadele edecekler midir? Bu soruya da ekonomik sistemdeki aktörlerin konumları cevap verecektir.

Ekonomik sistemdeki aktörleri üreticiler, tüketiciler ve siyasi hükümetler olarak üç kısımda incelemek mümkündür.

Üreticiler: Ana hedefleri kâr maksimizasyonu olan üreticiler ve gizli ekonomik faaliyetler gözönüne alındığında gizli sektörün; üreticilerin ana hedefe ulaşma doğrultusunda etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Kaçak işçi çalıştırmaktan korsan üretime; haksız yere sübvansiyon, indirim ve muafiyetlerden faydalanmadan kamunun düzenleyici

müdahalelerine (*regulations*) uymama gibi birçok konuda gözlenen gizli ekonomi faaliyetleri, üretimdeki maliyetleri düşürücü niteliktedir. Özellikle küçük ve orta boy ölçekteki üreticiler; gizli ekonomik faaliyetlerin "*nimetlerinden*" en fazla yararlanan kesimdir.

Yine bu başlıkta düşünülebilecek sanatkârlarda gizli ekonomik faaliyetlerden maksimum derecede faydalanabilmektedir. Tamirciden kaportacıya, berberden terziye; sanatkâr grubuna girebilecek her türlü meslek dalında; ne sigorta primleri ne de gerçek usulde vergi ödenmez. Fatura veya fiş vermemek ya da işletmede çalışan çırak ve kalıfa gibi personelin sigortasız çalıştırılması adeta bu sektörün kendine has özelliğidir.

Sonuç olarak üreticilerin gizli sektörden şikayet edebilecekleri durumlar çok kısıtlıdır. Gizli ekonomiden doğabilecek sorunlar ancak korsan üretimde veya girdi mallarda standartlara uymama gibi durumlarda ortaya çıkabilir.

Tüketiciler: Çok geniş bir kitleyi kapsayan tüketicilerle üretici olmayanlar kastedilmiş, özellikle de dar gelirli kesim göz önüne alınmıştır.

Gizli ekonomik faaliyetlerin en önemli özelliği "*aile bütçesine*" katkısıdır. Gizli ekonomik sektörün varlığı bilhassa dar gelirli kesim için fazladan gelir kaynağı olabilmektedir. Self servis ekonomi faaliyetleri başta olmak üzere; yeraltı ekonomisinde özel ve ekonomilerinin başta olmak üzere; eyraltı ekonomisinde özel ev ekonomilerinin aktiviteleri tamamen geliri artırmaya yöneliktir. Gizli ekonomi ile mücadele ve gizli ekonominin azaltılmasına yönelik önlemler, gelir seviyesi düşük ve gizli sektör faaliyetleri ile gelirlerini artırmaya çalışan kesimi doğrudan etkileyecektir. Geliri zaten düşük olan bir kesimden, geliri artıracak imkânları kısmak, çözümü çok zor olacak ekonomik ve sosyal sorunlara neden olabilir.

Gizli ekonomi; işçi, memur ve ücretlilerin oluşturduğu dar gelirli kesimin yanı sıra, "*işsizler*" içinde gelir kaynağı oluşturabilmektedir. Kısa bir süre bile olsa işsiz kalanlar, inşaat işçiliğinden işportacılığa değişik sektörlerde gizli ekonomik faaliyetler yardımı ile gelir elde edebilmektedirler.

Tüketiciler çerçevesinde gizli sektörden hoşnut olmayanlar, bu sektörden mal ya da hizmet "*arz etmeyip*" sadece "*talep edenler*" olabilir (HOFREITER, M., SCHNEIDER, F., 1989, s.65). Gizli sektörde standartlara ve belli düzenlemelere uymayan "korsan üretim" mamüllerini tüketenler de bu tip faaliyetlerden şikayetçi olabilirler. Bunların yanı sıra gerek üretici gerek tüketici olsun, hiç bir zaman gizli ekonomik faaliyette bulunmamış kesimde (gizli sektörün maliyetini yüklediklerinden) gizli sektörle mücadele edilmesini önerecek ve bu sektöre karşı olacaktır.

Siyasi İktidar: Gizli ekonomi ile mücadele edecek en önemli birim siyasi iktidardır. Kamunun

çıkarlarını savunmak ve gözetmekle yükümlü olan siyasi iktidar vergi ve sosyal sigortalar gelirlerindeki kayıplar başta olmak üzere gizli ekonomiye karşı olmak zorundadırlar. Yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi gizli ekonominin varlığı, ekonomi politikalarının uygulanması ve sonuçların alınmasına mani olmaktadır. Ayrıca gizli ekonominin varlığı otorite boşluğunun göstergesidir. Tüm bu sebepler siyasi iktidarların gizli ekonomi ile yoğun ve etkin mücadele etmesi için yeterli nedenlerdir. Ancak siyasi iktidarlar için çok önemli bir olgu daha vardır: Tekrar seçilebilmek. Tekrar seçilebilmek arzusu siyasi iktidarların, kamunun çıkarlarını koruma görevini sekteye uğratabilir. Siyasi iktidarlar için seçmenlerin arzu ve isteklerini tatmin etmek ön planda olduğundan; seçmenin gizli ekonomik faaliyetlere bakışı gizli sektörle mücadelede çok önemlidir.

Siyasi iktidarlar gizli ekonomi ile ancak tekrar seçilebilme ihtimalleri artacaksa mücadele edeceklerdir. Oy kaybına sebep olabilecek uygulamalara veya yaptırımlara gitmeyeceklerdir. Yukarıda, seçmenlerin (üretici ve tüketicilerin) gizli ekonomi konusuna yaklaşımları incelenmiş, özellikle üreticilerin gizli ekonominin "nimetlerinden" faydalandığına değinilmişti. Üreticilerin, siyasi iktidara olan "sıkı" ilişkisi düşünüldüğünde; tüketicilerin de gizli sektör sayesinde refahının artması söz konusu olması; mücadele için yeterli seçmen desteğinin olmayacağı doğrultusunda işaret olabilir.

Demokratik sistemlerde yeterli seçmen desteğinin olmadığı hiçbir konuda en azından kısa dönemde ciddi ve köklü adımlar atılmaz. Ancak uzun dönemde; I. Bölümde gizli ekonominin sebepleri anlatılırken değinilen, "değişen yaşam değerleri ve normlardan kaynaklanan sebepler" ciddi olarak analiz edilmeli ve tedbirler bu doğrultuda alınmalıdır. Ahlaki normlar; ekonomik aktörlerin devlet anlayışı ve devlete bağlılığı, gizli ekonomi ile mücadelede üzerinde durulması gereken en önemli faktörlerdir.

KULLANILAN KAYNAKLAR

BADELT, C. (1983): "Schattenwirtschaft als Folge der Abgabenbelastung oder Ausdruck Wirtschaftlichen Strukturwandels?" HANSMEYER, W. (Ed.) Staatsfinanzierung im Wandel. Berlin.

CASSEL, D. (1982): "Schattenwirtschaft-eine Wachstumsbranche?" Listforum (2) ss.343-363.

CASSEL, D./CASPERS, A. (1984): "Was ist Schattenwirtschaft? Begriff und Erscheinungsformen der Second Economy-" WirtschaftsStudium (WiSt) 1 ss.1-7

DIE Türkiye İstatistik Yıllıkları, Çeşitli Yıllar

FEIGE, E. L. (1979): "How Big is the Irregular Economy?" Challenge (5) ss.5-21.

----- (1981): "The UK's Unobserved Economy: A Preliminary Assessment" Journal of Economic Affairs (1) ss.205-235.

FREY, B. (1981): "Schattenwirtschaft. Schwierig zu fassen" Wirtschaftswoche (46) ss.78-84.

FREY, B./POMMERHNE, W. (1983) "Quantitative Erfassung der Schattenwirtschaft: Methoden und Ergebnisse" HANSMEYER, W. (Ed.) Staatsfinanzierung im Wandel, Berlin.

GALBRAITH, J.K. (1991): Ekonomik Yaşamın Güncel Sorunları, İstanbul.

GERSTENBERGER, W. (1986): "Wachstumsfelder am Rande der offiziellen Wirtschaft" Ifo Schnelldienst (26-27) ss.11-20.

GRASS, R.D. (1984): Ausweichwirtschaft: Abgrenzung, Ausprägung, Ausmasse. Frankfurt am Main.

GRETSCHMANN, K./METTELSIEFEN, B. (1984): "Die Schattenwirtschaftsdebatte-eine Retrospektive" GRETSCHMANN, K./HEINZE, R.G. (Ed.) Schattenwirtschaft. Göttingen.

GROSS, P. (1988): "Zur Gesellschaftlichen Bedeutung und Bewertung der Schattenwirtschaft" GROSS, P./FRIEDRICH, P. (Ed.) Positive Wirkungen der Schattenwirtschaft, Baden-Baden.

HOFRTHEITH, M./SCHNEIDER, F. (1989): "Gibt es ein politisches Interesse um Schattenwirtschaft zu bekaempfen"

ITO (1991): Ekonomik Rapor, İstanbul.

KARMANN, A.J. (1986): "Monetäre Schätzansätze zur Erfassung der Schattenwirtschaft-Ein Vergleich verschiedener Methoden" Kredit und Kapital (2) ss.233-247.

----- (1990): "Schattenwirtschaft und ihre Ursache" Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaft (110) ss.185-206.

KIRSCHGAESNER, G. (1984): "Verfahren zur Erfassung des in der Schattenwirtschaft erarbeiteten Sozialprodukts" Allgemeine Statistisches Verfahren (32) ss.378-405.

KLINKMUELLER, E./LEPTIN, G. (1983): "Terminologische Anmerkungen zum Begriff der Schattenwirtschaft" HEDTAMP, G. (Ed.) Beiträge zum Problem der Schattenwirtschaft, Berlin.

LANGFELDT, E. (1984): Die Schattenwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland. Tübingen.

MALİYE BAKANLIĞI Bütçe Gerekçeleri, Çeşitli Yıllar.

METTELSIEFEN, B. (1984): Besteuerung und Schattenwirtschaft, GRETSCHMANN, K./HEINZE, G. (Ed.) Schattenwirtschaft, Göttingen.

ÖZMUCUR, S. (1987): Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yolu ile Hesaplanması, ITO-yayınları No:1987-1, İstanbul.

PEACOCK, A./SHAW, G. K. (1982): "Is Tax Revenue Loss Overstated?" Journal of Economic Affairs (2) ss.161-176.

POMMERHNE, W./FREY, B. (1982): "Ansätze zur Quantitativen Erfassung der Schattenwirtschaft"

WirtschaftsStudium (4) ss.343-349.

----- (1984): "Vom Schatten ins Licht: Umfang und Entwicklung der Schwarzarbeit" **Wirtschaftspolitische Blätter** (3) ss.121-132.

RÜRUP, B. (1983) "Schattenwirtschaft: Wirtschaftspolitisches Problem und Gesellschaftliche Stabilisator" **WirtschaftsStudium** (12) ss.557-563.

RÜRUP, B./BORCHERT, J. (1988): Informelle Schattenwirtschaft und Öffentliche Unternehmen, GROSS, P./FRIEDRICH, P. (Ed.) Positive Wirkungen der Schattenwirtschaft, Baden-Baden.

SCHENK, K.E./WAAS von CZEGA, A. (1983): "Second Economy und Wirtschaftsordnung - Ein Systemübergreifender, Transaktionsökonomischer Erklärungsansatz" HEDTKAMP, G. (Ed.) Beiträge zum Problem der Schattenwirtschaft. Berlin.

SCHMAEHL, W./PRINZ, A. (1988): "Gibt es positive Wirkungen der Schattenwirtschaft auf Soziale Sicherungssystem?" GROSS, P./FRIEDRICH P. (Ed.) Positive Wirkungen der Schattenwirtschaft, Baden-Baden.

SCHRAGE, H. (1984): "Schattenwirtschaft - Abgrenzung, Definition, Methoden der Quantitativen Erfassung" SCHAEFER, W. (Ed.) Schattenökonomie, Göttingen.

SCHRAGE, H. (1987): Theoretische Grundlagen der Schattenwirtschaft. Bern.

TOBB: Ekonomik Raporlar, Çeşitli Yıllar,

TOBB (1990): **Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi**, Ankara.

TUCHTFELDT, E. (1984): Wirtschaftspolitische Konsequenzen der Schattenwirtschaft, SCHAEFER, W. (Ed.) Schattenökonomie, Göttingen.

TUSİAD: The Turkish Economy, Çeşitli Yıllar

WECK, H. (1983): Schattenwirtschaft: Eine Möglichkeit zur Einschränkung der öffentlichen Verwaltung, Frankfurt am Main.

WECK, H./POMMERHNE, W./FREY, B. (1984): Schattenwirtschaft, München.

WIEGAND, M. (1987): Ursachen der Schattenwirtschaft in alternativen Wirtschaftssystemen. Frankfurt am Main.

TÜRK ÖZEL SEKTÖRÜNÜN LİDERLİK* DAVRANIŞLARI

Doç. Dr. Alev Ergenç KATRİNLİ
D.E.Ü. İ.İ.B.F. İngilizce İşletme Bölümü

Doç. Dr. Ömür Timurcanday ÖZMEN
D.E.Ü. İ.İ.B.F. İngilizce İşletme Bölümü

Arş. Gör. Yasemin ARBAK
D.E.Ü. İ.İ.B.F. İngilizce İşletme Bölümü

Yönetim eldeki kıt kaynakların etkin kullanımı yoluyla amaçlara ulaşma sürecidir. Yönetici ise, amaçlara ulaşmak için gerekli beşeri ve maddi kaynakları verimli bir şekilde bir araya getiren kişi olarak tanımlanır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde temel sorun haline gelmiş üretim faktörlerinin, etkin bir şekilde bir araya getirilmesi herşeyden önce yeterli nicelik ve nitelikte bir yönetici topluluğunun varlığına bağlıdır. Yönetici ülke kalkınmasını gerçekleştiren yaratıcı kişidir.

Ülkemizde Cumhuriyetle birlikte, endüstrileşme kalkınmanın sürekli bir etmeni olarak kabul edilmiş ve özel sektöre öncelik tanınmıştır. Ancak beklenen başarıya ulaşılmaması üzerine 1930'lardan itibaren kamu sektörüne doğru bir eğilim gözlemlenmektedir. 1950-60 döneminde uygulanan politika ile özel sektör tekrar önem kazanmıştır. 1960'lardan sonra ise ortalama bir çözüm şekli olarak karma bir sistem kabul edilmiştir. 1980'lerden sonra ise ülke dışına açılma çabası ile özel sektör ön plana geçmiştir.

Türkiye'de yöneticiliğin gelişmesi, kalkınmakta olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi endüstrileşme ile olmuştur. Yöneticiliğin gelişmesi gereği, 1930'larda Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile endüstrileşmeye başlandığı dönemde kendini belli bir şekilde hissettirmiştir. o yıllarda işletmelerde yöneticilik alanında yetişmiş ve eğitim görmüş çok az sayıda eleman bulunmaktaydı. Bunun nedenini çok eski örf ve adetlerimizde aramak mümkündür. Türkler asırlarca askerliği ve devlet işlerinde çalışmayı diğer alanlara tercih etmişler ve ticareti meslek olarak küçümsemişlerdir. Türklerin ticari iş yaşamında görülmeleri ise, ancak Atatürk Devrimlerinden sonra olabilmektedir. (Ataol vd., 1992).

Yöneticilerin en önemli görevlerinden birisi, insan kaynaklarını yönetmektir. Etkili bir yönetici insan kaynaklarını en etkili biçimde değerlendirebilmeli, motivasyonlarını sağlayarak, yeteneklerinden en iyi şekilde yararlanabilmelidir (Pareek, Rao ve Pestonjee, 1981).

Liderlik ise, başkalarının davranışlarını etkileme yeteneğidir (Aldemir, 1989). Lider, potansiyeli gerçeğe dönüştürür, bir örgütte ve örgüt üyelerinde var olan potansiyeli başarıyla sonuçlandırır (Davis, 1977). Bu nedenle liderlik verilmez, alınır. Yöneticiliğin ise mutlaka verilmesi gereklidir.

Yöneticilerin başarısının iş ilişkileri içinde kişilerle etkileşimine ve uyguladığı liderlik biçimine bağlı olduğu düşünülmektedir. Yöneticilerin teknik yeterliliği, fonksiyonel bilgi ve becerileri, astları üzerindeki gücünü belirleyen önemli etkenlerdir. Ancak başarılı bir yöneticinin, aynı zamanda gerekli yardımı da verebilmesi gereklidir. Bir yönetici

* III. Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur.

astlarına karşı duyarlı değilse ve uygun liderlik yöntemlerini kullanmıyorsa astları üzerindeki gücü zayıflayacaktır. Bu nedenle yöneticiler etkili olabilmek için duruma en uygun liderlik davranışını benimsemeli ve sergileyebilmelidirler. (Fiedler, 1967).

Bu çalışmanın amacı, Türk özel kesim işletme yöneticilerinin genelde ne tür bir liderlik davranışı sergilediklerini ortaya koymaktır. Buna bağlı olarak, benimsenen liderlik uygulamalarının, yöneticilerin özelliklerine göre değişip değişmeyeceği incelenmektedir.

ARAŞTIRMA TASARIMI

"Türk özel sektör yöneticilerinin liderlik davranışı"na ilişkin araştırmanın örneklemini, bilgi toplama aracı ve bulguları aşağıda sunulmaktadır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini 387 yönetici oluşturmaktadır. Bu yöneticiler 1990 yılında İstanbul Sanayi Odasının Rehberleri'ne giren kuruluşlar ile illerin Sanayi Odası Rehberleri'ne giren kuruluşlardan seçilmişlerdir. Sonuçta soru kağıdı gönderilen 1070 kuruluşta, toplam 387 yönetici soru kağıtlarını cevaplayarak çalışmamıza katılmışlardır.

Bilgi Toplama Aracı

Yöneticiler bazı yönlerden birbirlerine benzeseler de benimsedikleri liderlik davranışları farklılık gösterebilmektedir. Yöneticiler kendi kişilik özelliklerine, astlarının özelliklerine ve içinde bulundukları duruma bağlı olarak, çeşitli liderlik uygulamalarını benimseyebilmektedirler. Bazı çalışmalarda liderlik demokratik ve otokratik olarak sınıflandırılmakta (Lippitt ve White, 1943); bazılarında ise işe ve göreve eğilimli olarak ele alınmaktadır (Blake ve Mouton, 1984).

Uygulamada genelde kullanılan bu sınıflamanın dışına çıkmak amacıyla ve liderlik davranışlarını daha açıklayıcı bir şekilde ortaya koyduğu düşüncesiyle, bu çalışmada Rao'nun (1978) sınıflamasından yararlanılmıştır. Bu sınıflamaya göre liderler üç tip davranış sergilemektedirler.

1. Yardımsever Lider Davranışı: Bu tip liderlik davranışına sahip yöneticiler astlarını koruyan ve ihtiyaçları olduğu durumlarda onlara yardımcı olan, neleri yapmaları ve neleri yapmamaları gerektiğini açıklayan özellik taşırlar. Bu tip liderler astları yanlarında olmadığı zaman, astları kendi inisiyatiflerini kullanarak iş yapamazlar. Dolayısıyla bu tip liderler bağımlı astlar yetiştirirler.

2. Eleştirici Lider Davranışı: Bu tip liderler yanlışları, düşük kaliteli iş ve davranışları kesinlikle kabul etmezler. Astlarının davranışlarında sürekli yanlışlar ararlar, eleştirirler ve onların kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olurlar. Bu tip yöneticilerin astları, yöneticilerden hoşlanmazlar ve işlerini korkuyla yaparlar.

3. Göçerici Lider Davranışı: Bu tip liderler astlarına güven verir, onları amaçlarını oluşturmalarına yardım eder ve işlerini kendi başlarına bağımsız olarak yapabilmelerini sağlar. Bu tip liderlerle çalışan astlar kendi yeteneklerini kullanabilirler.

Bu çalışmada liderlik davranışları Rao'nun (1986) hazırladığı bir soru kağıdından yararlanılarak ölçülmüştür. Bu soru kağıdı 3 temel sorudan oluşmaktadır. Sorularda her liderlik davranışı üç alt soru ile ölçülmektedir. Her soru için katılımcıların "Hiç Katılmam"dan "Tamamen Katılım" a doğru giden 5li ölçek üzerinde eğilimlerini belirtmeleri istenmiştir. Yöneticiler hangi boyuttan en yüksek puanı almışsa, o liderlik davranışının baskın olduğu kabul edilmiştir.

Araştırmada yönetici özellikleri olarak yöneticinin pozisyonu, yaşı, eğitim düzeyi, eğitim alanı, cinsiyeti ve iş doymu incelenmiştir.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Örneklem Özellikleri

Araştırma örnekleminin özelliklerine ilişkin bulgular Çizelge 1 de verilmektedir.

Araştırmamıza katılan yöneticilerin %71.8'i müdür, %16.5'i genel müdür, %11.6'sı şef düzeyindedir.

ÇİZELGE 1. ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİN ÖZELLİKLERİ

	n	%		n	%
POZİSYON			EĞİTİM ALANI		
Genel Müdür	64	18.5	İşletme	79	20.4
Müdür	278	71.8	İktisat	52	13.4
Şef	45	11.6	Mühendislik	256	66.1
YAŞ			GÖREVE GEÇEN SÜRE		
26-35	94	24.3	1 - 5 yıl	210	54.3
36-45	177	45.7	6-10 yıl	99	25.6
46-55	97	25.1	11 yıl ve üstü	78	20.2
56 yaş ve üstü	19	4.9			
CİNSİYET			LİDERLİK BOYUTLARI		
Kadın	6	15.8	Yardımsever	50	12.9
Erkek	326	84.2	Eleştirici	172	44.4
EĞİTİM DÜZEYİ			Göçerici	74	19.1
Lise	16	4.1	Diğer*	91	23.5
Lisans	252	65.1			
Lisans üstü	119	30.7			

* Yardımsever, eleştirici ve göçerici liderlik davranışlarından hiçbirisi baskın değil.

Bu yöneticilerin %45.7'sini 36-45, %25.1'i 46-55, %24.3'ü 26-35 yaş grubundandır. Bu bulgular yöneticilerin çoğunun, orta yaş grubunda olduğunu göstermektedir.

Yöneticilik, son zamanlara kadar geleneksel bir erkek mesleği olarak görülmüştür. Bu durum çalışma yaşamına zaten geç giren kadının yönetim basamaklarında ilerlemesini engelleyen nedenlerden biri olmuştur. Araştırmalardan elde edilen bulgular yukarıdaki görüşü yansıtır niteliktedir. Örneklemdeki yöneticilerin %15.8'i kadındır.

Araştırmaya katılan yöneticilerin eğitim düzeyleri incelendiğinde %30.7'sinin lisans üstü, %65.1 inin lisans, %4.1 inin lise mezunu olduğu görülmektedir.

Çizelge 1 den de görüleceği gibi, yönetici pozisyonundaki kişilerin eğitim alanları işletmecilikten çok mühendisliktir (%66.1). Ülkemizde yöneticiliğin tarihsel gelişimi incelendiğinde, sanayileşme çabalarına girildiği dönemlerde, özellikle mühendislik alanlarında eğitim görmek üzere, yurt dışına eleman gönderildiği görülmektedir. Bu elemanlar ülkeye döndüklerinde, yöneticilik eğitiminin geçmeden hızla gelişmekte olan sanayi işletmelerinde yönetim basamaklarına gelmişlerdir. Yönetici örneklemdeki mühendislik kökenlilerin çoğunluğu bu eğilimin devamı olarak görülebilir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çoğunluğu, yöneticilik mesleğindeki ilk 5 yılı yaşamaktadırlar. Bu yöneticilerin liderlik davranışları incelendiğinde %2.9 unda yardımseverlik, %44.4 ünde eleştirici, %19.1 inde göçerici liderlik davranışının baskın olduğu görülmektedir.

2. Liderlik Davranışlarına İlişkin Bulgular

2.1 Yardımsever liderlik Davranışına İlişkin Bulgular

Çizelge 2 incelendiğinde örneklemde yer alan yöneticilerin geneldi orta düzeyde yardımsever liderlik davranışı gösterdikleri görülmektedir.

Yönetimsel düzeyler açısından yapılan inceleme, en az yardımsever liderlik davranışı benimseyenlerin genel müdür pozisyonundaki yöneticiler ($X=7.69$) olduğunu göstermektedir. Burada en fazla yardımsever liderlik davranışı gösterenler ise şef pozisyonundaki yöneticilerdir ($X=7.77$). Ancak tek yönlü varyans analizi sonucu elde edilen $F(.02)$ değeri bu ortalamalar arasında önemli bir farkın bulunmadığını göstermektedir.

Örneklemdeki yöneticilerin yaşları göz önüne alındığında, gerçekleştirilen varyans analizi ve LSD testi sonucunda 56 yaş ve üzerindeki yöneticilerin, 26-35 yaş arasındaki yöneticilerden daha az yardımsever olduklarını göstermektedir. Elde edilen bu bulgu .006 önem düzeyinde anlamlıdır.

ÇİZELGE 2. YARDIMSEVER LİDERLİK DAVRANIŞINA İLİŞKİN BULGULAR

YÖNETİCİ ÖZELLİĞİ	X	S	
	7.71	2.34	
YÖNETSEL DÜZEY			
Genel Müdür	7.69	2.16	
Müdür	7.70	2.42	
Şef	7.77	2.11	$F=.02$ $p=.98$
YAŞ			
26-35	8.20	a	2.09
36-45	7.58	b	2.41
46-55	7.65	ab	2.33
56 yaş ve üzeri	6.79	b	2.64 $F=2.52$ $p=.06$
EĞİTİM DÜZEYİ			
lise	7.27	ab	2.69
Lisans	7.51	b	2.38
Lisans üstü	8.18	a	2.17 $F=3.55$ $p=.03$
EĞİTİM ALANI			
İşletme	8.40	a	2.26
İktisat	7.34	b	2.23
Mühendislik	7.56	b	2.33 $F=4.59$ $p=.01$
CİNSİYET			
Kadın	7.92		2.36
Erkek	7.67		2.34 $T=.78$ $p=.44$

3

Yönetici Yardımsever
Liderlik Davranışı
Göstermiyor

15

Yönetici Yardımsever
Liderlik Davranışı
Gösteriyor

Yardımsever liderlik davranışı eğitim düzeyi açısından ele alındığında, iktisat ve mühendislik eğitimi gören yöneticilerin, işletmecilik eğitimi gören yöneticilerden daha az yardımsever oldukları anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuç .01 önem düzeyinde anlamlıdır.

Örneklemdeki kadın ve erkek yöneticilerin, yardımsever liderlik davranışı açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere gerçekleştirilen t-testi ($t=.78$; $p=.44$), bu açıdan kadın ve erkek yöneticiler arasında farklılık olmadığını ortaya koymuştur.

2.2 Eleştirici Liderlik Davranışına İlişkin Bulgular

Çizelge 3'de yöneticilerin eleştirici liderlik davranışlarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Buradan da görüleceği üzere, örneklemde yer alan yöneticiler genelde orta düzeyin üzerinde eleştirici liderlik davranışını göstermektedirler.

Yönetimsel açıdan yapılan incelemeye göre, genel müdürler en az ($X=6.89$), şefler ise en fazla ($X=7.13$) eleştirici liderlik davranışı gösteren pozisyonlardır. Ancak tek yönlü varyans analizi sonucu elde edilen bulgular ($F=.18$; $P=.84$), bu gruplar arasında istatistiksel açıdan farklılık olduğunu destekler yeterlilikte değildir.

Yöneticilerin yaşları açısından yapılan de-

ğerlendirmeler, yaş grupları arasında, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir. Bununla beraber, 26-35 yaş grubu eleştirici liderlik davranışının en yüksek, 56 ve üzeri yaş grubu ise eleştirici liderlik davranışının en düşük bulunduğu yaş grubudur.

ÇİZELGE 3. ELEŞTİRİCİ LİDERLİK DAVRANIŞINA İLİŞKİN BULGULAR

YÖNETİCİ ÖZELLİĞİ	X	S	
	8.83	2.61	
YÖNETSEL DÜZEY			
Genel Müdür	6.89	1.97	
Müdür	7.05	2.41	
Şef	7.13	2.21	$F=.18$ $p=.94$
YAŞ			
26-35	8.96	2.60	
36-45	8.77	2.38	
46-55	8.84	2.58	
56 yaş ve üzeri	6.61	2.20	$F=.17$ $p=.91$
EĞİTİM DÜZEYİ			
lise	7.73	2.71	
Lisans	8.58	2.45	
Lisans üstü	9.50	2.25	$F=7.14$ $p=.0001$
EĞİTİM ALANI			
İşletme	8.90	2.57	
İktisat	8.41	2.37	
Mühendislik	8.90	2.47	$F=.78$ $p=.46$
CİNSİYET			
Kadın	8.66	2.69	
Erkek	8.86	2.43	$T=.54$ $p=.59$

3 15

Yönetici Eleştirici Liderlik Davranışı Göstermiyor Yönetici Eleştirici Liderlik Davranışı Gösteriyor

Eğitim düzeyi açısından yapılan inceleme, lisans üstü eğitim almış olan yöneticilerin, eleştirici liderlik davranışını lise ve lisans eğitimi almış yöneticilerden daha fazla benimsediklerini göstermektedir ($F=7.14$; $p=.0001$). Eğitim alanı dikkate alındığında ise, istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olmamakla birlikte, eleştirici liderlik davranışı en yüksek olan yöneticiler işletme, en düşük olduğu yöneticiler ise iktisat kökenli yöneticilerdir.

Cinsiyet faktörü dikkate alındığında, erkeklerin kadınlara oranla daha fazla eleştirici oldukları görülmekle beraber, bu fark oldukça düşüktür ve istatistiksel açıdan önemli sayılamaz.

3. Göçerici Liderlik Davranışına İlişkin Bulgular

Göçerici liderlik davranışına ilişkin bulguların yer aldığı çizelge 4 incelendiğinde, örneklem genelinde yöneticilerin orta düzeyde göçerici liderlik davranışı gösterdikleri söylenebilir.

Yöneticilerin faaliyet gösterdiği yönetsel düzeyler dikkate alındığında, en az göçerici liderlik davranışı gösteren grubun ise genel müdürler ol-

duğu görülmektedir. Ancak elde edilen $F(.18)$ değeri bu gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın bulunmadığını göstermektedir.

Göçerici liderlik davranışı, eğitim düzeyi açısından ele alındığında, istatistiksel açıdan anlamlı olmamakla beraber, lisans üstü ve işletme eğitimi alan yöneticilerin en az göçerici liderlik davranışı benimseyen liderler olduğu görülmektedir. Lise ve mühendislik eğitimi alan yöneticiler ise göçerici liderlik davranışının en fazla görüldüğü yöneticilerdir.

Çizelge 4 deki bulgular göçerici liderlik davranışı açısından kadın ve erkek yöneticilerin farklı olmadığını göstermektedir.

ÇİZELGE 4- GÖÇERİCİ LİDERLİK DAVRANIŞINA İLİŞKİN BULGULAR

YÖNETİCİ ÖZELLİĞİ	X	S	
	7.04	2.32	
YÖNETSEL DÜZEY			
Genel Müdür	6.89	1.97	
Müdür	7.05	2.41	
Şef	7.14	2.22	$F=.18$ $p=.93$
YAŞ			
26-35	7.10	2.16	
36-45	7.14	2.42	
46-55	6.88	2.33	
56 yaş ve üzeri	6.44	2.06	$F=.69$ $p=.56$
EĞİTİM DÜZEYİ			
lise	7.60	2.77	
Lisans	7.15	2.36	
Lisans üstü	6.73	2.13	$F=1.72$ $p=.18$
EĞİTİM ALANI			
İşletme	7.46	2.47	
İktisat	7.11	2.74	
Mühendislik	6.92	2.19	$F=1.58$ $p=.20$
CİNSİYET			
Kadın	6.98	2.62	
Erkek	7.04	2.25	$T=.19$ $p=.85$

3 15

Yönetici Göçerici Liderlik Davranışı Göstermiyor Yönetici Göçerici Liderlik Davranışı Gösteriyor

SONUÇ

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, eleştirici liderlik davranışının en fazla benimsenen liderlik davranışı olduğu görülmektedir. En az benimsenen liderlik davranışı ise, göçerici liderlik davranışdır.

Geleceğin yöneticileri kadın ya da erkek, bu günün yöneticilerinden daha esnek olmak durumundadırlar. Sosyal ve endüstriyel dünyadaki değişim öyle bir noktaya gelmiştir ki en uyumlu bireyler bile, onunla başa çıkmakta zorluk çekmektedirler.

Yönetici özelliği dikkate alındığında ise yöneticilerde, yardımsever liderlik davranışı benimsenmesinde, yaşın, eğitim düzeyinin, eğitim alanının; eleştirci liderlik davranışının benimsenmesinde ise, eğitim düzeyinin rol aldığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgular, yöneticilerin göçerici liderlik davranışının, araştırmada ele alınan yöneticilik özelliklerine göre farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Aldemir, C., "Liderlik", D.E.Ü. Bimer ders notları, İzmir 1989

Ataol, A. vd., "Türk Özel Kesim Endüstrisinde Yönetici Profili" TOBB Yayını, 1992.

Blake, R., ve Mouton, J.S., "The Managerial Grid", Houston. TEX. 1964.

Davis, K., "Human Behavior At Work", Mc Graw-Hill, 1977

Fiedler, F.E., "A Theory of Leadership Effectiveness", Mc Graw Hill, 1967".

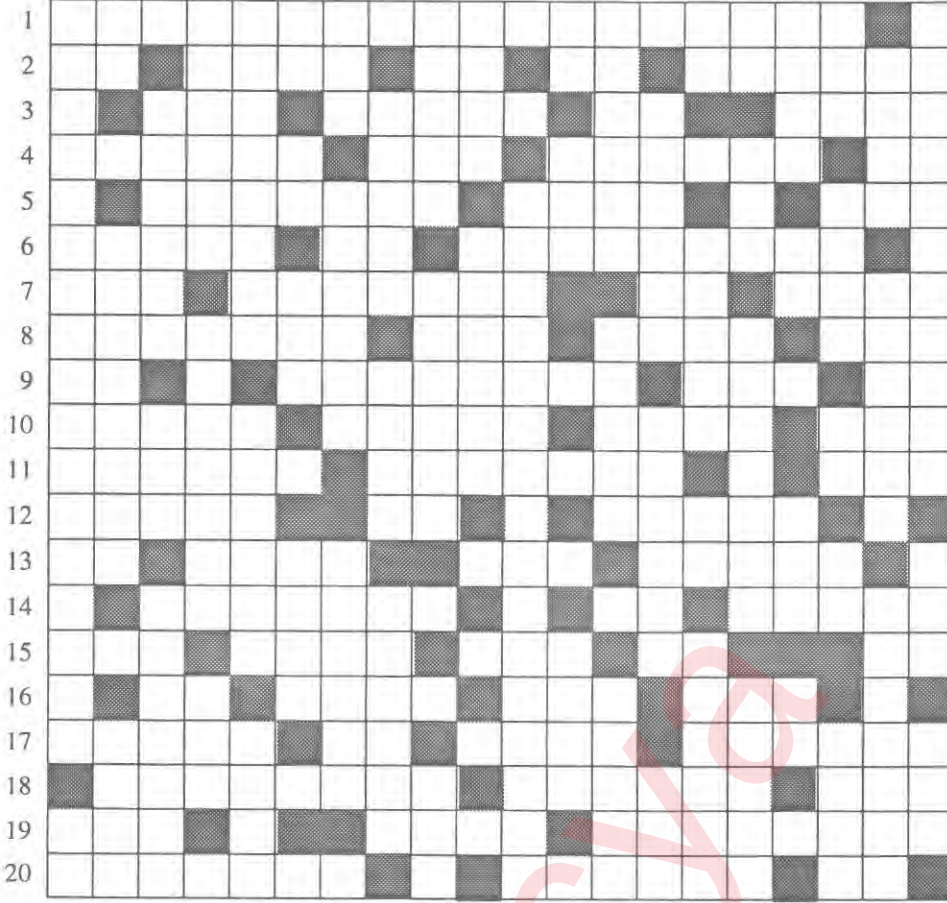
Lippitt, R. ve White R.N., "The Social Climate of Children's Groups" içinde Baker R.G., J.S. Kounin ve H.F. Write, "The Child Behavior and Development", N.Y., Mc Graw-Hill, 1943.

Pareek, U., T.V., Rao, D.M., Pestonjee, "Behavioral Processes in Organizations", New Delhi, India, Oxford, 1981.

Rao, V.T., "The Supervisory Leadership Beliefs Questionnaire", The Annual Developing Human Resources.

becya

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

SOLDAN SAĞA:

1- 1851-1926 yılları arasında yaşamış, marjinalci ekonomi anlayışında birleşen ekonomistleri toplayan "Yeni Klasik Okul"un bir üyesi olan, "İktisadi Değer ve İlkeleri", "Tabii Değer", "Sosyal İktisat" adlı kitaplarıyla tanınan Avusturyalı ekonomist. 2- Bir hafifseme sözü... Din işlerini devlet işlerine karıştırmayan... Bir haber ajansı... Sümerlerde sağlık tanrıçası... Japon imparatorlarına verilen ünvanı. 3- Bayağı, sıradan... Gereken ilgiyi göstermeme, boşlama... Litre... Kültür. 4- (İtalyanca) iskambilde karoya verilen ad... Birine göre yüksek aşamada olan kimse... Yakmaç... Amerikalı sinema oyuncusu (... Harris). 5- İvce... Birşeye biçilen değer... Sözcüklere kendikendine anlamı katan bir örnek. 6- (Arapça) Geçen, delip geçen, içe işleyen... (Almanca) Numaranın kısa yazılışı... Uzlaşma. 7- Telefon sözü... Balıkesir'in bir ilçesi... Bir nota... Çepeçevre, iki yönlü, ikili. 8- Haritasını çıkarmak için bir alanı üçgenlere bölme işi... Ünlü İngiliz topluluğu Ultravox'un solisti (Midge...) ... Dokuma tezgahında tarağı tutan aygıt... Göz. 9- Askeri

yazılımda "deniz"... Ünlü bir "rap" şarkıcısı... Anadolu'da eski bir uygarlık... Rey. 10- Taş yada mermerden tek parça oyulmuş mezar... Varlık kazanmak, yetişmek... İstanbul Belediyesi'nin bir alt kuruluşu... Ünlü bir "New Jazz" şarkıcısı (Sade ...). 11- Bulmaya çalışmak... Güvenlik, itimat... Katıksız, dışı kaplama olmayan... 12- Yaptığı kötülüğü belli etmeyen... Kimyada baryumun simgesi... İncelenme sonucunu bildiren kağıt. 13- Kalayın simgesi... Kahramanlıkla ilgili, destansı... Üye... Sıvı. 14- Balık avlamakta ya da odun taşımakta kullanılan büyük kayık... Nikel... Elektrik döşeminde lamba ya da fiş konacak yerlerin herbiri. 15- Parlak kırmızı renkte değerli bir taş... Bir deri türü... Adet... Niyobyumelementinin simgesi... Bir calgı. 16- Sahip, iye... "Millî" içimiz... Hoşa giden duygulanım... Birleşik kiralık... Kuruş. 17- Değişik yorumlara elverişli... Remzi Kitabevi'ni simgeleyen harfler... Temel düşünce, öge, unsur... XVII. yüzyıl başında Fransa'da moda olan gösterişli bir bezeme üslubu. 18- Futboldan müziğe geçen "kadife sesi" İspanyol şarkıcı (Julio ...)... Gemi direğinin içine oturtulmuş olduğu yuva... Işın. 19- Bir göz rengi... Talih... Yarı açmak, seyrekletmek. 20- Çeşitli üretim alanlarındaki işletmelerin birbirlerinin hisse senetlerinin bir miktarını satın alarak meydana getirdikleri ekonomik bağımlılık... Bilardo sopası... Yeterli olmayan.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1- 1825-1864 yılları arasında yaşamış, kendi adını taşıyan küçük burjuva toplumculuğu düşüncesini ortaya atmış, Alman işçi sendikalarının kurucusu olan "Eşit hak ve tunç yasası" kuramını geliştiren Alman düşünürü ve eylemcisi... İlave. 2- Kimyada rodyumun simgesi... Eskiden kökboyası denilen bitkiden çıkarılırken bugün kimyasal usullerle hazırlanan sarımtırak kırmızı renkte kristal yapıya bileşik... Tahıl ambarı. 3- Girdap... Eskiden yol üzerinde konaklamaya yarayan yapı... Çabuk gücenen, aşırı duygulu. 4- Bir malı o malın sahibi olmasa da eli altında tutan kimse, zilyet... Fıli... Taşkın su. 5- Tef çalan ... Amerikalı yönetmen Daryl Duke'un Uzakdoğu üzerine kotardığı Bryan Brown ve Joan Chen'in oynadıkları film, James Clavell'in bir romanı... Defa, kez. 6- Endonezya'nın plaka işareti... Şehir... Devlet Güvenlik mahkemesi... Bayındırlık. 7- bir sayı... Yemişinden turşu yapılan gebre otunun bir adı. 8- Tutuklu ya da hükümlülerin yalnız olarak kapatıldıkları odacık... (Rusça) Ekmek... Nakış yapan usta, bezekçi. 9- Karadeniz balığı... Anlaşılmaz iş... Tutamak. 10- Söz verme... Hisar, kale. 11- Ünlü Rus sinemacı Sergei M. Eisenstein'in başyapıtı. 12- Hangi şey... Sıkıntı... Bir iletişim aracı. 13- 1834-1910 yılları arasında yaşamış, ilk adı Leon olan ve "Yeni Klasik Okul"un kurucularından ünlü İsviçre asıllı Fransız ekonomist... Ülkemizde "Europa" adlı filmiyle bilinen Danimarkalı genç yönetmen (Lars Von ...)... İslamın şartlarından. 14- Kuşların bir dala ya da çubuğa konup sinmesi... 1879-1953 yılları arasında yaşamış Sovyet lideri... Fasıla. 15- İlaç, çare... Arabozuculuk, kışkırtıcılık... Matematikte sabit bir sayı... Baklagillerde, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan bir bitki, lathyrus. 16- Bir nota... Üzerinde maden dövülen demir araç... Gün-tün eşitliği... Keseli ayı. 17- Ekme eylemini gerçekleştiren... "United Artists"... Brezilya'nın en büyük kenti. 18- Tabaklanmış ceylan derisi... Bir TV yapımcımız (Bülent ...)... Bir kürk hayvanı... Türkiye'nin plaka işareti... Bir halk koşuğu. 19- Sağlığı korumak için yapılan beslenme biçimi ... 1873-1938 yılları arasında yaşamış, ünlü Rus opera sanatçısı (... İvanoviç Şalyapin)... Yeşile çalan açık mavi. 20- Ortaklaşa sömürücülük... Bir asalak... (İngilizce) Meşe ağacı.

Gelecek nesillere verilebilecek
en değerli hediye:

S a ğ l ı k l ı
B i r Ç e v r e

Türkiye'nin en son enerji kaynağı doğalgaz...
Isıtma sistemlerinin en önde ismi Demirdöküm,
doğalgaz teknolojisini insanlığa yararlı
bir hizmet biçimine dönüştürürken,

doğanın korunmasına öncelikle önem verir.
Demirdöküm, sağlıklı bir çevre ve gelecek nesiller
için uzmanlığını kullanmaya hazır ve hizmetinizdedir.

 Demirdöküm® Doğalgaz

Doğal Isıtma Teknolojisi

Akıllı işyeri sahiplerine,
Akıllı müşterilere, Adamakıllı bir cihaz;

POSMAT 724

VakıfBank Bankacılığı'nın yeni bir hizmet ürünü
daha; **POSMAT 724**...

POSMAT 724, Türkiye'de ve dünyada geçerli
olan Visa, EuroCard / MasterCard kredi
kartlarının tüm alışveriş işlemlerini
yapabiliyor...

Artık telefonla provizyon
yok, masraf yok!

Limit altı işlemleri
2 saniyede, yurtdışı
kartları ve limit üstü
işlemleri 10 saniyede
cevaplıyor.

Farklı, Çünkü Çok Akıllı!

VakıfBank'ın çok özel bir iletişim ağıyla
kurduğu **POSMAT 724** ile artık, kart geçerli mi değil mi diye düşünmeden, gönül rahatlığı ile
kredi kartı kabul edebilecek, anında hesabınızı görebilecek, dilerseniz faksınızla ekstre
alabileceksiniz...

POSMAT 724, kullanılmakta olan sistemlerin en gelişmiş, en
hızlısı... Ve bir VakıfBank yeniliği...

VakıfBank
21. Yüzyıl Bankacılığı